MATEI CAZACU DAN IOAN MUREȘAN

IOAN BASARAB, UN DOMN ROMÂN LA ÎNCEPUTURILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI

CARTIER

Matei CAZACU (n. 1946), istoric francez de origine română. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din București (1969), diplomat al *École Nationale des Chartes* din Paris (1977), doctor în istorie și civilizația bizantină și postbizantină al Universității Paris I Sorbonne Panthéon (1979), diplomat al *École Pratique des Hautes Études* (1984). Cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București, apoi la *Centre National de la Recherche Scientifique,* Paris, conferențiar la Sorbona și la *Institut National des Langues et Civilisations Orientales INALCO,* Paris. Autor a peste o sută de studii științifice, printre cele mai recente volume:

- *L'Histoire du prince Dracula en Europe centrale et orientale au XVe siècle,* Geneva, 1988 (reed. 1996 și 2006);
- *Au Caucase. Russes et Tchétchènes, récits d'une guerre sans fin (1785-1996),* Geneva, 1998;
- *Histoire des Slaves orientaux. Bibliographie des sources historiques traduites en langues occidentales (Xe siècle -1689),* Paris, 1998 (în colaborare);
- *The Story of Romanian Gastronomy,* București, 1999;
- *Des femmes sur les routes de l'Orient. Le voyage à Constantinople aux XVIIIe-XIXe siècles,* Geneva, 1999;
- *Basarabia, pământ românesc disputat între Est si Vest, 2* vol., București, 2001 (în colaborare);
- *Minuni, vedenii și vise premonitorii în trecutul românesc,* București, 2003;
- *România interbelică,* București, 2004;
- *Dracula,* Paris, Editions Tallandier, 2004 (Premiul Thiers al Academiei Franceze);
- *Gilles de Rais,* Paris, 2005;
- *România la 1900,* București, 2007;
- *Un État en quête de nation. La République de Moldavie,* Paris, 2010 (în colaborare);
- *Frankenstein,* Paris, 2011 (în colaborare).

Dan Ioan MUREȘAN (n. 1974), istoric francez de origine română. Licențiat al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1998), doctor în istorie al *École des Hautes Études en Sciences Sociales* din Paris (2005) cu lucrarea *Le Patriarcat de Constantinople et les Principautés Roumaines. Droit nomocanonique et idéologie politique (XIVe-XVIe siècles).* Cercetător atașat Centrului de Studii Bizantine, Neoelenice și Sud-Est- Europene al EHESS, a coeditat volumele *Le Patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité,* Paris, 2007, și *Pour l'amour de Byzance,* Frankfurt am Main, 2013. Autor a peste 30 de studii științifice.

Matei CAZACU Dan Ioan MUREȘAN

Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești

CARTIER
istoric

CARTIER
Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 24 05 87, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
Cartier & Roman LLC, Fort Lauderdale, SUA. E-mail: usa@cartier.md
Suport juridic: Casa de Avocatură *EuroLegal*
www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore și pe www.cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER
Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.
Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.
Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ
CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712, București, România
Tel./fax: (021) 210.80.51
E-mail: romania@cartier.md
www.cartier.md
Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Pâslariuc
Editor: Gheorghe Erizanu
Lectori: Em. Galaicu-Păun, Valentin Guțu, Dorin Onofrei
Coperta seriei: Vitalie Coroban
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Iulia Vozian
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Bons Offices

Matei Cazacu, Dan Ioan Mureșan
IOAN BASARAB, UN DOMN ROMÂN LA ÎNCEPUTURILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI
Ediția I, august 2013

© 2013, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Matei Cazacu, Dan Ioan Mureșan
Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești / Matei Cazacu, Dan Ioan Mureșan. – Ch.: Cartier, 2013 (Tipogr. „Bons Offices"). – 244 p. – (Colecția „Cartier istoric") (Tipogr. „Bons Office
- 244 p. – (Colecția „Cartier istoric").
500 ex.
ISBN 978-9975-79-807-5.
94(498)(092)
C 32

CUPRINS

Prefața 9

Partea I. Negru-Vodă și „Fețele palide". O critică a „teoriei cumane" a lui Neagu Djuvara (Matei Cazacu) 25

Introducere 35

Capitolul I 64

Capitolul II 70

Capitolul III 72

Capitolul IV 107

Capitolul V 109

Capitolul VI 122

Partea II. „...*Per Bazarab Olacum et filios eius.*" Papi, țari și regi despre originea și confesiunea Basarabilor (Dan Ioan Mureșan) 137

Ioan Basarab 139

La începuturile ideii imperiale românești 153

De la Episcopia de la Curtea de Argeș la Mitropolia Ungrovlahiei 162

Analiza corpusului documentar relevant în ansamblul său 168

Considerații finale asupra confesiunii primilor Basarabi 204

Cruciada antimongolă din 1352-1354 și implicațiile sale confesionale 219

Concluzie 240

Abrevieri

AARMSI = *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București, 1886-1941)

BBR = *Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg. Studii și documente românești* (Freiburg i. Breisgau, 1953-)

BCMI = *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București, 1908-1945)

CDȚR = *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului,* 9 vol. (București, 1947-2012)

DIR, B. = *Documente privind istoria României: B. Țara Românească* (București, 1951-1954)

Doc. Val. = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum,* ed. I. Lukinich et al., Budapesta, 1941

DRH, B. = *Documenta Romaniae Historica: B. Țara Românească* (București, 1966-)

Fejér, Codex = **György Fejér,** *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis,* 43 vol., Buda, 1829-1835

FHDR = *Fontes Historiae Dacoromanae, Bucureşti,* 4 vol. (București, 1964-1982)

Hurmuzaki = *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki,* 45 vol. (București, 1876-1942)

OCA = *Orientalia Christiana Analecta* (Roma, 1935-)

RA = *Revista arhivelor* (București, 1924-)

REB = *Revue des études byzantines* (București, 1943-1945, Paris, 1946-)

RER = *Revue des études roumaines* (Paris, 1953 – Iaşi, 1995-1996)
RES = *Revue des études slaves* (Paris, 1953 - Iaşi, 1995-1996)
RI = *Revista istorică* (Bucureşti, 1915-1946, Ser. nouă 1990-)
RIR = *Revista istorică română* (Bucureşti, 1931-1947)
RRH = *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucureşti, 1962-)
SMIM = *Studii şi Materiale de Istorie Medie* (Bucureşti, 1956)
Theiner, VMHH = *Augustin Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia,* 2 vol., Roma-Paris-Viena, 1859-1860
Theiner, VMPL = *Augustin Theiner, Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum,* 4 vol., Roma, 1860-1864

Prefață

Cititorul care va binevoi să parcurgă paginile acestei cărți va descoperi la finele ei nu doar care a fost, potrivit surselor istorice, adevăratul nume al fondatorului Țării Românești (Ioan Basarab), ci și care au fost, potrivit aceloraşi izvoare, originea sa etnică (românească) și confesiunea sa (ortodoxă, cu apropieri efemere de catolicism din motive politice și matrimoniale). Răsplata pentru revenirea asupra prefeței este de a-i face cunoscută și unica reprezentare iconografică a imaginii domnului întemeietor. Aceasta nu este, cum se crede îndeobște, binecunoscutul portret plasat la intrarea Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, așa cum sugera odinioară Nicolae Iorga[1]. Potrivit istoricilor de artă care s-au ocupat ulterior de problemă, cel înfățișat aici ar fi mai degrabă ctitorul bisericii, și anume fie Nicolae Alexandru (biserica purtând hramul Sfântului Nicolae), fie Vladislav I, fie, în fine, Radu I (unul dintre ei, nu știm precis care, fiind îngropat în biserică)[2].

Chipul imaginar al lui Ioan Basarab pare să se fi păstrat însă în *Cronica pictată de la Viena* (*Chronicon pictum Vindobonense*), lucrare care istorisește, într-un text de mare forță narativă, bătălia de la Posada (9-11 noiembrie 1330), marea sa victorie împotriva lui Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei[3]. Unul

---

[1] Comisiunea Monumentelor istorice, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, adunate și publicate de Nicolae Iorga, Sibiu, 1930, p. IV, planșa 1.

[2] *Ibidem*, planșa 4.

[3] S. Iosipescu, „Bătălia de la Posada (9-12 noiembrie 1330). O contribuție la critica izvoarelor istoriei de început a principatului Țării Românești", *RI* 19 (2008), p. 59-82.

dintre cele cinci manuscrise ale cronicii, actualul *Cod. lat. Med. Aevi* nr. 404 din colecțiile Bibliotecii Naționale Széchényi din Budapesta, a fost realizat între 1374 și 1378 după un manuscris din 1358 și este împodobit cu 147 de miniaturi pictate cu multă măiestrie de un canonic al bisericii din Alba Regală (Székesfehérvár), pe numele său Marcus din Kált. Inaugurate cu o splendidă miniatură pe f. 1 înfățișându-l pe regele Ludovic I tronând maiestuos, reprezentările redau momente-cheie din istoria reală sau imaginată a maghiarilor, de la Attila până la Carol Robert. Ultimele trei miniaturi privesc direct istoria românilor: este vorba despre două „stop-cadre" din bătălia de la Posada și o a treia înfățișându-l pe regele Carol Robert primind, printr-un sol, oferta de pace a lui Ioan Basarab, înaintea înfruntării finale.

Scenele de luptă, extrem de migăloase în realizare și dinamice în reprezentare, sunt adesea reproduse în lucrări de istorie sau în manuale. Însă una dintre ele, cea din urmă, apare mult mai des decât cealaltă, ceea ce face ca detaliile celei dintâi să fie mai puțin familiare iubitorului de istorie. De aceea ne vom opri aici asupra-i, pentru a încerca să îi deslușim mesajul[4].

Miniaturile medievale trebuie interpretate în legătură intimă cu textul pe care îl ilustrează. Copistul, adesea el însuși și miniaturist, lăsa în mod voluntar spații libere pe foaia în care urma să fie inserată o imagine pe care o avea deja în minte și care trebuia, altfel spus, să „ilumineze" mesajul textului.

---

[4] Cf. coperta cărții. Autorii prelungesc aici, modificând-o, o reflecție lansată de Matei Cazacu într-unul din numerele revistei *Magazin Istoric* din 1969 și continuată de Pavel Chihaia, „Trei miniaturi din *Chronicon Pictum*", în Idem, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, München, 1983, p. 9-17.

Capitolul 103 al cronicii, şi ultimul, pune în scenă confruntarea dramatică dintre două personalităţi puternice: regele Carol Robert şi presupusul său voievod vasal, Basarab[5]. Imaginea figurată a peisajului Ţării Româneşti apare, în conformitate cu textul, ca o regiune „de munte şi de dealuri cu păduri", cu relief aspru, „care nu poate fi locuită de un popor neobişnuit cu ea". Armata regală maghiară este reprezentată în registrul de jos, în două posturi de bază: un grup de cavaleri, fugind cu frica în sân, căutând în spate pentru a se feri de urmăritori, în vreme ce pe povârnişurile munţilor se îngrămădesc însângerate corpuri de „ostaşi, principi şi nobili", zdrobiţi de bolovani, în zalele devenite morminte, într-un infern fără scăpare în care erau prinşi „ca nişte peşti în mreajă".

Potrivit lui Ovidiu Pecican, care, la rândul său, s-a ocupat recent de aceste imagini, am avea de a face cu două bătălii, una datând de la începutul, iar alta de la sfârşitul campaniei din toamna lui 1330, separate de solia lui Basarab către rege[6]. Afirmaţia aceasta se susţine însă cu greu: prima bătălie, cucerirea Severinului, a fost un asediu şi o victorie angevină, care l-a determinat pe Ioan Basarab să încerce o aplanare diplomatică a conflictului, respinsă însă cu trufie de către Carol Robert. Or, ambele miniaturi de război reprezintă două înfrângeri ale armatei angevine.

Dacă studiem mai îndeaproape imaginea presupusă a primei bătăliii, observăm că ea înfăţişează un moment-cheie al bătăliei de la Posada. În râpa din centrul imaginii zace un cava-

---

[5] *Izvoarele istoriei românilor.* Vol. XI, *Cronica pictată de la Viena*, ed. G. Popa-Lisseanu, p. 108-112 (lat.), 233-236 (trad. rom.).

[6] O. Pecican, „Posada, 1330: două, nu una?", în: http://ovidiupecican.wordpress.com/2010/04/04/posada-1330-doua-nu-una/

ler într-o splendidă armură, căzut la pământ pe calul său mort, purtând un coif uriaș cu viziera coborâtă, pe care se suprapune falnic o mare coroană, împodobită cu trei panașe. Efortul miniaturistului este clar: el s-a străduit să reprezinte cât a putut de detaliat momentul tragic al morții lui Desev (Dezső), fiul lui Dionisie, noul ban unguresc al Severinului, cu care Carol Robert schimbase însemnele armelor sale în timpul bătăliei și „pe care crezându-l Vlahii a fi însuși regele, l-au omorât cu cruzime". Prin urmare, putem identifica ușor grupul de călăreți fugari care privesc în urmă moartea credinciosului Dezső: este vorba de regele însuși, flancat „ca niște ziduri de piatră" de fidelii săi slujitori, magistrul Danciu și magistrul Martin, ceilalți apărători nemaifiind înfățișați din lipsă de spațiu. Regele apare doar convențional cu o coroană deschisă cu trei fleuroni, pentru a fi identificat fără greș de cel care privește imaginea. În realitate, pe câmpul de luptă, Carol Robert nu va mai fi purtat niciun semn distinctiv care să facă din el ținta „nemiloșilor" valahi. Așadar, presupusa imagine a unei bătălii anterioare este, de fapt, extrasă tot din încleștarea finală de la Posada. În a doua imagine, exact același trio în galop continuă să contemple îngrozit dimensiunile carnagiului în care fusese atrasă armata regală, împinsă de apetitul cuceritor al voievodului Toma Szécsényi al Transilvaniei și de mândria imprudentă a regelui, nereceptiv la sfaturile consilierilor cu capul pe umeri.

Carol Robert apare, așadar, cât se poate de bine în evidență, în cele „două corpuri" ale sale (Ernst Kantorowicz): cel fizic, care scapă de primejdia de moarte ca prin urechile acului, și cel politic, „însemnele armelor" regale, care zac în râpa de la Posada pe umerii viteji ai tânărului Dezső. Prin urmare, trebu-

ie să conchidem că undeva în aceste imagini trebuie să fie înfățișat și Basarab, inamicul său. Cu atât mai mult cu cât, în mod paradoxal, textul îi creionează acestuia o imagine finalmente pozitivă: om prudent, onest până la capăt în comportamentul față de rege și care nu face decât ceea ce îi dictează rolul său de conducător al românilor: să își apere țara de invadatori, pe care i-a pus cavalereşte în gardă în prealabil asupra consecințelor finale ale acțiunilor lor necugetate. Basarab trebuie să apară, aşadar, ca o figură centrală, deoarece, după victorie, românii i-au prezentat în postură de triumfător prada de război adunată de pe câmpul de luptă: arme și haine de preț, bani și bijuterii, cai de preț cu harnaşamente cu tot.

Grupul românilor, reprezentat în registrul superior al miniaturilor, apare bine diferențiat social. Distingem mai multe categorii: oameni simpli în cojoace lungi și cu capul descoperit, care aruncă cu bolovani; oameni cu haine de blană, dar cu capul acoperit, care trag cu arcul: aceştia par să facă parte din „oastea cea mare", de condiție socială modestă, dar care participă la bătălie, atât la muncile defensive (constructori ai „prisăcilor" care au închis trecătoarea în munți), cât și ca luptători. Alți bărbați în tunici drepte verzi și cu centură, aidoma celei a solului lui Basarab, care are în mână un coif, par să provină din corpul de boieri apropiați lui Basarab. Centura (*cingulum militiae*) era într-adevăr în Evul Mediu însemnul universal al apartenenței la *nobilitas* aflată în serviciul principelui (*princeps*)[7]. În prima imagine, mai distingem printre români două personaje în tunică roşie, dintre care un tânăr, vizibil în prim-plan,

[7] K.F. Werner, *Naissance de la noblesse. L'essor des élites politiques en Europe*, Paris, 1998.

poartă o căciulă înaltă cu panaș. Roșul este o culoare de distincție (regele Carol Robert este și el îmbrăcat în roșu), care desemnează foarte probabil membri ai casei domnitoare.

Ce știm însă despre Basarab din același text? Aflăm că purta barbă, deoarece regele se semețește că-l va „trage de barbă" din ascunzișurile sale (*de suis latibulis per barbas suas extraham*) pe „păstorul oilor" sale (*pastor ouium mearum*). Această metaforă politică nu are nimic de a face cu ocupația de crescători de oi a unei părți importante a românilor în Evul Mediu, cum au înțeles unii autori nedeprinși cu stilul figurat al textelor medievale. „Oile" au reprezentat în Evul Mediu imaginea prin excelență a supușilor, în dubla lor ipostază de ascultare și de plătitori de taxe față de „păstorul" lor – temporal, stăpânul locului, sau spiritual, episcopul sau papa. Ierarhia catolică română s-a construit tocmai pe baza poruncii lui Iisus Hristos adresate Sfântului Petru: „Paște oile mele" (Ioan 21, 16). Chiar și în turca otomană, *reaya* nu înseamnă altceva decât „turma supușilor". Un suveran, ca un bun păstor, trebuia să își păstorească turma cu înțelepciune, să o păzească și să o „tundă" cu moderație, pentru a-și asigura fidelitatea și sporirea acesteia. Numindu-l pe Basarab „păstor al oilor *mele*", Carol Robert indica faptul că anume el, și nu altcineva, era adevăratul suveran al locuitorilor „Țării Transalpine", domnul român nefiind decât un „păstor" *numit* de rege, adică un simplu voievod care nu administra țara decât prin delegație. Prin această formulă, Carol Robert clama energic suzeranitatea sa de drept, făcându-și manifestă dorința de a-l înlocui pe voievodul nesupus cu un altul, adus în bagajele armatei sale.

Latibulus, în latină, este într-adevăr un „loc de refugiu,

ascunziș". Scrutând din nou miniaturile, observăm că în prima imagine românii, care urmăresc de sus zvârcolirile armatei regale maghiare, prinse în capcană printre râpe, dirijând cu sânge-rece dezastrul abătut asupra lui Dezső și a tovarășilor săi, se adăpostesc într-adevăr printre pietrele munților. Din acest grup iese pregnant în evidență un om cu barbă, care poartă pe cap o căciulă țuguiată ce pare să aibă împrejur o bază îmblănită (de culoare maro).

Influențat de ipoteza lui Neagu Djuvara, Ovidiu Pecican aprecia că „se prea poate ca semnificația prezenței bărbatului cu căciulă înaltă și strai verde în rândul oștilor lui Basarab să fie aceea că populația peste care guverna Basarab era alcătuită din români și cumani, o populație încă neomogenă, din rândul căreia cumanii puteau face parte chiar la nivelul căpeteniilor". Această apreciere nu se poate susține: textul *Cronicii*, pe care miniatura nu face decât să îl ilustreze cu fidelitate, vorbește, de fapt, despre cumani, dar în termeni cu totul diferiți. În lungul pomelnic al pierderilor angevine, se adaugă precizarea: „A căzut, în sfârșit, și o mulțime nenumărată de cumani". Cumanii apar într-adevăr în miniatură, însă printre cadavrele însângerate indistinct din râpele Carpaților, morți în slujba regelui lor, Carol Robert al Ungariei *și al Cumaniei*, printre alte numeroase regate. Cronicarul îi cunoaște cât se poate de bine și, dacă ei s-ar fi găsit nu doar în armata regală, ci și printre oștenii lui Basarab, nu ar fi scăpat prilejul uneia dintre notele sale moralizatoare obișnuite.

Dacă lăsăm însă la o parte speculațiile nefondate ale lui Neagu Djuvara, personajul purtând căciula țuguiată din colțul din stânga sus nu poate fi logic altul decât Ioan Basarab. Nu

doar reprezentarea sa în „ascunziș", dar și echilibrul imaginii o cere, pentru că o diagonală imaginară între privirea sa și cea a regelui din colțul din dreapta jos creează o simetrie perfectă a ansamblului, fondată pe dispunerea dramatică, diametral opusă, a celor doi actori principali ai tragediei de la Posada. Tocmai acoperământul de pe cap, unic printre toți românii, este menit să îl scoată pregnant în evidență, fără putință de a fi confundat.

Această deducție din analiza internă a miniaturii este, în fine, validată de dispunerea imaginii în ansamblul textului pe pagină. Cum se poate observa, lărgind câmpul privirii, chiar deasupra miniaturii tronează o propoziție, care, spre deosebire de restul textului, este scrisă cu cerneală roșie. Nu există niciun alt motiv pentru această schimbare de culoare decât acela de a da frazei cu pricina funcția de legendă a imaginii înseși. (Reamintim că miniaturistul și copistul, dacă nu sunt una și aceeași persoană, conlucrează în perfectă armonie.) Este tocmai titlul întregului capitol: (CIII) ***„Rex vadit cum exercitu contra Bazaraad"***, a cărui narațiune începe, de fapt, doar pe pagina următoare, după miniatura soliei către Carol Robert. Prin această licență a copistului, titlul și imaginea sunt însă lăsate aici împreună, singure, în legătură organică. Privind atent, observăm că numele „Bazaraad" se află exact deasupra bărbatului în haină verde cu căciula țuguiată. Nu mai este loc de îndoială: avem de a face cu reprezentarea imaginară a lui Ioan Basarab însuși, singura pe care o cunoaștem în prezent.

Căciula de o formă oarecum neobișnuită este, de fapt, un însemn de putere (*Herrschaftszeichen*, cum i-ar spune Percy Ernst Schramm) și trebuie să fi fost un acoperământ înrudit ca

model cu vestita „șapcă a lui Monomah" din tezaurul imperial de la Moscova, devenită prin tradiție coroana împărătească a ultimilor Rurikizi și a Romanovilor.

Așa cum a demonstrat însă cu multă erudiție W. Regel, aceasta nu avea nimic bizantin în ea[8]. Dincolo de ornamentele somptuoase adăugate în sec. XVII (globul și crucea), baza conică cu o bordură din blană de zibelină era o căciulă împodobită cu vârf ascuțit, de fabricație mongolă („un bonnet tartare pointu"), numită *yultrakli beuruk* în tătară, sau *yaldarila* în rusa veche. Primită în sec. al XIV-lea, pesemne de Ivan I Kalita al Moscovei, în calitate de mare cneaz vasal al hanului Uzbek (1313-1341), ea este, probabil, atestată în 1356 în testamentul lui Ivan II cu numele simplu de *șapka*. Începând de la finele sec. al XV-lea, odată cu redactarea *Istorisirii despre cnejii Vladimirului*, acest acoperământ, căruia i s-a uitat originea mongolă, a ajuns să fie identificat cu coroana imperială trimisă cneazul Vladimir de împăratul Constantin Monomah, de unde numele ei final (*șapka Monomaha*). Ca o presupusă coroană bizantină, ea a servit, probabil, la 1498, la încoronarea principelui Dimitrie, fiul lui Ivan cel Tânăr și al Elenei Stepanovna, fiica lui Ștefan cel Mare al Moldovei, ca urmaș (nefericit) al lui Ivan III. În 1547, apartenența ei fictivă la Vladimir Monomahul fiind deja înrădăcinată, a slujit încoronării ca țar a lui Ivan IV, legenda originii sale imperiale fiind consacrată definitiv în actul de recunoaștere a titlului imperial emis de către patriarhul ecumenic Ioasaf II în 1560.

---

[8] W. Regel, *Analecta byzantino-russica*, Skt. Petersburg, Ed. Academiei Imperiale de Științe, 1891, p. LVIII-XCVIII.

Foarte probabil, aşadar, că, aidoma lui Ivan Kalita, şi Ioan Basarab a primit un însemn similar al puterii locale din partea hanului Uzbek, cu care apare deci reprezentat în *Cronica pictată de la Viena*[9]. Deşi ulterior s-a ridicat împotriva mongolilor, aliindu-se cu Carol Robert, el a păstrat acest însemn de mare onoare. Tot astfel, Mihai Viteazul a purtat mereu, inclusiv în vremea exilului la curtea de la Viena, celebra lui căciulă de blană cu panaş şi rubine, care nu era altceva decât *cuca* făurită în atelierele de la Topkapî, pe care i-o acordase sultanul otoman în momentul numirii ca voievod al Ţării Româneşti în 1593, la Constantinopol.

Am făcut acest excurs prin detaliile unor imagini care sunt mai mult sau mai puţin cunoscute cititorului tocmai pentru a ilustra complexitatea interpretărilor istorice posibile, dar şi metoda pe care ne propunem să o utilizăm în restul cărţii. Chiar şi aparent cele mai cunoscute izvoare (narative, diplomatice sau figurative) sunt încă departe de a fi epuizate. Modul în care am identificat imaginea lui Basarab ilustrează destul de elocvent piedicile pe care un ochi prea obişnuit cu un izvor le poate întâlni în descifrarea lor. Dar, de asemenea, şi pericolul falselor certitudini, care îl trimit pe privitor pe piste complet greşite.

Pe cât de complexă este identificarea unei reprezentări figurative a lui Basarab, pe atât de complicate sunt discuţiile pentru determinarea figurii istorice reale a acestuia. Au fost

---

[9] Despre locul lui Basarab în cadrul Hoardei de Aur conduse de hanul Uzbek, a se vedea excelenta prezentare a lui V. Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Leyden – Boston, 2012, p. 269-278. Etapele „defecţiunii" lui Ioan Basarab din cadrul Deşt-i Kipceak mai necesită însă unele precizări.

atribuite numelui său origini şi interpretări extrem de diferite. Unele dintre ele – cum ar fi originea tracică, din casta aristocratică fictivă a „sarabilor"[10], sau originea dacică, princiară şi sacerdotală, perpetuată prin continuitatea de locuire în Ţara Haţegului[11] – au fost eliminate definitiv prin descoperirea de către Nicolae Iorga a originii turcice a numelui, proveniență confirmată ulterior de cercetările lui László Rásonyi şi ale lui Aurel Decei. O asemenea încheiere filologică nu duce însă automat la postularea unei origini cumane a purtătorilor numelui, deoarece s-au propus explicaţii alternative ale acestuia cel puţin tot atât de demne de interes. S-a postulat mai demult că numele turcic poate avea o origine pecenegă, mult mai veche şi deja asimilată în populaţia românească[12]. S-a argumentat mai recent că ar putea avea o origine politico-administrativă derivând dintr-o instituţie turco-mongolă (*basar*-ul, înrudit cu *basqaq*-ul, guvernator al unei zone dominate indirect de Hoarda de Aur, cf. Il-*basar,* „viceguvernator", titlul, iar nu numele lui Ilbasmîş, fiul hanului Tokta, ucis de hanul Uzbek la începutul domniei lui)[13]. Semnificaţia numelui însuşi de *Basarab* – problemă nu doar filologică, ci şi istorică extrem de dificil de rezolvat în mod definitiv în lipsa unor elemente suplimentare – nu ne ocupă aici decât tangenţial, ea urmând să facă în viitor

---

[10] B.P. Hasdeu, *Basarabii. Cine? – De unde? – De când?*, Bucureşti, 1894.

[11] N. Densuşianu, „Cnezatul familiei Băsărabă din Ţara Haţegului", în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie,* 4 (1902), p. 50-73.

[12] S. Brezeanu, „Un nom princier roumain. Les Basarab", *RESEE,* 45 (2007), p. 87-99, construind pe demersul antropogeografic propus de I. Conea, „Basarabii din Argeş. Despre originea lor etnică şi teritorială", în *Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie,* 54 (1935), p. 227-253.

[13] D. I. Mureşan, „Philothée Ier Kokkinos, la metropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre", în volumul: *Creştinismul românesc şi organizarea bisericească în secolele XIII-XIV*, ed. E. Popescu, M. Căţoi, Galaţi, 2010, p. 335-406, aici p. 399-404.

obiectul unei cercetări mai adâncite a celor doi autori.

Problema originii *etnice* a dinastiei însă trebuie tratată nu pornind de la speculații filologice pe muchie de cuțit, susceptibile de multiple interpretări, ci doar de la mărturia izvoarelor contemporane, care sunt în realitate numeroase și cum nu se poate mai concludente. Fără a angaja aici o discuție asupra semnificației etnicității în Evul Mediu, trebuie amintit că aceasta nu este un dat „natural" și nu rezidă, prin urmare, în „sânge", fie el „pur" sau „amestecat". Ar fi iluzoriu deci să se creadă că s-ar putea lămuri originea Basarabilor printr-o analiză a ADN-ului lor. Etnicitatea este un fapt social, produsul unui construct cultural extrem de complex, bazat pe intersecția în timp dintre conștiința de sine a indivizilor, conștiința de grup a comunității lor și percepția „celuilalt", toate cele trei niveluri aflându-se într-o continuă negociere. În lipsa unor surse interne care să restituie direct ce credea Ioan Basarab însuși despre apartenența sa etnică, rămânem în mod necesar tributari percepției exterioare, despre care putem presupune în mod rezonabil că reflecta, chiar și numai parțial, identitatea de grup a comunității politice conduse de el. Cu atât mai prețioase sunt, în acest sens, mărturiile adversarilor politici ai lui Ioan Basarab, care nu pot fi bănuiți de lipsă de obiectivitate. Oricare ar fi gradul adecvării lor la trecut, nu se poate face în niciun caz abstracție de mărturia lor, pentru a pune în loc produsul imaginației sau speculației cutărui sau cutărui autor în căutare de glorie sau de publicitate.

Într-adevăr, prin forța mediatică, medievistica românească se află în prezent sub un asalt paraștiințific similar celui la care sunt supuse de câteva decenii studiile clasice din țară din par-

tea curentului tracoman. Ambele discipline sunt confruntate, din direcții diametral opuse, cu acuzații violente și fără nuanțe din partea unor curente mai mult sau mai puțin structurate, ai căror membri nu s-au încumetat să parcurgă drumul dificil al unei formații în domeniu. Ele sunt vizate în bloc, fiind acuzate de falsificarea conștientă a trecutului, fie prin denaturarea rolului „strămoșilor" poporului român (traco-dacii), într-un caz, fie prin minimizarea contribuției alogene (turcice, mai precis, cumane), în celălalt. Pentru unii, ea nu ar fi suficient de „patriotică", pentru ceilalți, ea este, de la începuturile sale, definitiv marcată de un „naționalism obtuz". Oare cum l-ar privi însă medicii sau filosofii pe un istoric care, fără nicio pregătire de specialitate, s-ar aventura să facă intervenții chirurgicale, să prescrie rețete sau să varieze fără precizie conceptuală pe tema antinomiilor metafizice structurale ale Infinitului ontologic? În istoriografie însă totul a devenit imaginabil, pe fondul unei crize instituționale, de management și de finanțare cu care se confruntă în prezent cercetarea și învățământul universitar din România. Colportând cu indistincție fapte, teorii și idei preluate de-a valma din toate orizonturile, acuzatorii nici nu se mai obosesc adesea să invoce acumulările imense, prin efort colectiv, ale numeroșilor istorici de meserie, mai mult sau mai puțin renumiți, dar din ale căror fărâme detractorii lor se înfruptă, fie nerecunoscându-le meritul, fie mistificându-le substanța. Aceste evoluții nu reușesc să ne mire. În epoca postmodernă în care trăim, și alte discipline sunt supuse unor atacuri similare: astrologia parazitează astronomia, vrăjitoria – religia, în vreme ce tot felul de vindecători autoproclamați uzurpă prerogativele medicinei științifice.

În fața acestor atacuri care subminează grav criteriile epistemologice recepte, ocupând ilegitim spațiul de dialog între istorici și publicul interesat de cunoașterea trecutului, cei doi autori au decis să ia o poziție tranșantă și fără complezență. În paginile care urmează i se conferă criticii istorice dreptul deplin de cetate, cu scopul unic de a separa net între mistificare și adevăr istoric.

Cele două părți ale lucrării își propun să conducă în mod convergent și complementar un dublu demers de deconstrucție și reconstrucție a dosarului factual și interpretativ al complexei problematici a întemeierii Țării Românești.

În prima parte a cărții, „teoria cumană" este supusă unei deconstrucții metodice, capitol cu capitol. Afirmațiile necontrolate aflate la temelia ei sunt verificate punct cu punct pe baza surselor, iar precizările emise de natură pretins „demografică" – de negândit pentru o epocă în care sursele sunt atât de disparate – sunt supuse unui control riguros. În planul filosofiei istoriei care se află la baza acestor afirmații peremptorii, sunt demontate dinspre cercetarea istorică recentă cele două teze subiacente ale „teoriei cumane": teza „bunului sălbatic" și teza, de inspirație rasistă, a „popoarelor barbare creatoare de stat" (din care au decurs în sec. XX pangermanismul și panturanismul, cu implicațiile lor genocidale binecunoscute).

În a doua parte, se înlătură definitiv ruinele „teoriei cumane", prin demonstrația istoriografică a faptului că baza acesteia nu este empirică, ci istoriografică, anume o gravă greșeală de lectură a lui Nicolae Iorga din 1913 (care i-a confundat în interpretarea unei surse fundamentale pe alani și pe cumani!). Marele istoric s-a autocorectat cu multă onestitate intelectuală

în sinteza monumentală de istorie a românilor din 1937, și de la acest stadiu trebuie regândită istoric formarea Țării Românești. După această necesară punere la punct, o lectură adâncită a unor surse capitale, insuficient explorate până în prezent, așază temeliile unei noi înțelegeri a începuturilor Țării Românești. În special, este clarificată, pe baza tuturor surselor disponibile, dubla problemă a originii și se dă o cronologie cât se poate de completă zigzagurilor confesionale ale primilor Basarabi.

Demersul comun al celor doi autori este continuarea unei colaborări îndelungate și constituie un moment critic preliminar absolut necesar al noii sinteze dedicate întemeierii celor două state românești medievale pe care o au în prezent în lucru.

Ambii autori doresc să mulțumească directorului Editurii Cartier, domnul Gheorghe Erizanu, pentru sprijinul acordat în materializarea ideii acestei cărți. O lucrare despre originea Basarabilor nu putea să găsească altundeva un ecou mai favorabil decât în capitala însăși a Basarabiei.

AUTORII

Paris, 10 februarie 2013

Partea I.

Negru-Vodă şi „Feţele palide". O critică a „teoriei cumane" a lui Neagu Djuvara

Matei Cazacu

Un nou club şi-a făcut apariţia în România: Clubul prietenilor lui Negru Vodă. Sediul: necunoscut. Preşedintele acestui club (răutăcioşii ar zice marele preot sau gurul acestei secte) nu este altul decât venerabilul domn Neagu Djuvara, o personalitate a vieţii publice şi a culturii române care nu mai are nevoie de prezentare. Regulamentul clubului (sau catehismul sectei) se intitulează baroc *Thocomerius-Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti. Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinainte de „descălecătoare" şi până la aşezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeş. Noi interpretări,* Bucureşti, Humanitas, 2007. În 2011, indignat de reacţia scepticilor şi a adversarilor săi, Neagu Djuvara a publicat o replică intitulată eminescian *Răspuns criticilor mei şi neprietenilor lui Negru Vodă,* apărută la aceeaşi editură. Principala preocupare a acestui Club este exaltarea, aş zice chiar cultul „bunului barbar", avatar modern al „bunului sălbatic", mai precis, al cumanului civilizator şi catolic (în fapt, un barbar nomad, crescător de vite), care acum şapte secole şi

ceva i-a învățat să lupte pe românașii noștri ignoranți și lipsiți de vlagă, iar apoi să-și creeze, în fine, un stat, Muntenia sau Țara Românească, termen care în vremea aceea însemna „Țara românilor". Nu a cumanilor, nici a cumanilor și a românilor, nici măcar a românilor și a cumanilor, ci doar a românilor!

Ipoteza – sau, mai degrabă, eroarea fundamentală – pe care se bazează această construcție mediatică și intens mediatizată (o lucrare de 230 de pagini, ajunsă la a treia ediție) este simplă: primul domn muntean, cel care a dat numele dinastiei domnitoare și chiar, pentru străini, al țării, Basarab I (c. 1310/16–1352) poartă un nume de origine cumană, adică turcă veche. Tatăl său, menționat într-un singur act al cancelariei regale maghiare, se numea Thocomer. Urmând pilda și credința unor orientaliști, Neagu Djuvara consideră și acest nume de origine cumană: Domnia Sa îl modifică deci în Thoctomer, care ar veni de la Toq (Tok)-tamir (temir) sau Toq-timur, ceea ce înseamnă „fier călit" (p. 113), deși cei mai mulți istorici români l-au interpretat Tihomir, un nume care se regăsește la românii balcanici încă din 1220. Deci, exultă Neagu Djuvara, încă un cuman – tată și fiu! Iată enigma lui Negru-Vodă, întemeietorul legendar al țării, rezolvată dintr-o trăsătură de condei: dacă tatăl și fiul poartă nume turcești, cumane, înseamnă că ei erau în mod obligatoriu cumani, singurii turci care hălăduiau pe meleagurile noastre în acea vreme. Și, fiindcă erau cumani, musai să fie și catolici, deoarece acest neam – de fapt, o confederație sau, mai bine zis, o adunătură de triburi de păstori nomazi – s-a convertit foarte superficial la creștinism în forma sa catolică pentru a fi primit și ocrotit în pusta maghiară. Aceasta între 1227 și 1239, pe când îl amenința invazia mongolă, care

măturase Rusia de Sud începând cu anul 1223 şi avea să se năpustească asupra Europei Centrale în 1241-1242.

Teza lui Neagu Djuvara nu e nouă şi nici originală: ea a fost de multă vreme discutată de istoricii români, care au abandonat-o, deoarece este contrazisă de toate mărturiile vremii şi de bunul-simţ; doar unii istorici unguri mai cred în ea. Adevărul este că Basarab era român ortodox şi se numea din botez „Ivanco", adică Ioan, căci, dacă ar fi fost botezat catolic în Ungaria, s-ar fi numit Gyula sau Ladislau, sau Ştefan; aşa s-a întâmplat cu un oarecare Şerban din Acina (localitate neidentificată), român botezat catolic de însuşi regele Ungariei Ladislau cel Mare în 1366, care i-a dat la botez numele primului rege creştin al acestei ţări[14]. Acest adevăr – că Basarab era român şi ortodox – nu îl afirmăm noi, istoricii de ieri şi de azi, consideraţi în bloc de dl Djuvara drept naţionalişti şi incompetenţi, ba unii de-a dreptul criminali, deoarece ar ascunde adevărul istoric pe care numai Domnia Sa îl cunoaşte şi îl proclamă. Acest lucru a fost afirmat în repetate rânduri de chiar contemporanii lui Basarab, începând cu marele său adversar şi suzeran, regele Carol Robert de Anjou, învinsul de la Posada.

Prin diploma din 26 noiembrie 1332, aşadar, la doi ani după evenimente, regele maghiar evoca amintirea nefericitei campanii din 1330, când, spune el, „am ajuns în nişte ţinuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ţinute pe nedrept în Ţara Transalpină (= de dincolo de munţi, de Carpaţi) de către **Basarab, schismaticul** (= ortodox), **fiul lui Tochomer,** spre

[14] *„Quem baptizatum Stephanus fecimus appellari"* („pe care l-am făcut să se numească Ştefan din botez"), act din 16 mai 1366 în *DRH,* seria C, vol. XIII, p. 100-101, nr. 59. A se vedea mai jos numele purtate de cumanii din Banat în secolele XIV-XV: numai nume din calendarul creştin!

marea noastră și a sfintei coroane insulte, acest **Basarab, necredinciosul nostru român,** mânat de un gând rău"[15].

Carol Robert era suzeranul lui Basarab, el îl recunoscuse ca domn și obținuse de la acesta jurământul de credință vasalică. Putea oare regele Ungariei să ignore naționalitatea lui Basarab, când în Ungaria trăiau, de peste o sută de ani, un mare număr de cumani, care furnizau trupe armatei regale și care fuseseră masacrați la Posada? Urmând pilda înaintașilor săi la tron, Carol Robert se intitula, între altele, „rege al Cumaniei". Să nu fi știut el că Basarab era cuman dacă așa ar fi stat într-adevăr lucrurile? Este imposibil, mai ales că regele angevin avea să repete acest adevăr în mai multe documente redactate la persoana întâi.

Astfel, la 19 mai 1335, el răsplătea meritele magistrului Toma în următorii termeni:

„Spre cinstea slujbei deosebite și vrednice de o veșnică amintire a numitului magistru Toma, pe care ne-a făcut-o în Țara Transalpină, unde atacul dușmănos pornit cu cruzime, în niște locuri străbătute și păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată și a doua oară <împotriva> noastră și a puternicei noastre oștiri pe care o aveam acolo cu noi, de către *Basarab românul și fiii lui...*"[16].

Același lucru îl spune, în două rânduri, regele Ludovic cel Mare (1342-1382), fiul și urmașul la tron al lui Carol Robert.

Într-un act din 9 iulie 1347, reprodus într-o confirmare din 1378, regele întărea unui nobil o moșie pentru purtarea sa

---

[15] *„Que in terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum, in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur, adissemus, idem Bazarab, infidelis Olacus noster, maligno inductus consilio"*... (*DRH*, seria D, vol. I, p. 50-51, nr. 25). Am modificat ușor traducerea.

[16] *„per Bazarab Olacum et filiis eius"*. (*DRH*, seria D, vol. I, p. 57, nr. 29).

vitejească „în Țara Transalpină în expediția domnului Carol, faimosul rege al Ungariei, împotriva lui *Basarab românul*, pe atunci necredincios regatului și sfintei coroane"[17].

La 18 ianuarie 1357, regele Ludovic cel Mare întărea unor nobili o moșie dobândită de tatăl lor, magistrul Laurențiu, „luptând cu bărbăție în Țara Transalpină pentru coroana regească împotriva lui **Basarab,** *voievodul român*"[18].

Același lucru îl spune la 17 octombrie 1345 și papa Clement al VI-lea, care îl informează pe regele Ungariei că mai mulți nobili români (numiți în două rânduri *Olachi Romani*) din Transilvania, Țara Românească și Srem (regiunea din jurul cetății Smederevo din Serbia actuală) au adoptat confesiunea catolică:

„Cum de o bucată de vreme a ajuns la urechile noastre vestea că Acela care luminează pe tot omul ce vine în această lume a luminat prin revărsarea harului Său într-atâta mintea românilor (*Olachi Romani*) ce locuiesc în părțile Transilvaniei, ale Țării Românești (*Ultralpinis*, același lucru cu *Transalpinis*) și în cele ale Sirmiului din Ungaria, încât unii dintre ei au și ajuns să cunoască drumul adevărului, prin îmbrățișarea credinței catolice... scuturând și lepădând de la ei cu totul *sămânța schismei* și celelalte rătăciri... am luat măsuri să se îndrepte felurite scrisori... către *nobilii bărbați Alexandru al lui Basarab și către alți români,* atât nobili, cât și oameni de rând"[19].

---

[17] Imre Nagy et al., *Codex diplomaticus patrius [Hazai okmánytár]*, vol. II, Győr, 1865, nr. 91, p. 181.

[18] *„in terra Transalpina, contra Bozorad, waivodam Olachum"* (G. Fejér, *Codex*, IX/2, Buda, 1833, p. 587; Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I/2, p. 49 (cu forma *„Olachorum"*, al românilor, în loc de *„Olach"*); la fel și în *DRH, seria C*, vol. XI, p. 79, nr. 79).

[19] *DRH, seria D*, vol. I, p. 60-61, nr. 32: *„Alexandro Bassarati et aliis, tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis"*.

Aşadar, din aprecierea pontifului însuşi rezultă că Alexandru (Nicolae Alexandru), fiul şi asociatul la tron al lui Basarab (care mai trăia încă în acel moment), era nu numai român, dar şi ortodox, e drept, cam şovăielnic, deoarece tocmai pare să se fi convertit atunci la catolicism. Dacă tatăl său ar fi fost catolic, fiul ar fi trebuit să fie şi el, conform canoanelor Bisericii Catolice, de aceeaşi confesiune. Întrucât era ortodox (schismatic), înseamnă că şi părinţii săi erau ortodocşi, ceea ce nu se potriveşte defel cu o presupusă origine cumană a lui Basarab.

Că Basarab a rămas ortodox până la moarte o spune şi Cronica pictată de la Viena (*Chronicon pictum Vindobonense*), scrisă la 1358, care îl numeşte şi ea pe voievodul român „schismatic perfid" (sau: „rătăcit") (*de fide perfidi schismatici*)[20].

Acest adevăr reiese şi din scrisoarea pe care papa Urban V o adresa la 10 aprilie 1370 lui Vladislav (Vlaicu Vodă), nepotul de fiu al lui Basarab: după ce deplânge faptul că nu se închină Bisericii Catolice, în afara căreia nu există mântuire, suveranul pontif îl acuză pe voievod că se află în schismă (ortodoxie) moştenită de la vechii predecesori ai săi[21]. Cine erau aceşti vechi înaintaşi (*antiqui predecessores*)? Desigur, Tochomer şi Basarab, căci, de ar fi fost vorba numai de tatăl lui Vladislav, Nicolae Alexandru, papa ar fi spus-o în termeni precişi. Acest text este de o importanţă primordială şi nu mai lasă niciun dubiu asupra

---

[20] Am utilizat ediţia lui G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 110, traducere românească la p. 234. Şi într-un act de la 13 decembrie 1335, când regele Ungariei, amintind campania din 1330 şi bătălia de la Posada precedată de un armistiţiu, spune că „Ne-am încrezut în cuvântul schismaticului" numit „Basarab, voievodul valahilor". (V. Motogna, „Iarăşi lupta dela Posada", *RI*, 9 (1924), p. 82-3 ; traducere românească de G. Popa-Lisseanu, *Cronica pictată de la Viena*, Bucureşti, 1937, p. XLIV-XLVI, nota 76 (*Izvoarele istoriei românilor, XI*).

[21] Theiner, *VMHH*, II, nr. CXCI, p. 97-98.

confesiunii celor mai vechi voievozi români de la Argeș.

În fine, că pe Basarab îl chema din botez Ivanco/Ioan ne-o spune un alt contemporan și adversar al său, țarul sârb Ștefan Dușan (1331-1355), amintind de victoria sa de la Velbujd (19 iunie 1330) împotriva a șapte țări, printre care „*Basaraba Ivanco*, socrul țarului Alexandru al Bulgariei"[22]. Acest text, cunoscut de toți istoricii români de la Hasdeu, Onciul și Xenopol încoace, dovedește foarte clar că Ivanco/Ioan era numele de botez și că Basarab era fie un supranume, fie un titlu, despre care vom vorbi mai departe[23].

Singurul argument al autorului privind catolicismul lui Basarab se găsește într-o scrisoare adresată lui de papa Ioan XXII la 1 februarie 1327, în care suveranul pontif îl numește „fiu iubit, nobile bărbat Basarab, voievodul transalpin" și îl felicită pentru zelul său pentru răspândirea catolicismului și „exterminarea națiunilor necredincioase"[24]. De aici, consideră Neagu Djuvara, reiese că Basarab era catolic nu printr-un botez tardiv, ci din naștere, deoarece era cuman! Curioasă logică! Am reamintit recent[25] părerea părintelui Aloisiu Tăutu,

---

[22] În prefața la Codul său de legi (*Zakonik*), tradusă de G. Mihăilă, „Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei slavo-române", în Idem, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 272-273.

[23] A se vedea demonstrația în acest sens a lui Dan Ioan Mureșan, „Excursus. Basaraba Ivanco", în volumul *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală, II, Creștinismul românesc și organizarea bisericească în secolele XIII-XIV. Știri și interpretări noi*, ed. E. Popescu și M. O. Cățoi, Galați, 2010, p. 390-406, precum și contribuția sa din acest volum.

[24] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I/1, p. 600-601: *„dilecto filio nobili viro Bazaras woywoda Transalpino"*. Prin națiunile necredincioase (*nationes infidelium*) papa putea înțelege și pe cumani, români și slavi (vezi scrisoarea lui din 1328 în același volum, p. 609). Pe cine deci „exterminase" Basarab? Dan Ioan Mureșan demonstrează însă în partea a doua a volumului că este vorba de tătarii care invadaseră Ungaria în 1326.

[25] M. Cazacu, „O controversă: Thocomerius-Negru Vodă", *RI*, s.n., 19 (2008), p. 49-58.

un savant istoric și harnic editor de acte pontificale privind afacerile orientale, potrivit căruia nu era vorba de convertire la catolicism, ci doar de unire cu Roma, mai precis, intrarea în obedienţă faţă de Biserica Catolică, cu păstrarea ritului răsăritean. Lucrul putea fi realizat de orice ortodox, a vrut s-o facă și Nicolae Alexandru, dar regele Ungariei s-a opus acestei formule care contesta suzeranitatea arhiepiscopului de Strigoniu în materie religioasă și, implicit, a regelui în domeniul politic. Această dependenţă directă de Scaunul Sfântului Petru a durat până în 1330 cel mai târziu, când Basarab este calificat drept ortodox (schismatic) chiar de către suzeranul său, regele Carol Robert al Ungariei.

Devine astfel evident, în lumina acestor mărturii contemporane cu Basarab și cu fiul său Nicolae Alexandru, că ipoteza lui Neagu Djuvara se dovedește complet falsă. Domnia Sa a trecut cu vederea, căci nu putea să le ignore, actele și o cronică ce îl numesc pe voievodul Ţării Românești român și ortodox[26]. Tocmai Domnia Sa, care în *Introducerea* cărţii condamna istoriografia românească în bloc, aducându-i acuza că „n-a fost în stare să se dezvețe până azi de conceptul eronat că interesul naţional ne-ar comanda un fel de selecţionare a datelor pe care le-am avea privitor la trecutul neamului nostru. Unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus... Apoi, tăinuirea sau răstălmăcirea unor fapte ori exagerarea altora" (p. 7).

---

[26] Am și publicat o parte din aceste mărturii în M. Cazacu, *op. cit.*, p. 55. De altfel, Neagu Djuvara cunoaște cel puţin două dintre aceste acte, care i-au fost semnalate de Constantin Rezachevici (*Thocomerius*, p. 160-161), dar le respinge, producând în locul mărturiei lor pline de autoritate nişte consideraţiuni subiective fără nicio relevanţă.

La lectura acestor rânduri, se naşte legitima întrebare: cine selecţionează de fapt datele, cine consideră că unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus, cine tăinuieşte sau răstălmăceşte evidenţele? Răspunsul este clar: domnul Neagu Djuvara însuşi, care nu ţine seama de documentele amintite mai sus, deşi ele figurează în toate lucrările de istorie, şi continuă să afirme senin că Basarab întemeietorul era cuman şi catolic!

*

Am putea opri aici polemica noastră cu autorul dacă în jurul cărţii Domniei Sale nu s-ar fi stârnit un adevărat vacarm mediatic şi dacă „prezumţiile" sale nu ar fi devenit adevăruri curate pentru multă lume. Istoricilor români care au discutat cartea şi au contestat premisa şi concluziile ei, Neagu Djuvara le-a răspuns cam înţepat printr-un nou volum, intitulat eminescian *Răspuns criticilor mei şi neprietenilor lui Negru Vodă,* Bucureşti, Humanitas, 2011, 119 pagini. Printre aceştia mă aflu şi eu, căci am ţinut, alături de alţi colegi, pe 16 noiembrie 2007, o conferinţă pe această temă la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti. Domnul Djuvara nu ne-a onorat atunci cu prezenţa, dar mi-a răspuns în volumul amintit, încheind cu următoarele cuvinte:

„Cu aceasta, închei răspunsul meu la critica amicului Matei Cazacu, zicând cu părere de rău că nu găsesc în articolul său absolut niciun argument valabil care să infirme teza descinderii lui Basarab I dintr-o spiţă de şefi cumani" (p. 84).

Cu alte cuvinte, deşi mă consideră amic, mă clasează printre neprietenii lui Negru-Vodă (de ce nu zice „duşmani", doar e cuvânt turcesc, luat de la cumani?). Mărturisesc, absolut în

trecere, că nu pricep cum faptul de a-l considera pe Negru-Vodă român înseamnă a nu-i fi prieten... Citind acest răspuns, am ajuns la concluzia că Neagu Djuvara şi cu mine nu vorbim aceeaşi limbă (poate că Domnia Sa vorbeşte cumana veche?) şi că acesta trece sub tăcere existenţa actelor din 1332-1370 (şapte la număr!) care îi numesc pe Basarab şi pe fiul său români ortodocşi, ba mai şi persistă în eroarea de a-i considera cumani numai şi numai din considerentul că purtau, Basarab (sigur) şi tatăl său (în mod eronat), nume de origine turcă.

Strămoşii noştri latini aveau un proverb: *Errare humanum est, perseverare diabolicum* („A greşi este omeneşte, a persevera în greşeală este diabolic."). Întrucât dl Neagu Djuvara preferă să persevereze în eroare, m-am hotărât, îndemnat şi de unii colegi şi prieteni, să procedez la o analiză sistematică a cărţii, pentru a pune în evidenţă strania metodă istorică şi manieră de a scrie a autorului. Întreprind această analiză pe capitole, urmând ca la sfârşit să sintetizez criticile şi observaţiile pe care i le aduc. Ţin să precizez că am purces la această operă pentru a răspunde la o provocare adusă cu trufie întregii bresle a istoricilor români din toate timpurile, mânat fiind de adagiul latin *Amicus Plato, sed magis amica veritas* („Mi-e prieten Platon, dar mai mare prieten îmi este adevărul"), proverb pe care îl completează în chip desăvârşit un citat din Montesquieu:

„Être vrai partout même sur sa patrie; tout citoyen est obligé de mourir pour sa patrie, personne n' est obligé de mentir pour elle" („Să spui adevărul peste tot, chiar şi despre patria ta; orice cetăţean este obligat să moară pentru patria sa, dar nimeni nu este obligat să mintă pentru ea").

*

Încă din *Introducerea* cărții (p. 7-25), autorul consideră necesar să adopte un ton foarte belicos, declarând război pe față întregii istoriografii române, din care, pe de altă parte, aspiră să facă parte.

„Cercetarea începuturilor vieții noastre statale a fost viciată, pare-mi-se, de trei metehne sau păcate originare: mai întâi, istoriografia noastră, născându-se atunci când abia se încropea conștiința națională și, curând, chiar apăreau tendințele naționaliste în toată Europa, ea n-a fost în stare să se dezvețe până azi de conceptul eronat că interesul național ne-ar comanda un fel de selecționare a datelor pe care le-am avea privitor la trecutul neamului nostru. Unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus – uitând întâi de toate că mintea noastră nu este în stare să judece în absolut ce-i bun și ce-i rău în timp, pentru imaginea țării. Apoi, tăinuirea sau răstălmăcirea unor fapte ori exagerarea altora se întorc inevitabil împotriva ta, ca un bumerang, căci străinii neprieteni, îndată ce descoperă o greșită interpretare sau chiar numai o omisiune, profită de ocazie pentru a discredita întreaga istoriografie românească. Este, cred, principalul motiv pentru care istoria noastră, așa cum ne-am priceput s-o prezentăm până acum, nu este în general luată în considerație de istoriografia europeană" (p. 7).

Această condamnare fără apel a întregii noastre istoriografii este nu numai nedreaptă, dar și complet lipsită de măsură și, ceea ce este și mai grav, dezvăluie ignoranța vastă a autorului. Dar să procedăm sistematic. Istoriografia românească nu s-a născut în secolul al XIX-lea, ci în Evul Mediu, cu cronicarii din vremea lui Ștefan cel Mare în Moldova, cu cei

din veacul al XVI-lea din Țara Românească, a evoluat în secolul următor cu Grigore Ureche și Miron și Nicolae Costin, care au făcut operă de istorici, nu de cronicari, și a cunoscut apogeul cu operele stolnicului Constantin Cantacuzino (1640-1716) și ale lui Dimitrie Cantemir (1673-1723). Acești doi adevărați mari istorici pot fi comparați fără teama de a greși cu contemporanii lor din Europa Occidentală atât ca erudiție și documentație, cât și ca metodă istorică. E de ajuns să se parcurgă bibliografia utilizată la scrierea operelor lor – e vorba de sute de titluri, de la autorii antici până în zilele lor – pentru a înțelege că istoriografia românească nu era atunci incipientă, ci matură. Mai ales Dimitrie Cantemir se înscrie în istoriografia universală prin lucrările sale despre istoria Imperiului Otoman și sistemul religiei musulmane. A urmat o perioadă de decadență, după care torța a fost preluată de Școala Ardeleană, prin opera lui Gheorghe Șincai și Petru Maior. Despre Șincai, Edgar Quinet scria că „a făcut pentru România ceea ce Muratori a făcut pentru Italia, benedictinii pentru Franța și ceea ce lipsește încă multor națiuni mândre de trecutul și prezentul lor" (*Les Roumains,* 1857). Au mai trecut două generații și istoriografia românească a ajuns din nou la standardele europene cu Kogălniceanu, Hasdeu, Odobescu și Xenopol. Hasdeu și Xenopol s-au preocupat de întemeierea Țării Românești și de Negru-Vodă, punând în circulație numeroase izvoare noi și necunoscute. Nu numai că n-au selecționat și tăinuit faptele, dar s-au și războit tocmai cu istoricii străini „neprieteni" pe teme diverse. Și, contrar la ceea ce afirmă Neagu Djuvara, lucrările lor nu numai că au fost luate în considerare de istoriografia europeană, ci au fost și apreciate ca reușite ale istoriografiei europene – vezi prefața lui Alfred

Rambaud la sinteza de istorie a românilor, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l' Union des principautés en 1859,* Paris, 1896, în 2 volume masive, publicată de Xenopol (elev al lui Theodor Mommsen și al lui Curtius) la Paris în 1896. Mai e nevoie să precizez cine era Alfred Rambaud? Profesor la Sorbona și autor, împreună cu Ernest Lavisse, al unei mari istorii universale sau generale, cum se spunea, care face și astăzi autoritate (*Histoire générale du IVe siècle à nos jours,* în 12 volume, Paris, 1893-1901, reeditată în 1927). Iată deci cine saluta realizările istoricului român, care nu împlinise încă 50 de ani. Generația următoare de istorici români – Nicolae Iorga, Vasile Pârvan și Dimitre Onciul – nu mai are nevoie de prezentare: cel de-al doilea, mort la 57 de ani, a creat școala română de arheologie și e destul să citești numele savanților care au scris articole pentru volumul de omagiu postum din 1934, *În memoria lui Vasile Pârvan:* trei profesori de la Sorbona (Jérôme Carcopino, Henri Focillon și E. Pottier), unul de la Oxford (H. Minns), unul de la Universitatea din Strasbourg (Paul Perdrizet), unul de la Universitatea din Roma (Gaetano de Sanctis), unul de la Universitatea din Padova (Ramiro Ortiz), apoi directorul săpăturilor de la Pompeii (M. Della Corte) și supraintendentul antichităților pe toată Sicilia (senatorul Paolo Orsi), în fine, directorul Academiei Americane din Roma (Gorham P. Stevens). E inutil să mai dau lista contributorilor la volumul omagial apărut la Paris în 1933 și închinat lui Nicolae Iorga de către colegii și prietenii din străinătate („francezi și de limbă franceză") cu ocazia împlinirii a 60 de ani[27]: 56 de nume

[27] *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française,* Paris : J. Gamber, 1933, LXXIX-955 p.

de specialişti în istoria antică, medievală şi modernă, istoria artei, istoria literaturii etc. Reuniţi cu toţii pentru a-l sărbători pe savantul de talie internaţională, pe profesorul şi pe omul de ştiinţă. Am mai văzut volume omagiale de acest fel din perioada interbelică, şi chiar mai recente, dar o concentrare mai mare de nume celebre omagiind un istoric de 60 de ani nu am mai întâlnit. Şi aceştia – Pârvan şi Iorga, ca şi Dimitre Onciul – sunt istoricii care, în viziunea lui Neagu Djuvara, nu au fost luaţi în considerare de istoriografia europeană!

Mai rămâne să amintesc de generaţia următoare, cea a istoricilor născuţi în jurul anului 1900, dar numărul lor e prea mare pentru a fi înşiraţi aici. Cei dintâi care ne vin imediat în minte – Gheorghe I. Brătianu, Petre P. Panaitescu, Constantin C. Giurescu, ceva mai bătrânul Ioan C. Filitti, Constantin Marinescu, Maria Holban, Henri H. Stahl, Ion Conea şi Ion Donat – au scris despre începuturile statului muntean, aducând contribuţii esenţiale, publicând documente noi – acte, cronici, inscripţii –, făcând cercetări sociologice pe teren (ultimii trei). Niciunul nu a tăinuit sau deformat date şi informaţii, cu toţii au spus ceea ce credeau că este adevărul şi, de regulă, au fost recunoscuţi ca atare de istoriografia şi sociologia europeană. Perioada interbelică a fost, într-adevăr, apogeul istoriografiei româneşti pe toate planurile şi este destul să parcurgi importantele articole documentare ale neobositului bibliograf Ioachim Crăciun de la Cluj, adevăratul întemeietor al acestei ştiinţe în România, pentru a realiza progresele obţinute din secolul al XVII-lea şi până la 1936: este vorba de contribuţia românească la istoriografia universală atent relevată în două articole publicate în volumele *Mélanges d' histoire générale*, apărute la Cluj

în 1927 și 1938. Ele au fost urmate de zece volume de dimensiuni uriașe, cuprinzând (aproape) toate publicațiile istorice românești din țară și (din 1990) din străinătate.

Eforturile de integrare în istoriografia generală – nu numai europeană – au continuat până în 1948, când s-a produs uriașa ruptură cu trecutul „burghezo-moșieresc". Dar și în acei ani, chiar în cei trei lustri de stalinism (1948-1963), care au produs numeroase aberații și falsificări ale adevărului, arheologia antică și medievală au cunoscut un elan nemaiîntâlnit, s-au multiplicat edițiile de documente, de inscripții și de cronici interne și externe (bizantine), au fost editați și traduși clasicii greco-latini, pe scurt, s-a muncit din greu și cu multe succese. Epoca stalinistă a fost aceea a falsificărilor și a siluirii istoriei, dar nu toți istoricii au acceptat să colaboreze cu ideologii de tip Roller, Chișinevschi și Răutu, așa cum a arătat Ioan-Aurel Pop în cartea sa de polemică pe tema miturilor comuniste înregistrate de Lucian Boia[28]. Și e destul să consulți lucrări de istorie veche și medievală apărute în Occident, pentru a constata că istoricii români, e drept, cei mai mulți din școala „veche", de dinainte de 1944, dar și mulți tineri, sunt cunoscuți și apreciați de colegii lor francezi, germani, italieni și englezi. Și e de-ajuns să amintesc de Șerban Papacostea, Victor Spinei și Ioan-Aurel Pop, deoarece s-au ocupat de istoria românilor în secolele XIII-XVI și de întemeierea statelor medievale cu erudiție și metodă. Ajungem astfel la concluzia că afirmațiile lui Neagu Djuvara, oricare ar fi explicația lor („ignoranță crasă" – expresia îi aparține –, superficialitate, rea-credință), sunt false și tendențioase

[28] Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile: note de lectură*, București: Editura Enciclopedică, 2002.

şi nu se aplică decât unor istorici ai perioadei staliniste, apoi celei naţional-comuniste a lui Ceauşescu, şi, pentru ultimii 23 de ani, câtorva epigoni ai acelor vremuri, cunoscuţi şi marginalizaţi ca atare de adevăraţii specialişti.

Să trecem deci la analiza celei de-a doua metehne sau celui de-al doilea păcat originar al istoriografiei româneşti, aşa cum le percepe dl Neagu Djuvara:

„În al doilea rând, alt cusur major a făcut ca neclaritatea apariţiei statelor româneşti în Evul Mediu să nu fie limpezită: n-am ştiut să cuprindem cu adevărat dezvoltarea acestor entităţi statale în ansamblul istoriei Europei Centrale şi Orientale şi să arătăm strânsa noastră dependenţă de popoarele care ne înconjurau sau ne cotropeau. Am ţinut cu obstinaţie să ne construim o istorie închisă între noi înşine, să închipuim o autogeneză a naţiunii române, un fel de „generaţie spontanee" a neamului românesc, făcând practic incomprehensibilă lenta formare a naţiunii. Chiar Iorga, care în repetate rânduri a vorbit de interdependenţa dintre popoarele sud-estului european, de fapt n-a purces cu adevărat la analiza acestui proces de interrelaţii, singur în măsură să lămurească întrucâtva taina naşterii poporului român. Descrierea trecutului nostru trebuie făcută neîncetat prin prisma istoriei regionale, oarecum scăldată – dacă mi se îngăduie această imagine – în acel ansamblu mai mare şi, în cele din urmă, în istoria Europei întregi" (p. 7-8).

Al treilea cusur, legat de cel de-al doilea, îi permite autorului să introducă „o... noţiune în studiul istoriei noastre particulare şi care ar fi susceptibilă să aducă o cât de mică lumină în acele zone care rămân întunecoase din pricina lipsei desăvârşite de documente: folosirea pe scară largă a istoriei compa-

rate, operație desigur delicată și chiar primejdioasă, dacă nu e făcută după principii logice și recunoscute. Dar nu e un motiv pentru a ocoli cu totul folosirea acestui mijloc auxiliar de luminare".

„În definitiv, continuă Neagu Djuvara, nu e vorba aici de interpretarea unor documente noi, a unor surse încă necunoscute, ci doar de o nouă interpretare a unor documente de mult cercetate și analizate, dar adesea nu corect traduse sau interpretate și nu apropiate unele de altele cum ar trebui".

„Într-adevăr, de două veacuri, istoriografia noastră e obsedată de «continuitate", deci de permanență, de imobilitate; e o viziune strâmtă și statică. Or, ceea ce a dat naștere Europei noi, cea de după Imperiul Roman, a fost Istoria în mișcare, au fost valurile succesive care, pornite din adâncul Asiei, i-au împins rând pe rând pe huni, care au pus în mișcare popoarele germanice, acestea, la rândul lor, i-au împins pe slavi, iar în urmă au venit celelalte mari valuri turanice, avarii, bulgarii, maghiarii, pecenegii, uzii, cumanii... Voivodatele românești[29]

---

[29] Neagu Djuvara pune aici o notă care trădează amatorismul: „Nu înțeleg de ce s-a generalizat la noi ortografia voievod, când am adoptat, uneori până la absurd, ortografia fonetică. Cuvântul, de fapt, se aude numai voivod; ortografia consacrată de DEX se vrea etimologică – din vechea slavonă – voievod ; or, în vechile noastre documente găsim aproape întotdeauna voevod ori voivod, aproape niciodată voievod. Am ales să scriem aici voivod" (nota 1, p. 9) ; vezi și Idem, *Răspuns criticilor mei,* p. 38-39, unde e și mai categoric: „...această formă lipsește în imensa majoritate a documentelor noastre medievale. Am trecut prin sute și sute, poate peste mie, de hrisoave, zapise vechi, pietre de mormânt și nu știu dacă am întâlnit o dată la mie cuvântul scris voievod, ci numai voivod sau voevod (care tot „voivod" se aude)". Nu știu unde a auzit Domnia Sa „voivod", căci eu am auzit numai „voevod" sau, arareori, „voievod". Dar dacă e de ales între „voevod" și „voivod", prima formă este și cea mai veche, și se regăsește în titlul domnilor noștri (în actele slavone păstrate în original sau în copii, am eliminat traducerile) în netă superioritate față de „voivod". Proporția este următoarea în actele interne cunoscute până azi: 26 la 1 în titlul lui Mircea cel Bătrân, 4:0 în cel al lui Mihail, 2:0 la Radu Praznaglava, 11:2 la Dan II, 6:1 la

sunt rezultatul indirect al ultimului val, cel cuman, lovit şi

---

Alexandru Aldea, 8:1 la Vlad Dracul, 11:1 la Vladislav II, 6:0 la Vlad Ţepeş, 16:5 la Radu cel Frumos, 19:3 la Basarab Laiotă şi, în fine, 25:19 la Vlad Călugărul (1482-1495). Actele externe, în special corespondenţa cu Braşovul, prezintă următoarea situaţie: 1:0 la Mircea cel Bătrân, 2:0 la fiul său Mihail, 2:2 la Radu Praznaglava, 9:3 pentru Dan II, 14:0 pentru Alexandru Aldea, 26:5 în cazul lui Vlad Dracul, 4:0 în titlul lui Vladislav II, 8:1 la Vlad Ţepeş, 5:1 pentru Radu cel Frumos, 9:9 în cazul lui Basarab III Laiotă, 23:19 la Basarab IV Ţepeluş şi, în fine, 15:15 în titlul lui Vlad Călugărul. Am folosit *DRH,* B, Ţara Românească, vol. I (1247-1500), Bucureşti, 1966, pentru actele interne, plus câteva descoperite recent (Damaschin Mioc, Constantin Bălan şi Petre Ş. Năsturel, Marieta Chiper etc.), şi Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ungaria în sec. XV şi XVI,* Bucureşti, 1905, pentru cele externe. Câteva documente nou descoperite de P.P. Panaitescu şi Silviu Dragomir (acte de la Sibiu) nu modifică raportul între cele două forme. Deci „voevod" este forma cea mai veche şi mai corectă, „voivod" fiind utilizat prea rar la început şi se înmulţeşte abia în ultimul sfert al secolului al XV-lea, la două sute de ani după întemeierea ţării. În inscripţiile de pe pietrele de mormânt din această perioadă, situaţia este următoarea: Basarab este numit „voivoda" în grafitul de la Sf. Nicolae Domnesc de la Argeş, dar aceasta nu este o inscripţie oficială; în schimb, pe piatra sa de mormânt de la Câmpulung (1364), Nicolae Alexandru este numit „voevod", şi tot „voevod" în inscripţia de pe piatra fiului său Voislav de la Curtea de Argeş. Vladislav al II-lea (†1456), singurul domn muntean din secolul al XV-lea cu piatră de mormânt cunoscută, la Dealu, este tot „voevod", deşi piatra a fost pusă de boierii Craioveşti după 1487. La fel, pisania bisericii din Târgşor ridicată de Vlad Ţepeş în 1461 conţine de două ori forma „voevod": pentru Vlad şi pentru tatăl său, Vlad Dracul (C. C. Giurescu, „O biserică a lui Vlad Ţepeş la Târşor", *BCMI* 17 (1924), fasc. 40, p. 74.). Proporţia inscripţiilor este deci 5:1 pentru „voevod", care trebuie preferat lui „voivod". O situaţie asemănătoare se regăseşte în inscripţiile slavone de pe sigiliile domnilor munteni de la Mircea cel Bătrân la Vlad Călugărul descrise de Ioan Bogdan în culegerea de documente de la Braşov amintită mai sus: proporţia este de 22 de menţiuni pentru „voevod" şi 9 pentru „voivod", plus una pentru „voievod". Tot ca „voevod" apare Dan I la 1384-5 în inscripţia de pe clopotul dăruit mânăstirii Cotmeana, ca şi Mircea în inscripţia de pe clopotele din 1395 şi 1413 de la Cozia (Şt. Nicolaescu, *Cercetări arheologice. Străvechile clopote ale mânăstirilor Codmeana şi Cozia din timpul lui Dan voevod şi Mircea voevod,* Bucureşti, f. a., p. 4-6). Deci şi aici, proporţia este 3:0. Neagu Djuvara reproduce o parte din aceste denumiri la p. 156-158, falsificând forma dată de inscripţii: „voivod" pentru piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru, la fel pentru piatra lui Voislav, ca şi pe cele două clopote ale lui Mircea de la Cozia, pe icoana Sfântului Atanasie de la mânăstirea Lavra de la Athos şi în actul din <1374> al lui Vlaicu Vodă, în cel din 3 octombrie 1385 al lui Dan I şi în menţiunea lui Radu I din actul lui Mircea de la 27 iunie 1387. Doar actele patriarhale în greceşte din 1359 i se adresează cu titlul de „megas voivodas" lui Nicolae Alexandru.

alungat, la rândul lui, de valul mongol din 1241".

„Când încercăm să înțelegem geneza tuturor noilor state din Europa medievală – tocmai din acest punct de vedere, al barbarilor migratori, trebuie să privim, nu din punctul de vedere al vechilor populații sedentare" (p. 8-9).

Ajuns la acest paragraf, am avut impresia că visez și că citesc proza unui amator, căci, dacă ar vorbi serios, ar însemna că Neagu Djuvara nu l-a citit nici pe Hasdeu (*Istoria critică a românilor și Negru Vodă*), nici pe Nicolae Iorga (autor a zeci și sute de lucrări și articole despre istoria comparată, începând cu *Caracterul comun al instituțiilor din Sud-Estul Europei, Forme bizantine și realități balcanice* și *Locul românilor în istoria universală,* pentru a termina în apoteoză cu *Histoire des Roumains et de la romanité orientale* și cu sinteza apărută postum, *Istoriologia*), nici pe Gheorghe I. Brătianu, cei mai „universali" istorici români, ca să nu mai vorbim de Petre P. Panaitescu, Constantin C. Giurescu, Maria Holban, Șerban Papacostea, Victor Spinei, Sergiu Iosipescu și atâția alții. Iar dacă n-ar vorbi serios, înseamnă că îl înșală pe cititor, făcându-l să creadă că îi va dezvălui secrete pe care istoricii români le-au ținut ascunse de veacuri. Este, *mutatis mutandis*, metoda lui Dan Brown, autorul *Codului lui Da Vinci*, care încearcă să-i convingă pe cititori că Maria Magdalena a fost soția lui Iisus și că din uniunea lor s-a născut un fiu, fapt pe care Biserica Catolică l-ar fi ținut ascuns vreme de veacuri. Și tot ca Dan Brown, Neagu Djuvara are pretenția să lămurească tainele trecutului nostru fără a aduce nici măcar un document nou, o informație necunoscută, ci doar prin reinterpretarea și corelarea documentelor deja publicate și cunoscute! Or, Domnia Sa le ignoră pe cele mai

importante, publicate și studiate de toți specialiștii care s-au ocupat de această problemă, și declară senin că a găsit cheia adevărului acolo unde generații întregi de istorici au dat greș.

Toți istoricii români, fără excepție, care s-au ocupat de istoria secolelor III-XIII au recunoscut rolul popoarelor migratoare în istoria românească și a Europei de Sud-Est și de Răsărit. Cu toții au văzut în aceste migrații un fenomen major al istoriei universale, nu numai după prăbușirea Imperiului Roman de Apus, ci din cele mai vechi timpuri, din neolitic și până în zilele noastre. Așa că te întrebi: ce înțelege Neagu Djuvara când scrie că istoria trebuie privită din punctul de vedere al barbarilor migratori?

Această întrebare trădează ignoranța autorului, căci punctul de vedere depinde de ce fel de barbari e vorba: o primă categorie sunt cei care vor să se instaleze la adăpost în Imperiul Roman, doresc să cultive pământul, să plătească impozite funcționarilor imperiali pentru a beneficia de avantajele cetățenilor romani, să furnizeze soldați pentru apărarea frontierelor. Acesta este cazul popoarelor germanice „din interior", adică în contact de multă vreme cu Imperiul, ca vizigoții stabiliți ca „aliați" (*foederati*) în Imperiul Roman de Răsărit, francii și burgunzii în Apus.

În schimb, germanii orientali, care trăiau la răsărit de Nistru, „neamuri exterioare" (*externae gentes*), ca ostrogoții, presați de huni, vandalii, mai apoi și longobarzii, amenințați de avari, emigrau ca să cucerească pământuri în Imperiul de Apus și să reconstituie micile regate independente, mai mult sau mai puțin aliate cu Roma, pe care le avuseseră în patria lor de peste Dunăre și Nistru.

Cu totul altfel se prezintă invaziile hunice, care le prefigurează pe cele avare, pecenege și cumane de mai târziu, pe

care iată cum le descrie o mare specialistă franceză, Émilienne Demougeot, desigur, necunoscută dlui Djuvara:

„Marile invazii hunice... au fost mult mai coerente decât marile invazii germanice: pornite dintr-un teritoriu pe care hunii au continuat să-l ocupe şi conduse de un singur şef, Attila, ele nu s-au fărâmiţat prin dispersarea şi pluralitatea diferitelor teritorii cedate de împărat. Mai ales, ele au avut alte scopuri: nomazi călăreţi regrupaţi de Attila, care îşi formase un mare imperiu în afara frontierelor romane, imperiu ce se întindea de la Propontida până la Rin, hunii nu aveau nevoie de pământuri ca să le cultive, ci de supuşi pe care să-i exploateze; patria lor era tabăra hoardei principale, de unde regele îi domina în mod direct pe vasalii şi servii săi şi, în mod indirect, prin reprezentanţii săi obligaţi să-i dea tribut, deoarece cea mai mare parte a resurselor venea de la popoarele învinse tributare, care nu mai constituiau acum categoria duşmanilor ce trebuiau jefuiţi. Or, după supunerea ostrogoţilor, a gepizilor şi a altor germani, sursele de pradă şi de tributuri nu se mai găseau decât la sedentarii romani. Attila nu a cerut niciodată stabilirea hunilor săi în Imperiu. Şi, când a făcut din împăratul Teodosie al II-lea un tributar docil, i-a cerut lui Valentinian III o înaltă demnitate militară, ba chiar şi mâna Honoriei, sora împăratului din Occident, în scopul de a domina un imperiu unde tributul plătit de împărat să fie înlocuit în mod avantajos cu solda luptătorilor şi impozitele regulate. De fapt, în urma refuzului guvernului de la Ravenna, el a invadat Gallia mai întâi, apoi Italia, cu scopul de a-l reduce pe împăratul Valentinian III la condiţia de tributar.

Astfel, marile invazii hunice, determinate de vasalizarea îm-

părăților, și nu de imigrarea și implantarea în Imperiu, au încetat odată cu stăpânirea lui Attila, mort în 453: fiii săi nu au putut stăpâni nici atâta, și nici vreme atât de îndelungată ca el"[30].

Caracteristicile etnice și modul de trai al hunilor – amestec de turci și de mongoli – i-au impresionat pe romani în secolul al IV-lea, deși ei mai cunoscuseră migratori nomazi ca iazigii și roxolanii, colonizați în aceeași regiune din câmpia Banatului și în interfluviul Dunăre-Tisa. Iată cum îi descrie pe huni un istoric contemporan, Ammianus Marcellinus (c. 330/335 - c. 400):

„Iată, din câte am aflat, sămânța întregii nenorociri și originea diverselor dezastre pe care le-a provocat furia războinică, aducând, ca de obicei, incendii și jafuri pretutindeni. Neamul hunilor, despre care vechile documente vorbesc foarte puțin, locuiește pe lângă marea cea înghețată, dincolo de lacurile Maeotice <Marea Azov>, și depășește orice măsură a sălbăticiei. Din primele zile după naștere, copiilor li se arde pielea feței cu fierul, pentru ca să nu le crească barba când se vor face mari, și din această cauză ei îmbătrânesc urâți și spâni, ca eunucii. Toți sunt cu corpul îndesat, cu membre puternice și cu ceafă groasă, aduși de spate și cu o înfățișare monstruoasă, de parcă ar fi niște fiare bipede, sau niște modele pentru acele chipuri urâte care se cioplesc la capetele podurilor. Sunt așa de hidoși și duc o viață atât de primitivă, încât nu se folosesc niciodată de foc pentru pregătirea mâncării. Se hrănesc cu rădăcini de ierburi și cu carne crudă pe care o frăgezesc sub șeile cailor, încălzind-o cu coapsele în timpul călăritului. Nu stau sub niciun acoperiș, n-au nici măcar bordeie de stuf și se feresc de

---

[30] Emilienne Demougeot, *La formation de l'Europe et les invasions barbares*, vol. *II/2, De l'avenement de Diocletien au debut du VIe siecle*, Paris, 1979, p. 416, 418.

orice fel de casă, ca și cum acestea ar fi niște morminte care-i izolează de ceilalți. Cutreieră munții și pădurile, sunt obișnuiți din leagăn să rabde frigul, foamea și setea. În nomadismul lor, nu calcă pragul vreunei locuințe decât constrânși de mare necesitate, fiindcă nu se socotesc în siguranță decât sub cerul liber. Au un fel de tunici din pânză de in sau din piei de hârciog cusute una de alta. Altă îmbrăcăminte, de casă sau de plimbare, n-au. Dar, de îndată ce și-au tras acea tunică pe cap, n-o mai scot și n-o mai schimbă decât când n-o mai pot purta de ruptă ce este. Au pe cap căciuli cu marginile îndoite și își acoperă cu piei de ied picioarele lor păroase, încălțăminte care, nefiind bine adaptată pe picior, îi împiedică la mers. Din această cauză sunt foarte puțin deprinși să lupte pe jos. În schimb, ca și cum ar fi pironiți pe cai, care sunt urâți, dar puternici, stau așezați pe ei, uneori ca femeile, și de pe cai, zi și noapte, fac totul: cumpără sau vând ceva, mănâncă sau beau, întinși pe spatele cailor se odihnesc, dorm și visează, și tot pe cai discută, își țin adunări și se consultă asupra intereselor comune. Nu sunt conduși de nicio autoritate regală și, când se întâmplă ceva grav, se reped la chemarea zgomotoasă a celor mai destoinici dintre ei. Când sunt atacați, pornesc la luptă în grupuri, cu țipete feluri-te și amenințătoare. Iuți, puternici și gata de distrugere, luptă răspândiți, producând măceluri fără să aibă o linie organizată de luptă. În repeziciunea lor extraordinară nu-i vezi când au intrat într-o cetate și când au devastat-o. Ai putea să-i numești cu ușurință cei mai aprigi luptători, fiindcă de departe aruncă săgețile cu vârfuri foarte ascuțite făcute din oase, iar de aproape se angajează cu orice risc în luptă corp la corp, ferindu-se cu abilitate să nu fie răniți. Aruncă asupra dușmanilor lațuri

şi-i strâng în ele, ca să le răpească putinţa de a se mişca, pe jos sau călare. La ei nimeni nu lucrează pământul, nimeni nu se atinge de coarnele plugului. Toţi, fără locuinţe fixe, fără lege şi fără obiceiuri statornice, rătăcesc pe câmpuri întotdeauna în fugă cu căruţele, acestea fiindu-le locuinţele, în care soţiile cârpesc îmbrăcămintea ruptă, se culcă cu soţii, nasc şi-şi cresc copiii până la pubertate. La ei nimeni nu poate răspunde, dacă este întrebat, de unde este, fiindcă într-un loc este zămislit, în altul născut şi-n altul crescut. Nu respectă niciun legământ de pace, sunt nestatornici, se duc ca vântul în orice direcţie li se pare că e mai bine. Împinşi de impulsiuni oarbe, ca animalele, n-au noţiuni morale asupra binelui şi răului, vorbesc neclar, cu multe înţelesuri, n-au religie, nici măcar superstiţii, dar dorinţa de aur le este nemăsurată. Sunt atât de schimbători şi de supărăcioşi, încât în aceeaşi zi fără niciun motiv se ceartă între ei şi fără intervenţia cuiva se împacă"[31].

În migraţia lor către Europa, hunii, ei înşişi o confederaţie de triburi turcice şi mongole, au antrenat cu ei diferite popoare învinse, printre care goţii şi alte popoare germanice, plus alanii. Aceştia din urmă, de neam iranian, cunoscuţi şi sub numele de *as, iasi* (de unde oseţii de azi din Caucaz şi numele oraşului Iaşi şi al câtorva sate, precum cel omonim din Gorj), au jucat şi ei un rol în istoria ţării noastre până în secolul al XIV-lea, astfel că descrierea lor făcută de acelaşi Ammianus Marcellinus merită să fie cunoscută:

„N-au nici colibe, nici grija de a munci pământul, ci se

[31] Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XXXI, 2, 1-11, ed. D. Popescu, Bucureşti, <1982>, p. 559-561.

hrănesc cu carne şi lapte, ducându-şi viaţa în căruţe cu coviltir acoperite cu piei şi în ele umblă prin nesfârşitele singurătăţi <pustietăţi>. Când au ajuns la un loc bun de păşunat, îşi aşază căruţele în cerc şi se hrănesc într-un fel cu totul primitiv, ca fiarele. Iar după ce s-a terminat iarba, îşi iau tot şi pleacă mai departe în convoaie ca nişte localităţi mobile. În căruţe femeile se împerechează cu bărbaţii, nasc copii şi-i îngrijesc, căruţele sunt pentru ei locuinţe permanente. Oriîncotro merg, se socotesc acasă la ei. Cresc şi duc cu ei turme de vite, mai ales pentru cai arătând interes deosebit. Acolo, datorită faptului că pământul este umed şi străbătut de cursul multor râuri, câmpiile sunt întotdeauna pline cu iarbă şi cu pomi fructiferi şi de aceea, cutreierând oriîncotro vor, nu duc lipsă nici de păşune pentru vite, nici de hrană pentru ei. Toţi cei ce prin vârstă sau sex sunt inapţi pentru război îndeplinesc servicii uşoare pe lângă căruţe. Tinerii însă, deprinşi din prima copilărie cu călăritul, socotesc o ruşine faptul de a merge pe picioare. Prin felurite exerciţii, ajung toţi războinici...

Alanii sunt aproape toţi înalţi şi frumoşi, cu părul blond, înfiorători prin căutătura aspră a ochilor, iuţi, mânuind cu uşurinţă armele, în toate privinţele aproape la fel cu hunii, dar mai înaintaţi ceva ca fel de hrană şi îmbrăcăminte... Nu se vede la ei vreun templu sau altar, nu se poate zări în nicio parte vreun acoperiş de clădire şi, după obiceiul barbar, înfig o sabie în pământ şi o adoră ca pe Marte (zeul războiului), căpetenie a regiunilor pe care le parcurg în toate direcţiile"[32].

Iată deci cum arătau şi cum trăiau nomazii stepei care au cutreierat regiunile noastre şi Ungaria actuală în secolele IV-XIII.

---

[32] Ammianus Marcellinus, *op. cit.*, XXXI, 2,18-21, 23, ed. cit., p. 562-3.

Avarii, altă confederație de triburi turco-mongole, care domina numeroase triburi slave, s-au instalat, aidoma hunilor lui Attila, în interfluviul Dunăre-Tisa. Centrul puterii acestor popoare era aulul kaganului (hanului), format din corturi și căruțe dispuse împrejur și înconjurate de șanțuri și valuri de pământ. Spre sfârșitul vieții lui, Attila își construise un palat și, în jurul corturilor sale, se înjghebase o așezare mai statornică, dar grosul triburilor locuia ca mai înainte, pe terenuri disponibile pentru pășunat și adăpat caii și celelalte turme. Unicul progres realizat de avari au fost scările de șa, o invenție importantă care asigura o mare stabilitate călăreților. În rest, singurul mobil important al vieții lor era setea de aur, pe care și-o satisfăceau prin jafuri și impunând tribut Imperiului Roman de Răsărit. Bogățiile pe care francii lui Carol cel Mare le-au descoperit în „ringul" hanului avar depășeau orice imaginație, și de la ei a rămas cuvântul „avar" pentru a desemna un individ care adună bogății pe care nu le cheltuiește. În rest, au dispărut fără urmă, precum hunii înaintea lor, după moartea lui Attila.

Ultimii migratori din secolele X-XIII – pecenegii, uzii și cumanii – prezintă aceleași caracteristici. Despre cumani știm doar că erau, în general, blonzi (erau numiți chiar „palizi", un fel de „fețe palide", cum îi numeau amerindienii pe europeni), înalți și frumoși, mai ales femeile. Dar modul lor de viață era identic cu cel al strămoșilor lor huni, astfel că de la ei nu s-a descoperit nicio așezare, numai morminte de călăreți și cai, și cazane de fier în care își fierbeau mâncarea. Iată, de altfel, cum îi prezintă pe cumanii din Deșt-i Kîpceak, la jumătatea secolului al XIV-lea, un istoric arab pe nume Shihâb al-Dín Abú al-Abbás Ahmad (născut a. H. 697/700 - mort a. H. 749, deci cam 1297/1300-

1349), contemporan cu Ioan Basarab:

„Supușii săi <ai hanului mongol Uzbek (1313-1341)> sunt, în cea mai mare parte, nomazi care trăiesc în pustietăți și se hrănesc grație numeroaselor lor turme de cai, de boi și de oi. Popoarele din această țară < Kîpceak > se ocupă prea puțin de cultura pământului și seamănă foarte puțin grâu și orz; mai ales bobul este extrem de rar... În ceea ce îi privește pe cei care trăiesc în pustietăți, la ei carnea nu se vinde și nici nu se cumpără; hrana lor obișnuită este, afară de vânat, laptele și untul. Când unul din acești nomazi a crescut un cal, un bou sau o oaie, el taie animalul, îl mănâncă împreună cu familia sa și oferă apoi restul de carne vecinilor săi. La rândul lor, aceștia, când au o vită bună să fie consumată, o sacrifică și trimit restul celui care le-a făcut același cadou: în felul acesta, ei au întotdeauna mari provizii de carne... Potrivit spuselor negustorului Djemal-eddin-Abdallah-Hisni, aproape toți nomazii supuși imperiului din Kîpceak sunt îmbrăcați cu piei și pentru ei nu contează că animalul este pur sau impur, dacă a fost sacrificat sau dacă a murit de moarte naturală"[33].

Urmează câteva rânduri despre „turcii din Kîpceak", deci cumani, care „se disting printre ceilalți turci prin buna lor credință, vitejie, rapiditatea la călărit, frumusețea taliei, regu-

[33] M. Quatremère, „Notice de l'ouvrage qui a pour titre: *Mesalek alabsar fi memalek alamsar* (Voyages des yeux dans les royaumes des differentes contrées)", în: *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi et autres bibliothèques; publiés par l'Institut Royal de France*, vol. 13, Paris, 1838, partea I, p. 151-384, aici p. 265 și urm. Autorul descrie în continuare bogăția în grâne și fructe a Kîpceakului, atât în trecut, cât și în vremea sa: e vorba de Crimeea și de regiunile din jurul Mării Negre, câmpia de cernoziom a Ucrainei, cultivată de sedentari din Antichitate, când stăpânii ei erau sciții „regali", dominându-i pe „sciții agricultori".

laritatea trăsăturilor şi calităţile nobile". Vânduţi ca sclavi în Egipt sub numele de mameluci, ei au format garda sultanilor, sfârşind prin a-i înlocui pe aceştia pe tron.

Contribuţia acestor popoare la civilizaţia europeană este nu numai nulă, ci negativă, deoarece au lăsat în urma lor distrugeri şi devastări de mari proporţii. Acestor popoare le era străină însăşi ideea de stat (pentru ei exista numai ascultarea faţă de şefii de triburi şi de kagan), ca şi ideea de teritoriu stabil. Un mare orientalist contemporan, P. B. Golden, îi dădea pe cumani ca un exemplu tipic de adaptare „nonstatală" (*stateless*) la condiţiile stepei[34]. Trebuie, aşadar, multă fantezie unui nespecialist pentru a face din ei nişte „creatori de stat" *par excellence*! Comparaţia cu germanii este departe de a fi concludentă. Ferdinand Lot a demonstrat foarte convingător că barbarii germani din Europa Occidentală au adus o singură instituţie importantă – monarhia, regalitatea bazată pe dinastie. Şi mai intervine un factor important: toate popoarele germanice instalate în Imperiu erau creştine de confesiune ariană, doar francii au trecut direct de la păgânism la catolicism. În rest, statele lor s-au format pe teritoriul Imperiului Roman de Apus, unde au beneficiat de colaborarea elitelor administrative, financiare şi juridice romane (galo-romane, iberice, africane şi

---

[34] P. B. Golden, „The Qipchaqs of Medieval Eurasia: An example of stateless adaptation on the steppe", în volumul *Rulers from the Steppe: State formation on the Eurasian periphery*, ed. G. Seaman, D. Marks, Los Angeles, 1991, p. 132-157. Nicolae Iorga observa, citându-l pe J. Bury, că „regii barbari, timp de mai multe secole, n-au întrebuinţat titluri teritoriale" (*Istoria românilor*, III, *Ctitorii*, Bucureşti, 1937, p. 15). Observaţia este importantă: statul este înainte de toate comunitatea tuturor indivizilor locuind un teritoriu dat. Regii barbari – franci, vizigoţi, longobarzi, vandali, bavarezi şi saxoni, dar şi hunii, avarii şi cumanii – erau stăpânii poporului lor, ai triburilor de acelaşi neam cu ei.

din Italia), care, ele, au format structurile necesare funcționării statelor barbare.

În Europa de Răsărit, acest lucru a fost posibil numai prin sedentarizarea și teritorializarea barbarilor – unguri și bulgari – care au găsit o populație locală romană și slavă (și germanică, în cazul ungurilor) de exploatat. În cazul bulgarilor, cărora ideea de stat le era tot atât de străină ca și celorlalți barbari, au funcționat aceleași mecanisme ca și în cazul francilor, vizigoților, vandalilor și longobarzilor: administrația romană, funcționarii fiscului și juriștii romani găsiți în orașele integrate în dominația lor care se mărginea tot la ringul de tip nomad – o îngrămădire de corturi înconjurate de garduri de spini pentru apărare[35]. Cu ajutorul arhitecților și meseriașilor romani s-au construit capitalele hanilor bulgari, tot ei sunt aceia care au construit mașinile de război și bărcile pentru navigația pe mare, căci barbarii foloseau burdufuri de vită umplute cu aer sau cu paie pentru traversarea râurilor.

În cazul ungurilor, doar creștinarea lor în masă, în jurul anului 1000, și protecția acordată țării lor de papa Silvestru, care o declara stat vasal Romei („regat apostolic"), i-a scăpat de la nimicire din partea vecinilor lor germani, care îi învinseseră în mod decisiv în 955, oprind astfel campaniile lor de pradă în Occident.

Domnul Neagu Djuvara pare a ignora complet modul de viață și nivelul de civilizație al nomazilor cumani și vede în ei doar o elită războinică și creatoare de state (când se știe că nu

---

[35] N. Iorga, *op. cit.*, p. 306; vezi și considerațiile sale din *Istoria românilor*, II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, București, 1936, p. 297-323.

au creat niciunul pe toată enorma întindere pe care locuiau de la Dunăre la Caucaz!). Pentru a-i convinge pe cititori de aceasta, Domnia Sa face o rapidă trecere în revistă a istoriei universale de la Egiptul antic până la Imperiul Roman (p. 10-12). Pe noi ne interesează însă Europa de Răsărit şi de Sud-Est în Evul Mediu timpuriu, care este „expediată" într-o pagină şi jumătate (p. 14-15). „Nici unul, chiar nici unul dintre statele slave din Evul Mediu nu s-a întemeiat fără altoiul unei intervenţii alogene", scrie autorul, care îşi începe demonstraţia cu exemplul primului stat morav întemeiat de Samo, un „baron" franc, la începutul secolului al VII-lea (623). Numai că, observăm noi, „statul" lui Samo[36] a dispărut odată cu moartea întemeietorului său în 658, iar Moravia şi Boemia vor avea state mai durabile abia în secolele IX-X, cu Moimir şi fiul său Rostislav, care primeşte botezul creştin de la Chiril şi Metodiu, în primul caz; cu Vratislav I (905-921), în cazul Boemiei. Ambii erau slavi autohtoni, deci nici urmă de „intervenţie alogenă"!

Urmează cazul Bulgariei, despre care am vorbit deja. Aici adăugăm că norocul protobulgarilor a fost slăbiciunea Imperiului Roman de Răsărit, care a suferit enorm de pe urma crizei iconoclaste şi care a salvat aparenţele considerând că bulgarii, instalaţi pe teritoriul imperiului, erau nişte „aliaţi" (*foederati*) creştinaţi după un timp. Şi tot aici a intervenit fenomenul des-

---

[36] Importanta lucrare N. Aleksiun, D. Beauvois, M-E. Ducreux *et alii, Histoire de l'Europe du Centre-Est*, Paris, 2004 (colecţia Nouvelle Clio) plasează termenul *stat* între ghilimele („Etat") pentru secolele VII-XI, deoarece noţiunea însăşi de stat este o creaţie a secolelor XII-XIII; vezi Jacques Krynen, „Etat", în *Dictionnaire du Moyen Âge*, sous la direction de C. Gauvard, A. de Libera şi Michel Zink, Paris, 2002, p. 493-495. De altminteri, Nicolae Iorga scria deja în 1915, vorbind despre „statul" bulgar: „Ideea de stat e sau chineză, sau romană, şi numai chineză sau romană" („Sârbi, bulgari şi români în Peninsula Balcanică în evul mediu", AARMSI, s.II, tom 38 (1915), p. 109).

pre care am vorbit, de sedentarizare şi teritorializare, urmate de creştinare, care constituie excepţia bulgară şi ungurească printre neamurile de călăreţi nomazi. În sfârşit, în momentul în care Imperiul şi-a refăcut forţele în timpul dinastiei macedonene, primul ţarat bulgar a fost măturat de pe faţa pământului de Ioan Tzimiskes în 972, apoi de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, astfel că a trebuit energia românilor din Balcani pentru a reface statul, dar în forma româno-bulgară, după 1185-1186.

„Primul mare-cnezat rus şi primele formaţiuni polone se datorează varegilor veniţi din Scandinavia", scrie în continuare Neagu Djuvara (p. 15). O afirmaţie fără nicio acoperire ştiinţifică în cazul Poloniei, al cărei întemeietor este Mieszko I din dinastia Piaştilor (c. 960-992): cel mai vechi istoric al Poloniei, *Gallus anonymus* (un francez care scria între 1113 şi 1116), spune foarte clar că Piast, strămoşul dinastiei, era agricultor, ţăran din Kruswica[37]. Iată, de altfel, ce scrie despre el un mare specialist al istoriei slavilor, Francis Dvornik:

„Apariţia bruscă a unui puternic prinţ slav pe scena politică a Europei Centrale pe la mijlocul secolului al X-lea i-a descumpănit pe mulţi istorici şi, pentru a rezolva această dificultate, ei au imaginat că Mieszko era un viking scandinav care şi-ar fi impus stăpânirea asupra slavilor de pe Oder şi Vis-

[37] Gallus anonymus, *Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum*, ed. C. Maleczynski, în *Monumenta Poloniae Historica*, Nova series, II, 1952; cf. Henryk Paszkiewicz, The Origins of Russia, Londra, 1954, p. 134. Acelaşi lucru, că era plugar, îl spune şi cronicarul Cosma din Praga (1045-1125), în a sa *Chronica Boemorum* (ed. B. Bretholz, în *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Germanicarum*, Nova series, II, 1923). Despre Przemysl, fondatorul dinastiei cehe, cf. H. Paszkiewicz, *op. cit.*, p. 134. Şi prinţii Carantaniei (în Slovenia actuală) erau de origine ţărănească, cf. N. Aleksiun, D. Beauvois, M-E. Ducreux *et alii*, *op. cit.*, p. 8.

tula. Nu există niciun fel de dovadă pentru a afirma că dinastia Piaștilor nu era de origine slavă. Dacă ne amintim că Mieszko guverna teritoriul care a fost, fără îndoială, centrul domeniului de origine al slavilor, sau cel puțin în stăpânirea lor începând din anul 500 înainte de Hristos, atunci existența în secolul al X-lea a unei puternice confederații în aceste regiuni încetează să mai constituie un mister. Statul lui Mieszko era fructul unei lungi evoluții sub conducerea unei energice dinastii slave, evoluție care a rămas necunoscută deoarece nu s-a găsit un cronicar pentru a o transmite posterității"[38].

Iată cum stau lucrurile de fapt cu „abordarea" lui Neagu Djuvara asupra începuturilor statului polonez. În ceea ce îi privește pe ruși, chestiunea este mult mai complicată decât crede autorul nostru, care își expune părerile mai pe larg în replica pe care mi-a dat-o în volumul *Răspuns criticilor mei:*

„De altfel, pentru paralelismul Orient-Occident, de ce să nu pomenim și de cazul primului stat rusesc al lui Riurik (Rorik, Hroerekr, Hrorek)? Oare *Cântecul despre oastea lui Igor* nu spune, cu atât de candidă sinceritate, cum norodul din Novgorod îl cheamă pe șeful vareg să-l cârmuiască, fiindcă ei nu se pricep?" (p. 75-76).

Avem aici alt exemplu perfect de modul în care lucrează istoricul nostru. *Cântecul despre oastea lui Igor* nu spune absolut nimic despre apelul novgorodenilor pentru bunul motiv că povestește cu totul alte lucruri, și anume campania nefericită a prințului Igor împotriva cumanilor, sfârșită cu înfrângerea și moartea sa în 1185. În al doilea rând, această baladă este un

---

[38] Francis Dvornik, *Les Slaves. Histoire et civilisation de l'antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Paris, 1970, p. 105.

fals din secolul al XVIII-lea, fapt dovedit cu multă erudiție de profesorul american Edward Keenan de la Harvard[39]. Apelul la varegi („Țara noastră este vastă și roditoare, dar ordinea lipsește; veniți deci să domniți asupra noastră și să ne cârmuiți")[40] se găsește de fapt în cronica lui Nestor, *Povestea anilor de demult* (corect ar fi „vremuiți", ca în expresia „vremea vremuiește"), scrisă între 1110 și 1113, și este inserat sub anul 862. Chestiunea a suscitat o întreagă literatură în Rusia de peste două secole, dar și în Occident, și nimeni nu a contestat originea suedeză a lui Rurik și a urmașilor săi. Numai că varegii erau prezenți în diferite regiuni ale Rusiei, de-a lungul marilor fluvii pe drumul de la varegi la greci, încă din secolul VIII, deci cu peste o sută de ani înainte de „apel", și înstăpânirea lor asupra orașelor rusești a avut un caracter haotic, fără niciun sistem; în orice caz, a întâmpinat multe împotriviri. Astfel, „chemarea" a fost adresată lui Rurik doar de locuitorii Novgorodului; după 20 de ani, Oleg, fiul lui Rurik, ocupă cu forța Kievul, a doua mare organizație supratribală din Rusia, unde stăpâneau alți varegi (Askold și Dir), care îl întemeiaseră, apoi alte orașe și regiuni slave. Apelul mergea în sensul vederilor cronicarului, care exalta sistemul monarhic, unificator al regiunilor rusești, și care își redacta cronica într-un moment decisiv („tournant politique", scrie un istoric recent, Pierre Gonneau) pentru istoria rusă, când Vladimir Monomah și familia lui devin stăpâni pe Kiev, adevărata capitală a Rusiei kievene, înlocuind o altă

---

[39] E. L. Keenan, *Josef Dobrovsky and the Origins of the Igor's Tale*, Cambridge (Mass.), 2003.

[40] *Povest' vremennych let*, ed. D. S. Lihaciov, Moscova-Leningrad, 1950; traducere românească de G. Popa-Lisseanu.

ramură a dinastiei[41]. Istoricii moderni au ajuns, de altfel, la concluzia că „apelul la varegi" a fost foarte probabil introdus în cronica lui Nestor la sugestia anturajului cneaghinei Gita, soția lui Vladimir Monomah, care era anglo-saxonă. În acest anturaj se aflau și clerici intelectuali care cunoșteau tradiția țării lor, unde Beda Venerabilul a introdus în cronica sa un „apel la anglo-saxoni" adresat, chipurile, de regele Vurtigern din South Wales în anul 449 într-un context de războaie civile[42].

Dar, oricum ar sta lucrurile, nu este mai puțin adevărat că dinastia scandinavă a lui Rurik a dovedit, prin luptele intestine și instabilitatea politică devenită cronică în secolele X-XIII, că nu era mai pregătită să-i cârmuiască pe ruși decât ar fi fost niște prinți slavi. Iar căderea lor sub „jugul mongol" vreme de două secole și jumătate a fost un epilog foarte rușinos pentru această „minoritate barbară războinică".

În fine, o altă observație: „primul mare-cnezat rus" de care vorbește Neagu Djuvara nu este cel al lui Rurik din 862, căci titlul apare mai întâi într-un tratat ruso-bizantin din 907 și i se aplica lui Oleg, mențiune considerată, de altfel, îndoielnică de către specialiști. El apare apoi în special când se menționează moartea unui cneaz, și în mod sistematic abia de la 1176 la Vladimir-Suzdal și, de la 1186, continuu la Vsevolod Iurievici,

---

41 P. Gonneau și Al. Lavrov, *Des Rhôs à la Russie. Histoire de l'Europe orientale 730-1689*, Paris, 2012, p. 148. (Nouvelle Clio).

42 Vezi M. Hellmann (ed.), *Handbuch der Geschichte Russlands*, I, Stuttgart, 1981, p. 267-270, unde este discutat critic contextul „apelului la varegi". „Apelul la anglosaxoni" la Beda Venerabilul, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, I, XIV și XV, ediție J.E. King, *Baedae, Opera historica*, I, Cambridge,Mass. și Londra, 1979, p. 68 și urm. (The Loeb Classical Library)

mare cneaz de Vladimir, şi la Rurik Rostislavici, mare cneaz de Kiev[43].

Ultimul exemplu de „altoi de barbari nomazi" considerat de Neagu Djuvara îl constituie „regatele croat şi sârbesc – dat fiind că sunt semnalate în texte greceşti din primele veacuri ale erei noastre, la nord de Marea Neagră, pe la gurile Dunului, triburi numite serboi şi chorovatoi printre sarmaţi" (p. 15). Avem şi aici o afirmaţie gratuită: sârbii şi croaţii sunt originari din nordul Carpaţilor, coboară în sud şi intră în nebuloasa avară ca aliaţi şi supuşi, iar după 626, anul asediului Constantinopolului de către avari, terminat printr-un sângeros eşec, se instalează în vestul Imperiului Bizantin, pe malul Adriaticei şi în Serbia, Bosnia şi Herţegovina actuale[44].

După ce trece în revistă „premisele apariţiei primului stat românesc: 1228-1359"[45] (p. 17-19), ajungem astfel în miezul problemei, căci, scrie Neagu Djuvara, „trecem la perspectiva

---

[43] W. Vodoff, „La titulature des princes russes du Xe au début du XIIe siècle et les relations extérieures de la Russie Kiévienne", *RES 55* (1983), p. 139-150.

[44] C. Jireček, *Geschichte der Serben, I (bis 1371)*, Gotha, 1911, p. 95 şi urm. Pentru croaţi, a se vedea mai recent W. Pohl, *Die Awaren*, p. 261-268 (etnogeneza croată); F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages*, 500-1250, Cambridge, 2006, p. 134 şi urm. Vor fi fost printre ei şi avari, dar masa populaţiei erau slavi, desemnaţi ca sârbi şi croaţi, nume care apar abia în secolul al IX-lea. Potrivit tradiţiei lor populare, croaţii descindeau din cinci fraţi şi două surori, iar sârbii din doi fraţi. Numele primilor lor conducători din Serbia maritimă (891-1186), Serbia sudică (Rascia) (780-1196) şi Serbia mare (1196-1459), precum şi vechi jupâni şi crali după tradiţie (secolul IX - 1711) sunt înregistrate de Aurelian Sacerdoţeanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, Bucureşti, 1943, p. 275-279. Cu toţii au nume slave sau general creştine: unde sunt deci sarmaţii, care, dacă vor fi existat, n-au creat niciun „stat" din 626 până la 800?

[45] Neagu Djuvara ne comunică aici titlul domnesc al lui Basarab I: *„veliki i samodirjavnîi gospodari i voevoda văsoi zemli ungrovlahiskoi"* (p. 18-19, cu traducere românească). Ne întrebăm însă de unde l-a luat, deoarece la p. 132 declară senin: „Nu ne-a parvenit nici un document de la Basarab". Şi ce e mai interesant este că Basarab se intitula, potrivit domnului Djuvara, „voevod", în timp ce Domnia Sa s-a străduit să ne convingă că se spunea „voivod"! (vezi mai sus, nota 29).

dinspre barbari, peste tot mai animați de setea <sic!> constituirii unor formațiuni politice puternice, descoperim că trebuie să ne aruncăm privirea către barbarii cumani. Procedând astfel, vom observa că, în veacul al XII-lea, pe un teritoriu cuprinzând Muntenia și o parte din Moldova s-a impus, peste comunitățile valahe și slave pe cale de contopire, o importantă formațiune cumană. Aceasta era îndeaproape înrudită cu masa mai întinsă a cumanilor, care stăpâneau vastul teritoriu de la nord de Marea Neagră până la teritoriile marelui-cneaz de la Kiev".

„Acești cumani din răsărit, în conflict secular cu rușii – conflict despre care ne-au rămas vestitele bâline rusești, cântece bătrânești pomenind de luptele cu „polovții", descoperite miraculos la mijlocul veacului al XIX-lea pe malurile lacului Onega[46] – erau cunoscuți în epocă cu (!) denumirea de cumani

[46] Aici autorul introduce o notă (nr. 5) care dovedește încă o dată ignoranța sa în istoria rusească. Iat-o: „S-a petrecut acolo o minune asemănătoare cu cea înfăptuită, la sârbi, de Vuk Stefanovic Karadžic și, la finlandezi, de Elias Lönnrot: un medic exilat în extremul nord al țării din pricina opțiunilor sale liberale, doctorul Hilferding, mare amator de folclor, a consemnat de la țăranii pescari din regiunea Onega o întreagă colecție de cântece bătrânești de mare frumusețe epică, evocând luptele rușilor din marele-cnezat al Kievului cu polovții (cumanii) și tătarii – primii, confundați uneori cu cei din urmă. Pe plan istoric, e încă o dovadă a uriașei migrări pe care valul mongol a provocat-o, din Ucraina de azi până în nordul Rusiei". Ceea ce ignoră Neagu Djuvara este faptul că pescarii de pe lacul Onega erau „staroverți", „vieux croyants" sau „raskolniki", deci stiliști, o sectă religioasă apărută în Rusia în secolul al XVII-lea ca reacție la reformele ecleziastice (revizuiri ale traducerii cărților sfinte și chestiuni de rit) ale patriarhului Nikon din 1654-1655 și 1666-1667. Persecutați, arși pe rug și izgoniți de peste tot, ei s-au refugiat în Rusia de Nord-Vest, unde au întemeiat comunități înfloritoare. Vezi pentru istoria lor P. Hauptmann, *Altrussischer Glaube*, Gottingen, 1963; R.O. Crumney, *The Old Believers and the World of Antichrist*, Milwaukee, Londra, 1970; sintetic, H.-J. Torke, Lexikon der *Geschichte Russlands*, München, 1985, s.v. „Altgläubige" și „Nikonische

albi (la ruşi polovţi, la popoarele turanice kipciak)[47]. Ramura desprinsă de ei şi aciuată în părţile noastre era numită a cumanilor negri..." (p. 20).

Aici este necesară o precizare: cumanii nu au ocupat întreaga Muntenie, cum lasă să se înţeleagă domnul N. Djuvara. Descoperirile arheologice şi toponimia, numele de locuri, amintind de aceşti nomazi, îi plasează în răsăritul şi sudul Munteniei, deci în Bărăgan, Burnaz, Teleorman şi câteva în Oltenia de Sud[48]. Diploma din 1247 prin care regele Bela al IV-lea conferă cavalerilor ioaniţi Banatul de Severin aminteşte, la est de Olt, voievodatul lui Seneslav şi Cumania, ceea ce concordă cu

---

Reformen". Termenul „bâline" pentru aceste balade este o invenţie a lui Josef Dobrovsky, autorul *Cântecului despre oastea lui Igor* din secolul al XVIII-lea, ţăranii ruşi preferau termenul de „starina" („bătrâneşti", deci cântece bătrâneşti). Cercetările recente au ajuns la concluzia că „on ne peut donc considerer les textes recueillis au XIXe siecle comme des témoins de la période de Kiev", vezi P. Gonneau şi Al. Lavrov, *op. cit.*, p. 552. În plus, între cumani şi ruşi au existat, în secolele XI-XIII, tot atâtea momente de colaborare, militară, matrimonială, economică şi politică, pe cât au existat confruntări militare, care nu lipseau nici între prinţii ruşi. În consecinţă, „uriaşa migrare" provocată de „valul mongol" din Ucraina până în nordul Rusiei este încă o gogoriţă a domnului Djuvara.

47 Altă dovadă de ignoranţă: cumanii au fost cunoscuţi graţie scriitorilor chinezi, persani şi arabi, apoi bizantini şi europeni, iar nu „turanici"; sub numele de Kuny (Huni) şi Paloci ei apar la unguri, ca şi la alte popoare asiatice; vezi J. Marquart, „Ueber das Volkstum der Komanen", în W. Bang şi J. Marquart, „Osttürkische Dialektstudien", în *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-hist. Klasse*, N.F., XIII, 1 (1914), p. 25-238; P. Pelliot, „À propos des Comans", *Journal Asiatique*, XI, Seria 15, (1920), I, p. 125-185; A. Babkine, „Les Comans. Contribution à l'histoire du Moyen Âge russe", *Etudes Slaves et Est-Européennes/Slavic and East-European Studies* 17 (1972), p. 39-55; V. Spinei, *Marile migraţii din Estul şi Sud-Estul Europei în secolele IX-XIII*, Iaşi, 1999, p. 202 şi urm.

48 I. Conea şi I. Donat, „Contribution à l'étude de la toponymie pétchénègue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube", în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès International des sciences onomastiques à Munich*, Bucureşti, 1958, p. 139-169, în special 153-162 şi harta de la p. 166-7. Vezi şi I. Conea şi L. Badea, *Toponimia din Valea Dunării româneşti*, Craiova, 2006.

datele furnizate de săpăturile arheologice şi de toponimie: era vorba de răsăritul şi o parte din sudul Munteniei, Bărăganul, Burnazul şi Teleormanul[49]. Această extindere a puterii cumane în Muntenia reiese şi din harta descoperirilor arheologice de morminte cumane realizată de Victor Spinei: mormintele cumane nu depăşesc, la vest, râul Glavacioc (la est de Teleorman), sunt în număr de 13 (treisprezece) în Burnaz şi Bărăgan, se înmulţesc la nord şi la est de râul Putna şi cunosc o densitate mai mare la nord de Dunăre, în sudul Basarabiei şi pe Nistru. Pe harta toponimelor de origine cumană (poate şi pecenegă), redactată de I. Conea şi I. Donat, se observă o concentrare a numelor de locuri amintind pe cumani pe linia Dunării, de la balta Borcea şi până în Teleorman, apoi, în nordul acestei zone, în stânga Oltului, pe care urcă practic până la Cozia (doar patru-cinci în zona dealurilor), iar peste Olt în sud, maximum 20, dintre care o parte sunt nume de râuri mici.

Alături de ei, populaţia românească aservită sau liberă îşi continua vechile ocupaţii, agricultura, creşterea vitelor şi, fapt puţin remarcat, pescuitul pe Dunăre şi în bălţile ei, o îndeletnicire milenară care presupune o organizare complexă şi care a fost preluată de la unguri şi de la cumani de la începuturile sale de statul muntean al domnilor de la Argeş şi Suceava[50]. Această

---

[49] V. Spinei, *Universa Valachica. Românii în contextul politic internaţional de la începutul mileniului al II-lea*, Chişinău, 2006, p. 533; I. Conea şi I. Donat, *art. cit.*

[50] A se vedea importantele contribuţii ale lui H.H. Stahl, „Consideraţii de istorie socială cu privire la satele de pescari", în Idem, *Studii de sociologie istorică*, Bucureşti, 1972, p. 63-134 (Muntenia) şi 134-161 (Moldova). Foarte interesantă observaţia că nomazii cumani şi alţii detestau peştele (p. 71); P.I. Panait, „Vechimea aşezărilor săteşti de pe braţul Borcea", *Pontica*, 4 (1971), p. 379-384. Concluzia lui P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*,

complexă întrepătrundere de populații fusese remarcată și de Nicolae Iorga cu spiritul său inegalabil de sinteză: „Sunt astfel trei țări una lângă alta, la o dată adâncă din evul mediu: a) Românii cu ale lor așezări de Rumânați și cu Vlăsia lor valahă, cu Țara Românească din Vlașca numită așa de slavii bulgarizați, pe când slavii cu adevărat sârbi cunosc numele de la stăpânirea și așezarea românilor, b) Cumanii, cu Teleormanul, Burnazul, Bărăganul, curganele, culele și cetățile lor, de aici, care reapar dincolo de Vlașca și merg până în fundul Dobrogii; și c) Slavii coborâți din Panonia, pe la Orșova, ducând cu ei acel dialect, fără influențele tracice din limba bulgară, și un alt fel de a numi localitățile, care merge apoi și până în Macedonia (Mețovo etc.)"[51].

După ce amintește câțiva autori care au „subliniat marele număr de toponime cumane rămase în ținuturile noastre și au încercat să deslușească relațiile dintre dominatorii nomazi cumani și populațiile sedentare", Neagu Djuvara reproduce câteva cuvinte „de uz curent" (cine le-o fi utilizând astăzi în mod curent?) rămase în limba română de la nomazii pecenegi, cumani și tătari: *uium*, *bir*, cai de *olac* (p. 22). Atât și nimic mai mult! În articolul meu i-am reamintit că, potrivit profeso-

---

București, 1978, p. 33, potrivit căruia populația românească de la câmpie s-ar fi retras la munte în fața invaziei nomazilor pecenegi și cumani este contrazisă de descoperirile arheologice, care dovedesc, dimpotrivă, o densitate importantă a așezărilor omenești, românești, în secolele VIII-XI și după aceea, vezi Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii (secolele VIII-XI)*, București, 1983, p. 22 și urm.; D. C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV și XV*, București, 1973, p. 25 și urm.; considerații generale despre refugiul în pădure, nu la munte, la C.C. Giurescu, *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ed. a II-a, București, 1976.

[51] N. Iorga, „Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor. I. Teleormanul", *AARMSI*, seria III, t. XXIII (1941), p. 333-350.

rului meu Constantin C. Giurescu, le mai datorăm cumanilor şi cuvintele *odaie* şi *cioban*. Dar autorul nostru ignoră faptul că lingvişti iluştri ca Lazăr Şăineanu, Vasile Bogrea şi Carlo Tagliavini, care au studiat atent dicţionarul limbii cumane de la 1303, aşa-numitul *Codex Cumanicus*, precum şi alte surse, au reţinut peste 40 de alte cuvinte de origine cumană în limba română, dintre care amintesc: *beci, dugheană, dulap, duşman, hatâr, habar, maidan, toi*[52]; apoi *comănac*[53] şi, în fine, *bălăuz* (sau *beleuz*), în sens de „prost", „nătăfleaţă", „guguman"[54]. Niciunul din aceşti termeni nu are, potrivit lui Lazăr Şăineanu, o valoare culturală importantă.

Cu alte cuvinte, ignoranţă şi superficialitate în ceea ce priveşte vocabularul de origine cumană, lucru care, de fapt, nu ne miră, câtă vreme aceeaşi situaţie se regăseşte la capitolele onomastică şi toponimie.

*

Capitolul I al lucrării lui Neagu Djuvara, *Invazia mongolă din 1241 şi retragerea cumanilor de la est şi sud de Carpaţi* (p. 27-41), descrie spaima care îi cuprinse pe cumanii din sudul Moldovei şi răsăritul Munteniei după distrugerea armatelor ruseşti şi cumane în bătălia de la Kalka de către mongoli (1223).

---

52 L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române, I, Introducere*, Bucureşti, 1900, p. XV-XIX. Vezi pe larg lista din volumul II, *Vocabularul*, Bucureşti, 1900, *passim*.

53 C. Tagliavini, „Divagazioni semantiche rumene e balcaniche (dal nome proprio al nome comune)", II, Geneva şi Florenţa, 1932, p. 33 şi nota 6 (extras din *Archivum Romanicum*, XVI/3 (iulie-septembrie 1932). A se compara cu numele găgăuzilor, devenit peiorativ („găgăuţă").

54 V. Bogrea, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj*, I, Cluj, 1922, p. 387 şi 410.

De aceea, o parte din cei locuind pe pământul românesc au decis să se boteze catolici, pentru a se pune sub oblăduirea regelui Ungariei și a papei: numărul lor era de 15.000 (ne spune o cronică belgiană), cifră imposibil de verificat și care pare, ca toate cifrele din izvoarele medievale, mult exagerată (vom reveni mai târziu asupra acestei chestiuni). Botezul cumanilor s-a făcut de către călugării dominicani care organizează la Milcovia o episcopie având în fruntea ei pe episcopul Teodoric, superiorul ordinului din provincia Ungaria. Sediul noii episcopii pare a fi fost la Crăciuna pe Milcov, căci aici se găsea și centrul puterii cumane din sudul Moldovei și estul Munteniei, care se întindea spre est până la Nistru, mai ales în zona lacurilor din sudul Basarabiei[55].

Cumanii au avut parte de câțiva ani de liniște până când le-a venit vestea dezlănțuirii marii campanii mongole spre Apus. Neagu Djuvara afirmă senin că „din iarna 1237-1238 se urnise din Mongolia uriașa armată a lui Batu-Han" (p. 29), când este știut că armata, condusă în realitate de Subotai, se „urnise" din toamna anului 1236, când distruge regatul bulgarilor de la Kama, acțiune urmată de atacarea și luarea în stăpânire a Cumaniei Albe în două campanii: primăvara lui 1237 și 1238, când este prădată și Rusia[56]. O parte din cumanii de aici se refugiază în regiunile noastre și se împart în două grupuri: unul cu hanul Iona în frunte trece Dunărea și se refugiază în Imperiul Bizantin. Numărul lor era de 10.000, cu femei și copii,

---

[55] V. Spinei, „The Cuman bishopric-genesis and evolution", în volumul *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, ed. F. Curta, R. Kovalev, Leiden, 2008, p. 413-454.

[56] R. Grousset, *L'Empire des steppes. Attila, Gengis-Khan, Tamerlan*, Paris, 1969, p. 329-330.

după cum ne spune cronicarul bizantin Nichifor Gregoras, care a trăit un secol mai târziu (1290/1-1361), singurul izvor care dă acest detaliu[57]. Nu e vorba deci de 10.000 de războinici, şefi de familie sau, mai bine zis, de „corturi", cum crede Neagu Djuvara (p. 29), ci de câteva mii de luptători cu neveste şi copii[58].

Al doilea grup care ne interesează aici se afla sub comanda hanului Kuthen (Kotian) şi, ne spune o singură sursă, călugărul italian Rogerius, „în afară de familiile lor, se zice <că erau> circa 40.000" de oameni[59]. Neagu Djuvara ia de bună această cifră, pe care o transformă în „40.000 de corturi. Avem, aşadar de a face cu o adevărată migraţie, o *Völkerwanderung* de sute de mii de oameni, cu bărbaţi, femei, copii, sute de mii de cai şi vite" (p. 29, 31). Această cifră este însă mult exagerată, ca toate cifrele date de oamenii Evului Mediu şi de Rogerius în special. Acesta scrie, de exemplu, că mongolii au invadat Ungaria cu 500.000 de soldaţi. Or, se ştie astăzi, în urma cercetărilor specialiştilor, că armata mongolă pornită în campania împotriva Rusiei şi Cumaniei număra între 129.000 şi 150.000

---

[57] Al. Elian şi N.-S. Tanaşoca, *Fontes Historiae Dacoromanae - Izvoarele istoriei României, III, Scriitori bizantini (sec. VI-XIV)*, Bucureşti, 1975, p. 501. Un istoric contemporan cu evenimentele, Georgios Akropolites (1217-1282), vorbeşte doar de „multe mii de oameni" (FHDR, III, p. 405).

[58] Aici dl Djuvara povesteşte câte ceva din istoria lor şi de căsătoriile dintre francezi şi prinţese cumane. Dar, când citează sursa, istoricul Joinville, Domnia Sa afirmă senin că ar fi fost editată de „Nathalie de Wailly" (p. 30, nota 3), o nouă dovadă de ignoranţă: editorul francez era de sex masculin, se numea Jean-Noël de Wailly, şi îşi latiniza al doilea prenume în forma „Natalis". Aşa îl citează şi I. Ferenţ (*Cumanii şi episcopia lor*, Blaj, 1931, p. 83, nota 2), care precizează chiar „M. Natalis de Wailly", adică „Monsieur...», dar dl Djuvara, mereu grăbit şi superficial, l-a feminizat pe eruditul francez. „Wailly, Nathalie de" apare şi în Indice, p. 229.

[59] Rogerius, *Cântecul de jale*, ed. G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1935, p. 23, 61 (*Izvoarele istoriei românilor, V*).

de luptători, cea mai mare parte auxiliari, la care s-au adăugat, împotriva Ungariei, contingente de ruși și de cumani[60]. Deci o exagerare a numărului invadatorilor de peste trei ori, ceea ce este normal, căci cine mai stătea să-i numere pe mongoli? În cazul cumanilor lui Kuthen (Kotian), cifrele trebuie reduse și ele tot atât de drastic, deoarece știm unde au fost instalate aceste șapte triburi: în „Câmpul cumanilor" (*Cumanorum campus*) din interfluviul Dunăre-Tisa, adică exact acolo unde hălăduiseră de veacuri nomazii huni și avari, iar mai apoi la est, pe valea Crișului și în interfluviile Mureș-Criș și Timiș-Mureș[61]. Acest teritoriu, Kiskun pe ungurește, nu depășea 30.000 km^2: o populație de „sute de mii de oameni", cu „sute de mii de cai și vite", ar fi trebuit să se înghesuie pe un teritoriu prea restrâns pentru un popor obișnuit cu spații imense în căutarea de pășuni și de cursuri de apă[62]. Să nu uităm că, în acea vreme, Ungaria avea, pe o suprafață de circa 300.000 km^2, o populație cam de

---

60 R. Grousset, *op. cit.*, p. 319 și 328; V. Spinei, *Marile migrații...*, p. 385; N. Djuvara acceptă cifra de 120.000, vezi p. 39.

61 V. Spinei, *Marile migrații*, p. 291 și harta din 1570 la p. 292; e vorba de Kiskun („Cumănimea mică"), dintre Dunăre și Tisa; Nagykun („Cumănimea mare"), în comitatul Szolnok, unde s-au instalat cumanii după 1245-1246, se află între Tisa și râul Bărcău, cf. I.-A. Pop, *Din mâinile valahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale. (Secolele XIII-XIV)*, Cluj, 2012, p. 27. Tot acolo și Jaszkun („Cumănimea iașilor", deci a alanilor).

62 Cum se trăia în acele regiuni ne-o spune foarte clar un mare cronicar medieval, Otto de Freising, unchiul împăratului Frederic I Barbarossa, care a traversat Ungaria în 1147: fiecare aul, deci trib sau clan, avea două locuințe, una de iarnă, în câmpie, constând dintr-un bordei de trestie, rareori din lemn și aproape deloc de piatră; cealaltă locuință, folosită vara și toamna, era sub corturi de pâslă, femeile și copiii circulând în căruțe cu coviltir, vezi Otto de Freising, *Gesta Friderici Imperatoris*, ed. B. von Simson, *în Monumenta Germaniae Historica, Scriptores ad usum scholarum*, Hanovra, 1912, p. 369; cf. L. Musset, *Les invasions: le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIIe-XIe siècles)*, Paris, 1971, p. 280 (Nouvelle Clio, 12 bis).

1,7 milioane de locuitori[63], deci sub 6 pe km^2. În consecință, cumanii trebuie să fi fost câteva mii de oameni cu familiile și vitele lor, dar în niciun caz 40.000 de corturi. Mai amintim că, în 1278, deci la o generație după această migrare, cumanii furnizau oștii regale maghiare abia 16.000 de luptători, deci 40% din totalul presupus de la 1239, și aceasta în condițiile în care alți 15.000 de cumani botezați la 1227 trecuseră de pe atunci în Transilvania[64]. Un ultim argument ar fi următorul: știm că în Ungaria s-au refugiat șapte din cele aproximativ 12 triburi, câte avea poporul cuman[65]. Or, unitatea de bază, clanul sau aulul (*el-kun*) – însemnând „unitate de pace", compusă din oameni înrudiți, care nu se războiesc între ei – consta, au observat specialiștii, din circa 300 de oameni locuind cam în 50 de corturi. Clanurile sau triburile pot fi de mărime foarte variabilă[66]. Numărul de războinici atribuit nomazilor de către contemporani varia și el în funcție de câte triburi participau la o expediție sau la o migrație: astfel, istoricul bizantin Skylitzes scrie că pecenegii care au trecut Dunărea la 1048 erau în număr de 800.000, reprezentând 11 triburi, în timp ce două triburi rebele aveau 20.000 de oameni[67]! Iar în 1064, uzii care năvălesc și ei în Bizanț ar fi fost în număr de 600.000, împăr-

---

63 P. Engel, Gy. Kristo și A. Kubinyi, *Histoire de la Hongrie médiévale, II, Des Angevins aux Habsbourgs*, Rennes, 2008, p. 108-109, calculează, pentru secolul al XIV-lea, 14-15.000 de sate având în medie 118 locuitori, deci un total de 1.652.000 până la 1.770.000 de locuitori.

64 Vezi discuția la Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993, p. 67.

65 V. Spinei, *op. cit.*, p. 220.

66 W. Pohl, *op. cit.*, p. 169-171.

67 Jean Skylitzes, *Empereurs de Constantinople*, ed. B. Flusin și J.-C. Cheynet, Paris, 2003, p. 378-379. Cei 20.000, sub comanda lui Kegen, se refugiază într-o insuliță de pe Dunăre de lângă Silistra!

țiți, potrivit diferitor autori, în 12 sau 24 de triburi[68]. Și aceste cifre sunt date de un bizantin, contemporan cu evenimentele! Observația este valabilă și pentru avari, creditați și ei cu sute de mii de luptători, dar al căror număr nu depășea în realitate 20.000 de oameni[69].

Nu e locul să discutăm aici în detalii desfășurarea invaziei mongole pe teritoriul de azi al României și al Ungariei: este destul să amintim un singur fapt, și anume: cumanii, al căror han Kuthen fusese linșat de populația ungurească, nu au combătut pe mongoli, ci s-au refugiat în Bulgaria, de unde o parte din ei au revenit prin 1245-1246. Mai interesantă ni se pare lecția de geografie istorică pe care ne-o servește Neagu Djuvara la pagina 38, nota 9: după ce opinează că mongolii au intrat în Transilvania de sud prin Valea Teleajenului (unde există, de altfel, și un Pas al Tătarului), Domnia Sa ne spune:

„Valea Teleajenului a rămas drumul normal, chiar de la București spre Brașov, până la mijlocul veacului al XIX-lea, când Bibeștii și Știrbeii care aveau moșii pe Valea Prahovei au lărgit drumul până la Mânăstirea Sinaia, ctitoria spătarului Mihai Cantacuzino, care, fugind în noapte de oamenii lui Grigorașcu vodă Ghica trimiși să-l prindă, i-a înșelat, fugind pe valea fără drum a Prahovei, în loc de Valea Teleajenului. De când cu Sinaia regală și calea ferată, am uitat de căile naturale din Evul Mediu!"

Mărturisesc din nou stupefacția mea la citirea acestor rânduri: pe lângă confuzia manifestă dintre Mihai Cantacu-

---

[68] V. Spinei, *Marile migrații*, p. 159.

[69] I.-A. Pop, *Din mâinile valahilor schismatici*, p. 41, cu alte exemple privind Europa Occidentală, care infirmă complet exagerările lui N. Djuvara de tipul „noile state reapărute pe ruinele Imperiului roman au fost create de năvălitori alcătuind câte un trib de sute de mii de oameni" (p. 81).

zino spătarul și tatăl său, bătrânul postelnic Constantin Cantacuzino[70], constat că Neagu Djuvara este cel care a uitat de căile naturale din Evul Mediu. Îl sfătuiesc să citească articolul lui Gheorghe Zagoriț „Trecătorile Teleajenului"[71], care explică foarte bine că trecătorile Carpaților de la Jiu la Buzău erau doar poteci pe care putea merge un cal, deci nici vorbă de drumuri în sens modern, și că aceste „drumuri" erau cunoscute și practicate din cele mai vechi timpuri. Ele apar în privilegiile de comerț ale domnilor români pentru brașoveni în secolul al XV-lea: astfel, la 23 octombrie 1422 este menționat drumul pe la Bran, tot în acest an apare drumul Prahovei, unde se lua vamă ca la Rucăr, drum care este amintit și la 1452, 1476, 1481 1508 etc.[72]. Tot în aceste documente apar și drumurile Teleajenului și Buzăului, așa că a afirma că se circula doar pe Teleajen este o dovadă suplimentară de ignoranță și superficialitate!

*

Capitolul II al cărții tratează despre *Diploma Ioaniților* de la 1247 (p. 43-54), un document de cea mai mare importanță pentru istoria românească. Diploma menționează două cnezate românești în Oltenia – al lui Ioan și al lui Farcaș – și un voievodat, al lui Litovoi, numit și *Țara Litua*; la răsărit de Olt,

---

[70] Pentru refugiul lor în Transilvania – Constantin Cantacuzino o dată, în 1658, reușit, și Mihai de trei ori – un succes și două insuccese –, vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV- XVII*, București, 1971, p. 135 și 140-142.

[71] În *Anuar de geografie și antropogeografie 1912-1913*, București, 1913, p. 62-100, și alte lucrări ale aceluiași.

[72] I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI*, București, 1905, passim.

este pomenit voievodatul lui Seneslav, tot românesc, iar apoi Cumania. Discutând acest act, Neagu Djuvara se ocupă de originea cneazului Farcaș, în ungurește „lup", adăugând că „istoriografia maghiară s-a grăbit să afirme, cum vom vedea mai jos, că Farcaș cneazul trebuie să fi fost ungur" (p. 49). Câteva pagini mai departe, autorul revine la obiect:

„Rămâne, așadar, preferențială (stil!) ipoteza «maghiarizării" unei porecle daco-române Lupu sau slavo-române Vâlcu, în Farcaș – prefacere care n-a putut surveni în Oltenia, la acea vreme sub stăpânire maghiară de abia douăzeci și cinci de ani, ci doar la nord de Carpați; așadar, ori ungur, ori român, tot din Ardeal trebuie să fi fost originar" (p. 60-61).

Suntem aici în prezența unui raționament foarte curios: Neagu Djuvara respinge teza istoriografiei maghiare cum că Farcaș ar fi fost ungur, deoarece poartă un nume unguresc, tocmai Domnia Sa, care repetă de fiecare dată că Basarab era cuman deoarece purta un nume turcesc! În ce privește „maghiarizarea" poreclei (de ce poreclă? doar Farcaș/Lupu/Vâlcu era un nume propriu, care se întâlnește până astăzi), ipoteza este cu totul gratuită pentru această epocă îndepărtată, fenomenul fiind curent mai ales în veacurile XIV și XV în Transilvania, iar nu în țările române. Astfel, regele Sigismund de Luxemburg confirma la 1406 posesiunile în Banat ale „credincioșilor noștri români Ladislau zis Farcaș (*Ladislaus dictus Farkas*) și alt Ladislau, fiii lui Bogdan de Mutnic"[73]. Acest Ladislau va fi mai

[73] Hurmuzaki-Densusianu, *Documente*, I/2, p. 448. Bogdan „românul, fiul lui Ștefan de Mutnic", primise confirmare tot de la Sigismund pentru cnezatul său, Mărul (Almaș) din Banat, cf. Hurmuzaki-Densusianu, *Documente*, I/2, p. 300.

cunoscut sub numele de Farcaş (pentru a se deosebi de fratele sau omonim), şi fiii săi, Bogdan şi Mihai, vor fi numiţi la 1439 „fiii lui Farcaş"[74]. Iată deci un român care se numea Farcaş!

Tot atât de inexactă este afirmaţia de la pagina 53: Neagu Djuvara ignoră din nou geografia când scrie că nobilii olteni aveau de parcurs, în caz de litigiu sau judecată, o mie de kilometri până la Buda! Dacă se ia orice punct din Oltenia şi se raportează la Budapesta, se poate vedea că distanţa nu este mai mare de 400-450 de kilometri. Dar ce mai contează, de fapt, 500-600 de kilometri în plus sau în minus la câtă fantezie îmbodobeşte acest text...

*

Ajungem astfel la Capitolul III, *Urme turanice în antroponimele şi toponimele din spaţiul românesc* (p. 55-82), o piesă de rezistenţă în construcţia cărţii. Autorul începe prin a analiza numele cnejilor şi voievozilor români menţionaţi de documentele maghiare până în secolul al XIII-lea: Gelu, Glad şi Menumorut din *Cronica notarului anonim* al regelui Bela al III-lea, cele patru nume din Diploma Ioaniţilor şi un al optulea, Bărbat, fratele lui Litovoi amintit în 1285, plus Thocomer şi Basarab. Concluzia Domniei Sale este că numele de origine românească sunt minoritare, cele mai multe fiind turanice şi slave. Observăm mai întâi ignorarea existenţei a încă unui conducător român din Transilvania amintit la 1205, dar care trăise înaintea acestei date: este vorba de cneazul Bela, pe ale cărui pământuri, acum stăpânite de fiii săi, se afla un episcopat

[74] Ibidem, p. 659.

sigur ortodox[75]. Acest Bela era oare un Bâlea sau chiar Bela, nume regal de prestigiu în societatea maghiară? Nu ştim, dar în niciun caz nu putem accepta afirmaţia autorului că „e greu de închipuit ca nume păgâne ca ale protobulgarilor, pecenegilor, uzilor şi cumanilor să se fi banalizat şi să fi pătruns atât de repede la neamurile de căpetenii slavo-române, creştine de veacuri" (p. 62). Vom vedea mai departe lipsa de consistenţă a acestei idei.

Urmează teza principală a autorului (numită modest „prezumţii"): un număr însemnat de cumani a rămas, după o conlocuire de o sută cincizeci de ani, printre români în secolul al XIII-lea, fapt confirmat de „marele număr de toponime şi antroponime de origine cumană sau pecenegă, atât în Muntenia şi Moldova, cât şi în zonele de sud ale Transilvaniei"; Thocomer, tatăl lui Basarab I, de origine cuman (se anunţă opt argumente în acest sens), trebuie asimilat cu legendarul Negru-Vodă, care a coborât în Muntenia venind „de dincolo de Carpaţi" pe la 1290, dată indicată de vechile cronici româneşti.

Pentru a justifica aceste „prezumţie", Neagu Djuvara face apel la luminile unui turcolog ungur, László Rásonyi, care a publicat în 1935 un articol despre originea Basarabilor[76]. Aces-

---

[75] *DIR, C*, vol. I, p. 29, nr. 47 (act din 3 mai 1205); cf. Ş. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea între cruciată şi imperiul mongol*, Bucureşti, 1993, p. 74-75. Se vădeşte încă o dată superficialitatea cu care autorul a studiat problemele de care se ocupă. Un alt exemplu ar fi actul unguresc din 1075 pentru o mânăstire benedictină în care Neagu Djuvara descoperă „trei sate pe Tisa, în Bihor" (p. 63). O simplă privire pe hartă arată că între comitatul Bihor şi Tisa se găsea comitatul Szolnok! Iar actul a fost de multă vreme considerat a fi fals, cf. N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, Bucureşti, 1915, p. 27-29; ediţia franceză, Bucureşti, 1940, p. 31-33.

[76] L. Rásonyi, „Contributions à l'histoire des premieres cristallisations d'État des Roumains. L'origine des Basarabas", *Archivum Europae Centro-Orientalis*, I/1, Budapesta, 1935, p. 221-253.

ta a extras din documente numele câtorva zeci de cneji români din Transilvania, precum şi ale unor boieri munteni şi moldoveni din secolele XIV-XVII, nume de origine „turanică", deci turceşti vechi. Pentru Rásonyi, purtătorul unui nume turc este obligatoriu turc, o idee pe care Neagu Djuvara şi-a însuşit-o cu entuziasm fără a avea nici cea mai mică idee de istoria numelor proprii la români şi la alte neamuri, de fenomenele de modă şi imitaţie bine cunoscute în Europa Occidentală. E ca şi cum ai spune că Johnny Răducanu, un cunoscut cântăreţ de jazz, era anglo-saxon deoarece purta un nume de această origine (Johnny, din John), sau că generalul de securitate Giani Bucurescu era italian (Gianni). Sau, pentru perioada 1944-1964, că toţi românii, comunişti sau rusofili, care şi-au „botezat" copiii Vladimir, Zoia, ba chiar şi Lenin (am avut un coleg de şcoală pe nume Costin, căruia mama sa, comunistă înfocată, îi zicea Ninel, deci Lenin pe dos!), ar fi fost ruşi deoarece copiii lor purtau nume ruseşti. Iată ce scria Ferdinand Lot, unul dintre cei mai mari istorici francezi, despre acest fenomen de modă:

„Scriitori latini din secolul al V-lea, Merobaudes, Frigeridus, poartă, unul, un nume franc, celălalt, un nume gotic. Romani şi romane, născuţi înainte de căderea Imperiului Roman de Apus (476), au deja nume germanice, cum ar fi sfinţii Medard şi Gildard, Sfântul Vaast (Vedastus), Sfânta Genoveva (Genofeva). Moda nemaiauzită a numelor germanice, care a dus la exterminarea completă a onomasticii latine în secolele VII şi VIII, începuse deja"[77].

---

[77] F. Lot, *La fin du monde antique et le début du Moyen Âge*, Paris, 1938, p. 273. (Évolution de l'humanité). Acelaşi lucru îl spunea şi istoricul iugoslav Stanoje Stanojević: „Numele de persoană din izvoarele medievale sârbeşti nu pot fi considerate ca informaţii pe baza cărora să se constate în mod sigur obârşia persoanei respective", citat de S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959, p. 151 şi urm.

Dintre numele celor 27 de cneji, numiți de Rásonyi în batjocură „șefii colonizării române în Ungaria", adică nou-veniții, imigranții din Balcani (!), pe pământul Sfintei Coroane maghiare, și reproduse de Neagu Djuvara (p. 64), notăm:

Aldomir, cel dintâi pe listă, este o invenție a lui Rásonyi, cel puțin pentru cnejii românilor din Ungaria[78]. Singurul personaj purtând acest nume este Oldamar, locuitor din împrejurimile Sibiului, în orice caz un fruntaș, menționat la 13 ianuarie 1383[79]. Numai că acest Oldamar și un oarecare Fladmir sunt desemnați foarte clar ca români, reprezentanți ai românilor care încheie cu sașii un pact. Deci, *exit* Aldomir de pe lista cumanilor din Ungaria!

Al doilea nume de pe lista reprodusă de Neagu Djuvara este *Bory*, inexistent și el, dar de data aceasta din pricina neglijenței compilatorului. Rásonyi dă numele *Bay*, din turcescul *bay,* „bogat", dar fără a indica sursa, documentul în care l-a întâlnit. Nici noi n-am putut identifica acest document, dar constatăm că pentru numele Baiu, Baie și Baia există și alte etimologii posibile, fie din substantivul „baie", fie din verbul „a băia" (care înseamnă „a educa, a mângâia copilul, a naște"), de comparat cu bulgărescul *baj* („nene")[80]. Aș mai adăuga și expresia ardeleană „nu-i bai"; mai important mi se pare însă prenumele Baila, care apare într-un act regal unguresc din 14

---

[78] Numele se regăsește în Moldova, în vremea lui Ștefan cel Mare și în pomelnicul mânăstirii Bistrița, cf. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii,* București, 1933, p. 178, nota 1; N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc,* București, 1963, p. 180 (sub *Aldea*); A.I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane,* ed. I. Caproșu, București, 1995, p.12.

[79] *DRH, Seria D,* vol. I, p. 114-116, nr. 70.

[80] N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 187.

mai 1361, alături de frații săi Bud, Alexandru (Sandor), Oprița, Ioan și Dragomir, cu toții „fiii lui Locovoy, credincioșii noștri români din țară Maramureșului"[81]. Iată deci un al doilea prenume „cuman" eliminat, dar și un semn că Rásonyi nu era de bună-credință când scria.

Cu *Bracan,* transformat prin metateză în *Barcan,* Rásonyi comite un fals: numele poate fi citit și Bratan[82] și, în orice caz, forma Bracan nu dovedește nimic, deoarece actele ungurești înregistrează foarte clar forma *Barkan* la 1265 fără nicio legătură cu vreun cneaz român[83]. Dar mai există un sat numit ungurește Barcanfalva în Maramureș, în secolul al XIV-lea[84]. Numai că numele adevărat al satului este, de fapt, Surduc sau Bârsana și își trage numele de la românul Borzan (Bârsan), menționat în 1346, când nepotul său, Mic(u), primea o întărire pentru el. Iată deci cum Bârsan poate fi transformat, în cancelaria maghiară, în Barcan și rebotezat cuman de către filologii moderni!

Nici cu *Bene,* următorul pe listă, nu stăm mai bine: ilustrul filolog găsește un kirghiz pe nume Bene sau Benepai și decide că e vorba de un nume turcesc, dar fără să ne dea sensul. Atâta doar că mediul ardelean e plin de nume derivate din Benedict, nume care se regăsesc și în celelalte țări române, astfel că Benekenezfalwa, menționat la 1459[85] în Banat, sat de altfel dispărut de pe lângă Recaș, putea fi satul cneazului Bene românul, după

---

[81] *DRH, C,* vol. XII, p. 27-29, nr. 37: *„Bud, Sandor, Oprissa, Johannis, Dragomer et Bayla, filiorum Locovoy, fidelium Olachorum nostrorum de terra Maramorusiensi".*

[82] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 230, nota 1.

[83] O recunoaște chiar Rásonyi, *art. cit.*, p. 228, nota 16.

[84] C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* I, București, 1967, p. 83; cf. *Doc. Val.*, p. 67.

[85] Observ că data e greșită, vezi C. Suciu, *Dicționar,* II, p. 297, care dă anul 1455.

cum poate fi vorba şi de o greşeală de transcriere pentru Benedekfalva, care îl traduce pe românescul Benesat[86].

Berk ar fi şi el turc, numai că singura menţiune a unui personaj cu acest nume este absolut nesigură: Berkfalwa la 1459, Beekfalwa la 1473 şi Bekfalwa la 1507[87]. Care era numele real al satului? şi de unde ştie Rásonyi că acesta era numele unui cneaz român? Poate că era Bek, poate Beek[88] ? Mister, mai ales că nu ştim dacă era un sat românesc.

Bybarch este un voievod al românilor din Hălmagiu menţionat la 1359. Se regăseşte şi în regiunea Sf. Gheorghe (Bybouch = Byborch la 1332, Byborch la 1333, azi Biborţeni), în Haţeg la 1496 (Byborcz, familie românească) şi în Moldova (selişte a lui Bibart la 1493). Numele este, foarte probabil, turcesc, dar, crede Rásonyi, a intrat în română din maghiară. Deci încă un voievod român cu nume unguresc, aşa cum au mai fost şi alţii, despre care vom vorbi mai încolo.

Bozgach nu are nimic de-a face cu subiectul nostru: ca argument, Rásonyi citează un document de la 1598 în care apare boierul „Opra Bozgach"[89]. Numai că actul în chestiune datează din 1671 şi Oprea *Bozgaş* din Viştea, în Făgăraş, îşi trage numele de familie mai degrabă din metateza lui Bogza, care înseamnă „bufniţă"[90].

---

[86] C. Suciu, *Dicţionar*, I, p. 70.

[87] *Ibidem*, II, p. 297: sat dispărut din Banat, pe lângă Recaş.

[88] „Becu" este o scurtare familiară a numelui „berbecu", cf. N.A. Constantinescu, *Dicţionar*, p. 197; mai există şi „Beche", nume în uz şi la aromâni (*Ibidem*).

[89] *Ibidem*, p. 228, nota 20.

[90] Actul la I. Puşcariu, „Două documente privitoare la revolta boierilor din Ţara Făgăraşului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău (1508-1510)", *AARMSI*, s.II, tom 33 (1910), p. 69; N. A. Constantinescu, *Dicţionar*, p. 207, sub Bogza / Bozga (menţionat la 1605, vezi *DIR, B*, veac XVII, vol. I, p. 167). Tot în acest act apare şi un „Idomir de Wuced", citat şi de Rásonyi.

Buka ar veni din turcă şi înseamnă „taur". Numai că personajele cu acest nume pe care le-am putut identifica (deoarece Rásonyi nu indică niciun document şi trimite doar la o lucrare a sa mai veche din 1927, apărută la Berlin) sunt un iobag din zona Aradului, menţionat la c. 1202-1203, fără precizarea naţionalităţii (Bucha), un altul, la 1370, tot iobag, dar din satul Radimna (Moldova Nouă), în Banat, şi, în sfârşit, în acelaşi an, Mihai zis Buca (*Michael dictus Buka*), locuitor în satul Giulvaz[91]. Ce au ei de-a face cu „şefii de colonizare ai românilor în Ungaria"? Tot ce ştim despre ei este că erau iobagi (desigur, în sensul prim al termenului) şi atâta tot, iar dacă ar fi fost români, numele putea veni din limba latină (de unde şi „bucălat"). Deci Rásonyi comite un fals grosolan când înscrie acest nume printre cnejii români şi Neagu Djuvara îşi înşală cititorii luând de bune falsurile filologului de la Budapesta.

Chakan este, fără îndoială, Ciocan, cuvânt de origine slavă veche, aşa că nu e nevoie să i se caute cine ştie ce origini asiatice.

Chomak (sau Ciomag?). La 1360 apare în Haţeg cneazul român Ciomac, care avea un fiu Roman[92]. În rest, numele există, dar în Moldova de dincolo de Prut, deci o zonă de certă influenţă cumană, dar care nu ne interesează aici[93].

Gaman (sau Găman?), nobil român din Banat în a doua jumătate a secolului al XV-lea, se numea în realitate „nobilul George Wak (de la sfântul Bacchus, Bach, Vach), poreclit Ga-

---

[91] N. A. Constantinescu, *Dicţionar,* p. 218 (sub „Buca"); *DRH, C,* vol. XIII, p. 770-773, nr. 511: acest al doilea Buc are un frate Mihai; al treilea, Mihai, zis Buca (Buka), era tot iobag.

[92] *DRH, C,* vol. XI, p. 506-510.

[93] A.I. Gonţa, *Indicele,* p. 111.

man din Byzere"[94]. Deci e vorba de o poreclă personală şi ea poate veni din turca otomană, căci în acea vreme cumanii instalaţi în Banat se numeau Nicolae, Iacob, Toma, Laurenţiu, Benedict, Petru, Mihail, Ştefan, Blasius şi Emeric[95].

Gruban (sau Gurban[96]) este numele unui român menţionat la 1370 în Banat împreună cu fraţii săi, Petru şi Mihail, cu toţii fiii lui Dionisie, fiul cneazului Struza (Sturza?), care întemeiase două sate pe râul Mâtnic. Acest Struza (Sturza?) avusese patru fii: cei mai mici, Roman şi Ladislau, „credincioşii noştri români", trăiau la 1370, iar ceilalţi doi, Dionisie, tatăl lui Gruban, şi Ioan, ai cărui fii se numeau Mihail, Dionisie şi Zaharia, par a fi morţi la acea dată[97]. Este vorba deci de un neam de cneji români cu nume româneşti sau general creştine: Ladislau este clar un omagiu adus sfântului rege al Ungariei din veacul al XI-lea, iar Gruban un nume la modă, de origine turcă, poate cumană, deşi cumanii din Banat erau creştinaţi în secolul al XIV-lea şi purtau, aşa cum am văzut, nume din calendarul catolic.

Harambaşa (poate fi şi poreclă, însemnând „şeful bandiţilor" în turca otomană; cf. *haramzade,* „bastard, escroc"), Yaurank (?), Karacha (Caragea), Idomer[98] şi Subaşa (demnitate

---

[94] „*Nobilis Georgius Wak alio nomine Gaman de dicta Bizere*" (Hurmuzaki-Densusianu, II/2, p. 323), este fiul lui Ladislau Gaman (V. Achim, „Voievozii în districtele româneşti din Banat", *SMIM,* 12 (1994), p. 95-119, aici p. 108); în cel puţin două rânduri el cere să fie judecat după „legea românilor", *Ibidem,* p. 453 şi 454-455. Pentru alţi membri din familia lui, toţi cu nume româneşti, cf. *Ibidem,* p. 282-3, 311, 335, 359, 368-9, 418-20, 534. Un român Wakul apare şi în Polonia, cf. N. Drăganu, *Românii,* p. 348.

[95] I. Haţegan, „Habitatul şi populaţia Banatului medieval", *RI,* S.N., VII/1-2 (1996), p. 34.

[96] Gurban apare şi în Moldova în secolele XV-XVII, cf. Al. I. Gonta, *Indice,* p. 274-275.

[97] *DRH, C,* vol. XIII, p. 836-840, nr. 567.

[98] Cf. N.A. Constantinescu, *Dicţionar,* p. 181 (din Aldea, Aldimir).

la otomani, apoi „comisar de poliție"): toate apar în a doua jumătate a secolului al XV-lea, deci pot proveni foarte bine din turca osmană și nu au nimic de a face cu problema noastră.

Kaba, în turcește și în ungurește „prost, grosolan", ar fi fost numele întemeietorului satului Căbești din zona Hunedoara: acest sat apare menționat abia la 1484 sub numele Kabafalwa și Kabyesth la 1494. Atât și nimic mai mult.

Kalan (de unde Călan, în Hunedoara, precizează Neagu Djuvara) este iarăși o falsă etimologie cumană: numele vine din latinește, *calens, calidus* (călâi, cald), și se datorează izvoarelor termale de aici folosite încă din epoca romană[99].

Kragol a dat numele satului Crăguiș din Hațeg, în acte Kragulwsi (1464), și ar veni de la o familie purtând acest nume încă din 1437. Rásonyi afirmă că numele ar veni de la „Karakul", sclav negru pe turcește, dar și un nume de oaie, și respinge fără nicio justificare originea sud-slavă, mult mai verosimilă în această zonă, din *kragui*, „șoim"[100]. Nu știm dacă întemeietorii satului descindeau dintr-un sclav negru, lucru mai rar în România, dar etimologia sud-slavă ni se pare mai plauzibilă.

Katlabuka este, după câte știm, numele unui lac din Basarabia, unde Ștefan cel Mare i-a învins pe turci la 1485. Numele apare la 1363 și aparținea unei căpetenii tătare din Kîpceak, învinsă de Olgierd, marele cneaz al Lituaniei. Dar ce legătură are cu cnejii români din Transilvania nu știm, deoarece domnul Rásonyi nu dezvăluie sursa de la care s-a adăpat.

---

[99] Cf. R. Popa, *La începuturile Evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 90, care citează și opinia lui I. Iordan, *Toponimia românească*, că ar fi un cuvânt slav însemnând „mlaștină, mocirlă".

[100] *Ibidem*, p. 92.

Kuman amintește, într-adevăr, pe cumani, dar el nu are nicio valoare pentru originea etnică a purtătorului. Oare cei trei vlahi pe care regele Ștefan I al Serbiei îi donează mânăstirii Žiča la 1222-1228 și care poartă acest nume aveau de-a face cu cumanii din Transilvania sau Muntenia? S-a petrecut în acest caz ceea ce se întâlnește peste tot, un nume de popor devine poreclă, apoi prenume și, în fine, nume de familie, cum au fost Tătaru, Rusu, Turcu, Sasu, Neamțu[101]. Vom vedea mai departe că prenumele Coman nu este luat în considerație de specialiști pentru a determina răspândirea toponimelor de origine cumană, tocmai pentru faptul că a devenit nume propriu purtat de români get-beget.

Korman, iarăși fără indicare de sursă la Rásonyi, o fi cuman, dar este explicat și ca variantă la „cormană", o piesă a plugului[102].

Šyšman (Șușman) înseamnă „gras, gros" pe turcește, este deci mai mult o poreclă, deși apare la regii Bulgariei din secolele XIII-XIV, când pe tron se afla un cuman și urmașii lui. Rásonyi nu indică izvorul în care l-a găsit pe acest cneaz Șișman, dar cred că e vorba de Sandrinus Sysman, menționat în secolul al XV-lea în Banat. Numai că acest personaj este un nobil român coborând din cneazul Bogdan de Mâtnic, o familie care se înalță în ierarhia locală în secolul al XV-lea, astfel că Sandrinus este „omul regelui" la 1464 și mai apoi castelan de Severin împreună cu fratele său Mihai (mai aveau un frate Ștefan)[103]. Înaintașii săi, fiii lui

---

101 N. Drăganu, *Românii,* p. 529-30.

102 N. A. Constantinescu, *Dicționar,* p. 249.

103 Hurmuzaki-Densușianu, II/2, p. 160 și 198; pentru istoria familiei, vezi D.C. Arion, *Cnejii (chinejii) români. Contribuții la studiul lor,* București, 1938, p. 183-185. Primii stăpâni aici sunt Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mâtnic la 1352, cf. *DRH, C,* vol. X, p. 160-1; V. Achim, „Voievozii în districtele românești din Banat", *SMIM* 12 (1994), p. 101.

Bogdan, se numesc Ladislaus zis Farcaş, alt Ladislau, Ioan, Ştefan şi Dionisie. Aşadar, nici urmă de cuman, ci doar o poreclă într-o regiune vecină cu Bulgaria apuseană, unde domniseră Şişmanii cumani. Numele mai apare în secolul XV în Ţara Românească şi în Moldova[104].

Tătar apare în Maramureş la 1349 şi 1355, când îl întâlnim în acte pe Dragoş românul, fiul lui Gyula (Jula), fiul lui Dragoş, proprietar la Giuleşti. Acest Dragoş îi are ca fraţi pe Ştefan, Tătar, Dragomir, Costea şi Mirăslău. La rândul lui, Dragoş îşi botează un fiu Tătar[105] ! Unde sunt cumanii aici?

Tywan, probabil Tyuan, despre care Rásonyi nu spune nimic (trimite iarăşi la lucrarea sa din Germania), este numele unui cneaz român din Banat ai cărui nepoţi (Mihail, Ioan şi Nicolae) de fiu (Petru) primiseră de la regele Carol Robert în 1342 „un loc de aşezare a lor pe vecie, în ţinutul Ilidia, în locul zis Patak, unde ei îşi aveau atunci locuinţa", loc „ce cu alt nume se cheamă Woya (Valea)". Mihail, Ioan şi Nicolae erau „de neam român"[106].

Uzun sau *Ozon* este, de fapt, un sat românesc din Maramureş, amintit la 1361, iar nu un nume de cneaz româno-cuman. Cancelaria maghiară a stâlcit numele românesc care este Cosău în „Cozu" (la 1231), „Kaso" şi „Kozo" (la 1390), în fine, „Kaszov" la 1405[107].

Cu acestea, numele „căpeteniilor colonizării româneşti în Ungaria" stabilite de Rásonyi şi adoptate fără niciun discernă-

---

[104] N.A. Constantinescu, *Dicţionar,* p. 382.

[105] *DRH, C,* vol. X, p. 362-4 şi 375, nr. 344 şi 353. Şi Dragoş, primul voievod al Moldovei, are un fiu Sas!

[106] *DRH, C,* vol. XV, p. 413-438, nr. 257.

[107] R. Popa, *Ţara Maramureşului,* p. 24 şi nota 36, 83 şi 155, nota 114.

mânt de Neagu Djuvara se dovedesc a fi fără nicio importanță pentru probarea unei pretinse origini cumane a purtătorilor lor. Se vădește încă o dată fenomenul de modă, de adoptare de nume din orizonturi diverse pe motiv că aparțineau unor personaje celebre. Cele mai multe din aceste nume apar în secolele XIV și XV, ba chiar și mai târziu, într-o vreme când cumanii erau complet creștinați și abandonaseră numele lor turcești pentru cele creștine, specifice Bisericii Catolice. A crede că singuri românii ar fi păstrat aceste nume cumane în amintirea trecutului, într-o perioadă când mulți dintre cnejii români citați aici erau și ei catolici, deci pe cale de integrare sau deja integrați în societatea nobiliară maghiară, ni se pare o rătăcire deplină.

Pentru a dovedi această aserțiune, vom cita în continuare numele unor români din secolele XIII-XV, așa cum apar ele în documentele timpului. Precizăm că am reprodus doar numele persoanelor desemnate în mod precis ca fiind români, lăsându-i la o parte pe cnejii din Transilvania și Banat, care erau, desigur, și ei de același neam cu supușii lor:

– Între 1186 și 1207, trei frați români din munții Balcani întemeiază și conduc statul româno-bulgar al Asăneștilor (al doilea imperiu bulgar). Numele lor sunt Petru (domnește î 1186-1191 și 1196-1197), Asan (1191-1196) și Ioan, zis Ioniță sau Caloian (1197-1207). Toate izvoarele vremii îi numesc „vlahi", deci români, iar Ioniță se laudă cu originea sa română în corespondența cu papa Inocențiu al III-lea. Asan, derivat din arabo-turcescul Hasan, a dat numele dinastiei, dar era român ca și frații săi.

– Am amintit mai sus de cneazul român *Bela*, menționat la 1205 într-o scrisoare a papei Inocențiu al III-lea, care avea

un episcopat ortodox pe pământurile sale undeva în Transilvania. Poate îl chema Bâlea, ca pe un cneaz din Hațeg un secol mai târziu, dar pentru posteritate și până la descoperirea altor documente el rămâne Bela, nume unguresc purtat de patru monarhi din dinastia arpadiană[108].

– Printre cei 200 de români (vlahi) pe care regele sârb Ștefan I îi da mânăstirii Žiča la 1222-1228, întâlnim patru care se numesc *Tihomir,* 3 cu numele *Cuman,* un *Batina,* un *Berilo,* un *Bielota* și un *Borcea*[109]. De aceea, considerăm, urmând lui I. Conea și I. Donat, că toponimele derivate din Coman, Comana nu dovedesc în niciun fel o prezență cumană, ci doar amintirea unui personaj – eroul eponim – care purta acest nume adoptat de români încă din această vreme.

– Un caz asemănător din sudul Dunării este cel al celor trei frați *Balica,* Dobrotici și Teodor din secolul al XIV-lea, care au stăpânit Cavarna și Dobrogea de sud: primul are un nume cuman (*balik* = pește), al doilea un nume slav, iar al treilea un nume grecesc. Bulgarii zic că erau bulgari, unii istorici îi credeau slavo-români[110].

– La 1341 întâlnim pe „Maxim românul" (*Makszem Olachy*), fiul lui „Tatamer românul" (*Thattamer Olachy*) de Ilosva, un sat din comitatul Bereg, care este pus în posesiunea moșiei sale de baștină Makszemhaza (sau -falva), sat astăzi dispărut. Editorii unguri ai actului observă că tatăl acestui Maxim

---

[108] O altă posibilitate: un Bâlea devine Bela și chiar Valentin, deși era „român, fiul lui Teodor din Ieud" (citat de R. Popa, *Țara Maramureșului,* p. 87-88 și nota 258). Act din 1419.

[109] Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii,* Viena, 1858, p. 11-16; Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II/2, p. 774-777.

[110] Cf. G. I. Brătianu, „Une nouvelle interprétation du nom de la Dobroudja", *RER* 17-18 (Iași, 1993), p. 19.

purta același nume ca tatăl lui Basarab I și că „pare a fi fost și el de origine turcă" (!?). Deci iată un Toktamir sau Thocomer... român cu acte în regulă! El este întemeietorul familiei nobile Ilosvay și Kishazy și i-a avut ca urmași în secolul al XIV-lea pe Nicolae și Maxim, apoi în generația următoare pe Simon, Ștefan, Clement, Ioan, Ștefan (Nan) și Gheorghe[111]. Atâta și ar fi de-ajuns pentru a infirma „prezumțiile" cumanologice ale domnului Djuvara, care imită, o constat cu tristețe, pilda celor mai șovini istorici unguri dintre cele două războaie mondiale, mâncători de „valahi" care merg cu falsificarea istoriei atât de departe, încât neagă însăși evidența actelor emise de cancelaria regală maghiară.

– La 1349 și 1355 îl întâlnim în Maramureș pe Dragoș românul, fiul lui Gyula (Jula), fiul lui Dragoș, proprietar la Giulești. Acest voevod are ca frați pe Ștefan, Tătar, Dragomir, Costea și Mirăslău. De ce neam credeți că era acesta? Ne-o spune un act din 29 noiembrie 1355: „Dragoș, fiul lui Gyula românul" își botează la rândul lui un fiu cu numele Tătar[112]! Acest Gyula românul a mai avut un fiu, Miroslav Pop, care are la rândul său un fiu Iancu (Ianko) cu doi băieți: Gyula și Tătar, menționați la 1425[113].

---

111 E. Lukinich și L. Galdi, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 90-93, 93-94, acte din 3 decembrie 1341 și 6 iulie 1342. Un cneaz Tatomir (*Tatamyr*), desigur român, și un altul, Maximian, aveau la 1366 Luncșoara în Bihor, cf. *DRH, C*, vol. XIII, p. 107 și 117, nr. 61. La 1399, *Tatamer* fiul lui Drăgoi din Crisănești (Kerchwa), aparținând unei familii cneziale românești din Maramureș, are ca fii pe George și pe Șandor, pe Mușat și pe Drag. (R. Popa, *op. cit.*, p. 74-75). Un alt *Tathamer* din Ialova, tot în Maramureș, menționat la 1406, este numit când *Thatur*, când *Thatol* și *Tatul* (în același document din 1410), cf. R. Popa, *Țara Maramureșului*, p. 87. El face parte din familia cnejilor români de Ialova, pe tatăl său îl chema Mihail și avea de frați pe Petru, Ștefan, Ioan și Stan.

112 *DRH, C*, vol. X, p. 362-364 și 375.

113 R. Popa, *op. cit.*, p. 71. Vezi și cazul amintit al lui Dragoș în Moldova, care are un fiu Sas, succesor la tron.

– La 1 iunie 1360, Petru, castelanul de Hațeg, convoacă obștea cnejilor și a oamenilor de orice stare din district pentru reașezarea drepturilor lor. Se prezintă 12 cneji, 6 preoți și 6 români „de rând". Micu, fiul lui Murgu, face plângere împotriva altor români, pe nume Costea, un fiu al său nenumit în act și fiii acestuia, care poartă nume cumane, *Balata* și *Bay,* apoi Jurj (Surs) și Nan. Un cneaz (desigur român) prezent aici se numește Ciomac (nume cuman) și are un fiu Roman[114].

– La 1361, șase frați, fiii lui Locovoy (Litovoi?) primesc întărire regală pentru moșia românească *Ozon* (Uzun). Numele lor: Bud, Sandor, Oprița, Ioan, Dragomir și *Bayla.* Uzun înseamnă pe turcește „lung", ne spune Rásonyi, copiat cu sârguință de Neagu Djuvara, Bud este de origine slavă (vezi Buda), Sandor este unguresc (Alexandru), iar Oprița este tipic românesc. În fine, *Bayla* vine din turcescul „bay", care înseamnă „bogat", aflăm tot de la Rásonyi și Djuvara. Numai că Ozon este numele stâlcit al Cosăului (vezi mai sus), iar cei șase frați și tatăl lor sunt „credincioșii noștri români din Țara Maramureșului"[115]! Iată onomastica unei familii de cneji maramureșeni, comparabilă cu cea a giuleștenilor și a celorlalți deja menționați.

– La 1374 îl avem în Maramureș pe *Balk,* nume cuman, numai că acesta era fiul lui „Zolon Olachus de Nyres"[116]. Nireș este Mestecăniș.

– La 24 septembrie 1380 întâlnim un personaj numit Sarazinul (*Sarachenus*), deci „păgânul", dar care este, vai, „ro-

---

[114] *DRH, C,* vol. XI, p. 506-510.

[115] *DRH, C,* vol. XII, p. 27-29.

[116] R. Popa, *op. cit.*, p. 92. Vezi și Dragoș și Balc (Baliță), urmași ai lui Dragoș din Moldova secolului XIV.

mânul nostru din Bylke" (comitatul Bereg). Fiii săi se numesc Ioan şi Dragoş.

– Într-un pact dintre saşii din Sibiu şi românii din regiune, încheiat la 13 ianuarie 1383, aceştia din urmă sunt reprezentaţi de *Fladmir* şi *Oldamar,* primul nume rusesc, probabil Vladimir, al doilea, probabil din Aldea, germanic, sau turcesc, din Aldemir < *El-tämir* (= imperiu de fier)[117].

Închei aici lista de exemple româneşti care dovedesc fără putinţă de tăgadă cât de falsă şi lipsită de sens este afirmaţia lui Rásonyi, preluată de Neagu Djuvara, cum că „este foarte improbabil ca în epoca marii propagande ortodoxe (???) un voivod slav (?) creştin să-şi fi botezat fiul cu numele Basaraba". Sau, de data asta din gura lui Djuvara însuşi: „e greu de închipuit că nume păgâne ca ale protobulgarilor, pecenegilor, uzilor şi cumanilor să se fi banalizat şi să fi pătruns atât de repede la neamurile de căpetenii slavo-române, creştine de veacuri" (p. 62); „copilul unor cneji sau voivozi slavo-români să-şi fi botezat copilul (ce stil!) cu acest nume păgân?" (p. 112-113; 160)[118]. O fi absurd şi greu de închipuit pentru Domnia Sa, dar o lectură a documentelor i-ar fi permis să-şi închipuie şi acest lucru. Iar „epoca marii propagande ortodoxe" de la sfârşitul secolului al XIII-lea, descoperită de Rásonyi în Transilvania ungurească şi catolică, face parte din prostiile monumentale a căror lectură mai înveseleşte munca atât de dificilă a istoricilor oneşti.

---

[117] *DRH, D*, vol. I, p. 114-116.

[118] Pe la sfârşitul cărţii, autorul devine şi mai categoric şi tăios: deşi „lucrul era ştiut de mai bine de un veac, dar istoricii noştri, aproape unanim, se străduiesc să acrediteze ipoteza absurdă că nişte cneji sau voivozi slavo-români, creştini de sute de ani, şi-ar fi botezat copiii cu numele păgâne ale conlocuitorilor lor cumani" (p. 160).

*

Un alt pomelnic prezentat de Rásonyi (p. 230-236), de astă dată din Muntenia şi Moldova, îi permite lui Neagu Djuvara să tragă concluzia uluitoare că „putem socoti între o cincime şi un sfert numărul boierilor cu nume de origine turanică în sfatul primilor Basarabi" (p. 66, 71 şi urm.). Ne găsim aici în faţa unei adevărate impostură, pe care o condamnăm cu vigoare şi pe care o vom demonta în rândurile ce urmează.

O primă constatare ce se poate face privind această listă (reprodusă de Neagu Djuvara la p. 65-66) este că Rásonyi a amestecat boieri munteni şi moldoveni (şi câţiva nesiguri, slugi domneşti, cneji întemeietori sau posesori de sate, în niciun caz dregători domneşti), dar Neagu Djuvara, care afirmă că i-a numărat pe cei din sfatul primilor Basarabi, nu face nicio diferenţă între cele două categorii. Astfel că ne punem întrebarea: cum a procedat? Pe ce baze afirmă Domnia Sa că 20-25% din sfetnicii primilor voievozi Basarabi aveau nume de origine turcă?

Pentru a verifica această afirmaţie, i-am separat pe munteni de moldoveni şi am ajuns la concluzia că avem de-a face doar cu câteva persoane, boieri de sfat din secolele XIV-XVII, al căror număr abia depăşeşte o duzină! Iată-i, în ordine alfabetică:

Aga este ban alături de Radu între 1415 şi 1418 în sfatul lui Mircea cel Bătrân, iar apoi singur la 1421[119]. Numele lui este de origine turco-tătară, dar asta e tot ce se ştie despre el[120].

---

[119] Vezi D. Mioc et alii, „Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Ţării Româneşti în secolele XV-XVII", *SMIM, 4* (1960), p. 565-583. Această importantă lucrare ne va folosi la precizarea anilor când un boier apare în sfat, aşa că nu o vom mai cita în continuare.

[120] C.C. Giurescu, *Noi contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1925, p. 63; G. D. Florescu, *Divanele domneşti din Ţara Românească (1389-1495)*, Bucureşti, 1943, p. 33.

Aldomir, din care derivă forma Aldea, este contestabil, deoarece Aldea poate fi și germanic[121].

Balaq este rădăcina numelui propriu Balaci, care este și numele unui sat din Teleorman, de unde se trag boierii Bălăceanu. Numai că aceștia fac parte din sfatul domnesc abia în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, restul fiind legende de familie care vorbesc de indivizi cu prenumele Constantin, Dragomir, Spata etc.[122]. Prin urmare, nici urmă de cumani „în sfatul primilor Basarabi".

Baliq a dat pe românește Balica. Primul boier cu acest nume întâlnit în documente este frate cu Radu din Cepturoaia sau din Oteteliș, rudă cu Buzeștii[123]. Balica, pe numele său complet Melentie Balica (deci Balica este o poreclă), a fost mare spătar în Moldova între 1576 și 1587[124]. Prin urmare, nici el nu are ce căuta pe lista lui Rásonyi-Djuvara.

Baraq, în turcește „câine sau cal de rasă cu părul lung", este un nume care nu a fost purtat de niciun dregător al „primilor Basarabi", ci de un oltean la 1679[125]. Două sate din Muntenia poartă un nume asemănător: Bărăceni (Bracea), lângă Crevedia, și Bărăcie, topic la Găiseni, în aceeași zonă; un al treilea, tot Bărăcie, desemna un vad de moară lângă Buzău, la Bărbunceşti[126].

Barqan, pe care l-am întâlnit și în Transilvania (poate fi citit și Bratan), este eroul eponim, fondator al satului Bărcănești din Ilfov, de unde își trage numele o familie boierească ai cărei membri se vor manifesta abia în secolele XVIII și XIX. Deci

---

[121] N. Constantinescu, *Dicționar*, p. 180-181.

[122] C. Bălăceanu-Stolnici, *Saga Bălăcenilor*, ed. a II-a, București, 2003.

[123] N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 82.

[124] *Ibidem*, p. 291.

[125] N. A. Constantinescu, *Dicționar*, p. 20. Acest autor îl deriva din Bartholomeus.

[126] I. Donat et alii, *DIR, B, Țara Românească, veacurile XIII-XVI. Indicele numelor de locuri*, București, 1956, s.v.; *Idem, Veacul XVII (1601-1625)*, București, 1960.

nici în acest caz nu-i vorba de dregători „ai primilor Basarabi", cum afirmă Neagu Djuvara. Putem lua totuși în considerație doi boieri cu numele Bărcan – unul din Merișani (Mieroși), iar celălalt din Târnava (Merișani), lângă Roșiorii de Vede și Vida, care apar în sfatul domnesc din Muntenia, respectiv, între 1558 și 1568 și în 1583-1611, dar în niciun caz în sfatul „primilor Basarabi": urmașii lor se vor numi Bucșanu și Urziceanu[127]. Atât și nimic mai mult.

Bars este nume turanic, dar nesigur[128], purtat de un jupân membru al sfatului domnesc al lui Mircea cel Bătrân în 1389 și 1392.

Belcir a dat în românește Bilcear, al cărui fiu, jupân Șerban (nume tipic românesc), apare menționat în actul lui Mircea cel Bătrân din 6 august 1413 pentru brașoveni. Satul Bilcirești sub Istrița, azi dispărut, se afla însă nu în Dâmbovița, cum crede Neagu Djuvara, ci în județul Buzău.

Berendey este numele unui trib despre care a scris chiar Rásonyi și care este incontestabil de origine cumană. Un Berindei este stolnic la curtea lui Mircea cel Bătrân în 1389, fiul său Dragomir este și el prezent în sfatul lui Alexandru Aldea în 1433 și 1436, împreună cu fiul său Iubitul[129]. După care nu se mai știe nimic despre familie până în secolele XVII-XVIII[130].

---

127 N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 32-33.

128 N.A. Constantinescu, *Dicționar*, p. 204, îl consideră un radical daco-trac.

129 Un oarecare Neag Berindeiu, proprietar la Ungurelul în Gorj, azi în orașul Târgul Cărbunești, este menționat la 1502, cf. *DRH, B*, vol. II, nr. 13, p. 38 (act din 9 martie 1502).

130 Un sat Berindei din județul Olt este menționat la <1512-1513>, iulie 23, cf. *DRH, B*, vol. II, nr. 105. Locuitorii săi se numesc Radu, Dragomir, Duraja și Nan. Pentru familie, vezi M.D. Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, I, Abaza-Bogdan*, București, 2004, p. 443-449.

Borcul (Borciul) a dat, poate, Borcea în românește, nume purtat, de altfel, de un vlah din Serbia la 1222-1228 (vezi mai sus). Un Borcea din Slătioare este membru al sfatului domnesc între 1422 și 1429 și este considerat strămoșul familiei Băleanu[131].

Cega este iarăși un nume de origine turcă, dar poate fi foarte bine de sorginte osmanică. Primul personaj cunoscut cu acest nume este membru al sfatului domnesc al lui Dan II la 23 octombrie 1422, într-un privilegiu dat brașovenilor. Un posibil urmaș – nepot de fiu – al lui este Cega spătar, care apare în sfatul domnesc la 1482 și este membru al familiei boierilor din Bucșani lângă Bolintin[132]. Acest personaj beneficiază de o notiță a lui Neagu Djuvara care dovedește o dată în plus lipsa de profunzime a autorului: „în Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători...*, avem un Cega, fiul lui Nogai, care înseamnă câine într-un idiom mongol" (p. 65). Îl invit pe cititor să revadă pasajul de la pagina 16 despre acest Cega (căci un altul nu mai există în carte) și să-l compare cu citatul lui Neagu Djuvara! Stoicescu nu vorbește defel despre Nogai, ci doar despre tatăl socrului lui Radu de la Afumați. Probabil că autorul nostru se va fi gândit la Ceaka, fiul lui Nogai, ajuns foarte puțină vreme țar al Bulgariei pe la 1300, și îi atribuie ilicit eruditului Stoicescu propriile sale elucubrații. Problema este că nu se știe foarte bine nici ce origine are numele acestuia, nici ce semnificație și nici măcar cum se pronunța exact. Eruditul specialist al onomasticii din Hoarda de Aur Paul Pelliot spune astfel că, în ce

[131] N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 16; M.D. Sturdza, *op. cit.*, *sub voce* Băleanu (articol de Șt. Andreescu).

[132] G.D. Florescu, *Divanele*, p. 74; N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 16.

privește transliterarea acestui cuvânt, „se poate ezita între č și j, între ö și ü, între k și g", pentru a se opri în cele din urmă la forma *Jögä*[133]. De unde siguranța absolută, așadar, că ar exista o legătură între Cega, tatăl socrului lui Radu de la Afumați, și... Jögä, altfel decât după ureche ? Pentru a închide subiectul, trebuie amintit că nu „Cega", cum crede Djuvara, ci tocmai Nogai înseamnă, de fapt, în mongolă „câine"[134].

Gradoman apare sub forma Gârdoman într-un privilegiu pentru brașoveni emis de Dan II la 23 octombrie 1423. Numai că, potrivit unui specialist, numele este de origine slavă[135].

Urmărind atent textul lui Rásonyi, observăm că Neagu Djuvara a sărit peste *Qazan* (Cazan), nume de origine turcă[136]. În actele din Țara Românească apare un personaj cu acest nume (sau două, poate chiar trei), membri ai sfatului domnesc între 1431 și 1482[137]. Problema se complică atunci când vedem că acest Cazan, care are un frate Radu și un altul Sahac (nume armenesc), este fiul lui Radu și al Stanei, români get-beget după nume.

Cu *Payandur,* Rásonyi și Djuvara au nimerit complet alăturea cu drumul, căci personajul în cauză, Vasile Paindur, a trăit în prima jumătate a secolului al XVII-lea (activ între 1625 și 1642-1643) și, în plus, era, foarte probabil, albanez sau grec din Epir[138].

Quman a dat Coman, pe care l-am întâlnit purtat de români din 1222-1228[139].

---

133 P. Pelliot, *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or,* Paris, 1949, p. 79-80.
134 *Ibidem,* p. 73, n. 1.
135 N.A. Constantinescu, *Dicționar,* p. 287, sub Grad.
136 Rásonyi, *art. cit.,* p. 235 și nota 87; N.A. Constantinescu, *Dicționar,* p. 232.
137 G.D. Florescu, *Divanele,* p. 139; completări la N. Stoicescu, *Dicționar,* p. 16.
138 N. Stoicescu, *Dicționar,* p. 221; P. Ș. Năsturel, „Vasile Paindur, un boier muntean de neam arnăut în veacul XVII", *Arhiva Genealogică,* II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 39-42.
139 Alte exemple la N. Drăganu, *Românii,* p. 528-530.

Şişman, care înseamnă „burtos, gras", este reprezentat la 1430 printr-o slugă (deci mic proprietar) a lui Dan al II-lea, care, împreună cu fraţii şi rudele sale Stoica, Dimitru, Vâlcsan, Mihala şi Petru, primeşte privilegii de la domn pentru satele lor din Gorj, anume Ciurileşti, Amarul, Dâmbova şi Turcineşti, plus jumătate din Balomireşti[140]. Atâta tot!

Tolaba, în româneşte Talabă, este adevărat cuman. Un Talabă pomenit la 1481 era însă un locuitor din Făgăraş.

Tämis ar fi dat, crede Rásonyi, Temişani, sat din Gorj. Dar numele satului poate veni şi de la Timiş, Timişoara şi, oricum ar fi, nu există boier, căci era sat de moşneni. Un sat Tămăşeşti, de la acelaşi nume de persoană (cf. Temişeşti şi Timişeşti în Moldova), e menţionat la 1526 şi se află astăzi înglobat în oraşul Videle din Teleorman.

Tolmac a fost pus în legătură cu Tălmaciul dinspre Sibiu (menţionat din 1319), dar fără nicio legătură cunoscută cu vreun boier de sfat din Ţara Românească în vremea primilor Basarabi.

Toqsaba este nume turcesc vechi: întâlnim un mare boier Albu al lui Tocsaba în sfatul domnesc între 1415 şi 1436, iar pe un Tocsaba la 1431[141].

Tortaba a dat numele unui sat din Mehedinţi, Turtaba[142]. Dar unde este boierul din „sfatul primilor Basarabi"?

Neagu Djuvara ne mai comunică apoi câteva nume „de

---

[140] *DRH, B*, vol. I, p. 128-130.

[141] N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 15. Alt Tocsabă, fiul lui Mircea şi frate cu Tatul, vinde un sat la 1507 şi 1512, iar Tocsabă vătaful (acelaşi?) este martor la Târgovişte în 1526 (*DRH*, B, vol. II, nr. 53 şi 108; vol. III, nr. 32).

[142] A. Decei povesteşte că în acest sat a întâlnit numele de persoană Basaraba „ca nume de familie ramificat", cf. „Invazia tătară din 1241/42 în ţinuturile noastre...", în Idem, *Relaţii româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 196 (apărut mai întâi în limba franceză în *RRH 12* (1973), p. 101-121, aici p. 106).

boieri cumane sau pecenege", descoperite în lecturile Domniei Sale, izvoare pe care însă le ascunde cu grijă. Iată aceste nume:

Nan, care se regăsește și la românii din Transilvania și Balcani, nu este turanic, ci derivă din Anania[143].

Tatu, boier de sfat între 1428 și 1441, este, vai, „Sârbul", deci nimic de-a face cu cumanii[144].

Țacal e poreclă, deoarece boierul amintit are prenumele Dragomir (activ în 1457-1465), iar Țacal derivă de la „țaca", „țața"[145]. În plus, el are o soră Preia (nume sârbesc), măritată cu Nan vornic, o fată Silca (probabil din Vasilie, Vasilică) și posedă moșia Gostavăț de lângă Caracal, o regiune în care au locuit pecenegi și/sau cumani[146].

Despre *Durduc* vom vorbi mai departe, ceea ce merită de amintit aici este cumanul *Kalman* pe care Neagu Djuvara îl găsește în sfatul „primilor Basarabi". Noi nu l-am găsit defel, așa că suntem convinși că autorul a confundat fișele cu un bilet la opereta „Contesa Marița" de... Kálmán!

Cu aceasta, am epuizat lista boierilor din Muntenia purtând nume turanice și care au fost membri ai sfatului domnesc în secolele XIV-XVII: observăm că, eliminând pe Melentie Balica de pe listă (s-a instalat în Moldova), pe Bălăceanu și pe Vasile Paindur (arnăut), prea târzii, rămân doar opt sau nouă nume purtate de vreo 15 persoane: Aga, Barcan (doi, dar în secolul al XVI-lea), Bars (nesigur), Bilcear, Berindei, Borcea, Cazan, Cega (doi), Tocsaba (Albul Tocsaba, deși avem mai

---

[143] N.A. Constantinescu, *Dicționar*, p. 9.
[144] N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 25.
[145] N. A. Constantinescu, *Dicționar*, p. 395 ; N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 20.
[146] *DRH, B*, vol. VI, p. 215, nr. 174.

mulți boieri cu acest prenume, Albul și Tocsaba). Cum rămâne atunci cu afirmația lui Neagu Djuvara că „numărul boierilor cu nume de origine turanică în sfatul primilor Basarabi" reprezintă „între o cincime și un sfert" din totalul dregătorilor și martorilor actelor voievozilor munteni din secolele XIV-XV? Am spus deja că această afirmație este mincinoasă și numărul restrâns de boieri purtând astfel de nume pe care l-am înfățișat mai sus ar fi de ajuns pentru a o dovedi[147]. Am avut însă curiozitatea să recitesc toate divanele domnilor munteni de la Mircea cel Bătrân (primul din 1389) până la Vlad Țepeș (1389-1462), deci „primii Basarabi" (de fapt, Mircea cel Bătrân este al șaptelea, dacă îl socotim și pe Tochomer, deci nu chiar printre „primii"), despre care Neagu Djuvara afirmă cu convingere că ar fi domnit înconjurați de o mulțime de sfetnici purtând nume turanice. Mare mi-a fost mirarea constatând că, în realitate, ponderea acestor personaje este extrem de modestă, sub 10%, deci unul din zece! Am folosit pentru aceasta – așa cum ar fi trebuit să procedeze Neagu Djuvara înainte de a specula pe seama acestui subiect – colecția (aproape) completă a documentelor interne cu divane (sfat domnesc) emise de voievozii Țării Românești începând cu cel din 4 septembrie 1389[148]. Iată care este situația pentru fiecare voievod în parte:

---

[147] Este curios de observat că numărul persoanelor – boieri, slugi domnești, proprietari și/sau întemeietori de sate – cu nume turanice culese de Rásonyi - Djuvara este mult mai mare în Moldova decât în Muntenia și poate fi comparat cu *Indicele* stabilit de Al. I. Gonța pentru documentele dintre 1389 și 1626. Dar și aici găsim confuzii, generalizări pripite și erori grave, cum ar fi „Armeniocul-Tarcan" de la 1449 și altele.

[148] Publicate de P.P. Panaitescu și D. Mioc, *DRH, B*, vol. I, anii 1247-1500. Am folosit, de asemenea, actele și privilegiile de comerț ale brașovenilor emise de Mircea cel Bătrân și succesorii săi la tron publicate de I. Bogdan, *Relațiile cu Brașovul*, și reluate în colecția *DRH, D*, vol. I.

De la Mircea cel Bătrân cunoaştem 10 (zece) documente cu sfat domnesc care prezintă situaţia următoare: un boier cu nume turanic nesigur (Bars, vezi mai sus) dintr-un total de 11 sfetnici la 1389; unul (Berindei stolnic) din 10 la <1389-1400, luna octombrie>; doi boieri (Aga şi Cioban) din 11 la <1390-1400>; unul (Aga) din 6, la 27 decembrie 1391; unul nesigur (Bars) din 17, la 8 ianuarie <1392>; unul (Aga) din 8, la <1400-1403>; 0 din 10, la 20 iulie 1400; unul (Iarcân[149]) din 10, la 11 mai 1409; unul (Bilcear) din şapte sfetnici în actul pentru braşoveni din 6 august 1413; unul (Aga) din nouă la 28 martie 1415; unul (Aga) din 11 sfetnici, la 10 iunie 1415. Deci trei sau patru dregători (al patrulea este Barsu) prezenţi în sfatul domnesc pe o durată de 26 de ani (1389-1415) şi a căror pondere în componenţa divanului este complet neglijabilă.

O situaţie asemănătoare întâlnim în domnia lui Mihai I, fiul lui Mircea (1418-1420): un singur „turanic", deşi poate fi otoman (Aga), din nouă mărturii la 22 iunie 1418, singurul act cu divan al acestui voievod; 0 (zero) „cumani" în divanele lui Radu Praznaglava din 1 iunie 1421 (total unsprezece mărturii) şi 19 iunie <1421> (total nouă mărturii); unul (Aga ban) din 7 în actul pentru braşoveni din 21 noiembrie 1421; trei (Albul vornic Tocsaba, Borcea şi Cega) din 10 în actul pentru braşoveni din 23 octombrie 1422; unul (Borcea) din 11 în divanul lui Dan II din 28 februarie 1424; doi (Borcea şi Albul Tocsaba) din 11 dregători în actul pentru braşoveni din 10 noiembrie <1424>; doi (Borcea şi Albul Tocsaba) din nouă sfetnici la 12 decembrie <1424>; doi (Albul Tocsaba şi Tocsaba) din 11 la

[149] Acest Iarkân este calificat de „namestnic", deci locţiitor, şi s-ar putea să fie guvernatorul de la Giurgiu, unde este emis actul.

<1428>; doi (Albul vornic Tocsaba şi Tocsaba) dintr-un total de 11, la 10 septembrie 1428; unul nesigur (Albul spătar) din şase (dar lista este incomplet păstrată), la 7 octombrie 1428; unul sau doi (Albul (care din ei?) şi Borcea) din 10 la <1429>; doi (Borcea şi Caragea) din 9, la <20 martie 1429 şi 9 aprilie 1430>; 0 (zero) din opt, la 5 mai <1429>; doi (Albul şi Borcea) din nouă sfetnici, la 1 decembrie <1429>; 0 (zero) din şapte, la 16 septembrie 1430; în fine, doi (Borcea şi Cazan) din 13 sfetnici în actul pentru braşoveni din 30 ianuarie 1431. În sfârşit, în domnia lui Alexandru Aldea (1431-1436), întâlnim trei sau patru (Albul Tocsaba, Tocsaba şi Cazan logofăt, un al patrulea Tatul comis, care pare a fi Tatul Sârbul) din 12 mărturii, la 17 noiembrie 1431; unul sau doi (Albul Tocsaba şi Dragomir al lui Berendei) din 12 sfetnici la 15 ianuarie 1432 şi, în fine, doi sau trei (Albul Tocsaba, Radul al lui Borcea şi Cazan logofăt) din 13 mărturii la 25 iunie 1436.

Pentru domnia lui Vlad Dracul avem următoarea situaţie: 0 din 13 dregători la 20 ianuarie 1432; 0 din 9 martori în privilegiul pentru lioveni din 24 ianuarie 1437; 0 din 10 în privilegiul pentru braşoveni din 8 aprilie 1437; 0 din 12 în actul din 18 iulie 1437 (apariţia lui Radu al lui Borcea nu modifică situaţia: omul are nume românesc); 0 din 15 membri ai sfatului la 1 august 1437; tot 0 din 10, la 8 august <1437-1438>; 0 din 13, la 10 august 1437; 0 din 14 dregători, la 13 august 1437; 0 din 15, la 23 august 1437; 0 din 16, la 2 august 1439; 0 din 17, la 16 august 1440; 0 din 11, la 14 mai 1441; 0 din 15, la 23 aprilie <1441>; 0 din 12, la 30 iunie 1441; unul (Cazan logofăt) din 13, la <1445> şi, în sfârşit, unul (Cazan) din 12, la 7 august 1445, ultimul act cunoscut de la acest voievod.

Pentru domnia lui Vladislav II (1448-1456), nu întâlnim decât doi Cazan – al lui Sahac, nume armenesc – şi Creţul în divane de 10 până la 16 martori, plus un Coman în 1454.

În cele două acte cu divan ale lui Vlad Ţepeş întâlnim doar pe Tocsaba (unul din 11 membri la 20 septembrie 1459) şi pe Cazan logofăt (unul din 11 la 10 februarie 1461).

Oprim aici ancheta noastră, trăgând concluzia că ponderea boierilor cu nume turanice în sfatul domnesc al „primilor Basarabi", adică de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş, este cu totul neglijabilă.

Neagu Djuvara face mare caz de boierul Albul Tocsaba, deci fiul lui Tocsaba, de marele vornic Dan Durduc şi de Badea Aiaz Izvoranu, boieri din secolul XV şi de la începutul celui următor.

Exemplul celui dintâi pare destul de clar: omul se numea Albul, tatăl lui Tocsaba, iar fiii săi, în număr de doi, tot Albul, probabil pentru că, fiind cumani, erau blonzi şi palizi la faţă. În schimb, cu Dan Durduc, boier din Burdeşti, lângă Câmpulung, lucrurile stau altfel: numele „durduc" înseamnă mai degrabă „rotund, gras", de unde „durduliu"[150]. Neagu Djuvara se înşală din nou când afirmă că boierii Buzeşti ar fi moştenit „nu mai puţin de o sută douăzeci de moşii din judeţele Mehedinţi şi Olt" de la Dan Durduc, citând ca izvor marele hrisov al Buzeştilor din 1656 (p. 74). Dacă şi-ar fi dat osteneala să ci-

[150] N.A. Constantinescu, *Dicţionar,* p. 268; vezi şi V. Bogrea, *op. cit.*, p. 102, care aminteşte de numele unor râuri Duruitoarea şi Durducul din Moldova şi de râul Durduci din Vâlcea, care, desigur, nu au nimic de-a face cu turcescul „a stăpâni", cum crede N. Djuvara (p. 73). O simplă privire în dicţionar ne permite să constatăm că „dur", ca şi „durmak" şi derivatul „durdurmak" înseamnă „stop!", „a se opri", „a înceta", „a aştepta" etc. Vezi *The Concise Oxford Turkish Dictionary,* ed. A.D. Alderson şi Fahir Iz, Oxford, 1971, s.v. V. Bogrea se întreabă chiar dacă nu există o legătură între „durduc" şi „hurduc".

tească actul – aflat în traducere la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București –, Domnia Sa ar fi aflat că moștenirea lui Dan Durduc se cifra la 49 de sate și părți de sate, iar nu 120, și că aceste sate se aflau nu numai în cele două județe amintite, ci și în Gorj (Târgu Jiu) și în Vâlcea. Și, pentru a-i ușura documentarea autorului nostru, îmi permit să-i atrag atenția că actul a fost rezumat pe larg în Catalogul documentelor Țarii Românești, o excelentă publicație a Arhivelor Naționale[151]. Domeniul lui Dan Durduc, împărțit între fiicele sale la 1487-1488, este al doilea ca mărime din Oltenia după cel al Craioveștilor (reconstituit de Ion Donat), fiind urmat de cel al Floreștilor, cu care este vecin și, s-ar putea zice, complementar într-atâta, încât genealogiștii George D. Florescu și Dan Pleșia îl consideră pe Dan Durduc frate cu Vâlcsan al lui Florea, strămoșul Floreștilor olteni. Că era frate sau văr (cum credem noi), nu schimbă cu nimic faptul că dimensiunile și concentrarea acestor domenii în zona de vest și de nord a Olteniei i-au îndreptățit pe cei doi distinși genealogiști să se întrebe dacă Floreștii și Dan Durduc nu erau cumva urmașii cneazului Ioan de la 1247. O ipoteză mult mai verosimilă decât originea cumană (bazată pe o vagă etimologie) în plin secol al XV-lea, când boierii olteni se aflau deja în contact strâns cu turcii otomani de o sută de ani.

Același lucru se poate spune și despre Badea Aiaz Izvoranu (activ între 1520 și 1543), boier care poartă o poreclă turcească tocmai pentru că se războise cu turcii în vremurile tulburi ale domniei lui Radu de la Afumați[152]. El este fiul lui

[151] *CDȚR*, vol. 8, 1654-1656, București, 2006, p. 453. Volum întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Dragoș Șesan, Maria Vătafu-Găitan și Mirela Comănescu.

Dragomir Izvoranu și are la rândul său copii pe nume Pătrașcu și Maria. Așadar, afirmația stranie a lui Neagu Djuvara – după care „o poreclă precum Aiaz (tc. *ayaz*, „ger") nu putea veni la acea vreme (?!) de la turcii otomani, ci, fără îndoială, de la alt neam de limbă türk, cel mai probabil cumanii" (p. 75) – nu stă câtuși de puțin în picioare.

La fel ca și Radu al lui Borcea, nume deja întâlnit la vlahii din Serbia în secolul al XIII-lea, acești boieri poartă prenume românești: trebuie ei considerați din acest motiv cumani sau români? Noi credem că români. Pe de altă parte, Aga și Caragea pot fi turci otomani sau din alte triburi din Asia Mică, adversari ai otomanilor, deci nu au nimic de a face cu cumanii, care, oricum, în acea vreme – prima jumătate a secolului al XV-lea – purtau nume din calendarul creștin, așa cum am văzut în cazul Banatului.

*

Un fapt rămâne totuși din toate acestea, care i-a scăpat desigur lui Rásonyi, dar și lui Neagu Djuvara, mărginiți la simple speculații filologice. Și anume că o bună parte din boierii munteni cu nume cumane din secolele XV și XVI *au moșii în zona de câmpie a țării, unii aproape de Dunăre, alții mai la nord, dar înainte de apariția dealurilor,* deci în regiunile în care descoperirile arheologice, dar mai ales toponimia (nume de locuri și de ape), sunt într-adevăr de origine pecenego-cumană.

Astfel, *Bălăcenii* au ca moșie de baștină Balaci pe râul

---

[152] N. Stoicescu, *Dicționar,* p. 29-30 și nota 2, unde se menționează pomelnicul de la mânăstirea Argeș conținând numele boierilor care au luptat cu turcii.

Burdea, în zona Găvanu-Burdea, din județul Teleorman, lângă Roșiorii de Vede.

Topicele provenite din *Baraq – Bărăceni* (Bracea) și *Bărăcie* – se găsesc în zona Argeșului, lângă Găiseni, în fostul raion Crevedia.

Bărcăneștii – de la *Barqan* – sunt astăzi înglobați în orașul Ploiești.

Bilcireștii (Bilciurești) se află în zona Mizil, sub dealul Istrița.

Berindei – nu știm dacă boierii din secolul XV sunt strămoșii actualei familii – sunt localizați tot în județul Teleorman, la Dobrotești și Stoborești, lângă Roșiorii de Vede, ca și la vest de Olt, în județul Romanați[153].

Jupân *Borcea* de la 1422-1429 este un boier din Slătioare, lângă Urziceni, deci în Bărăgan[154].

Cazan al lui Sahac și urmașii săi posedă satele Velea din județul Ilfov, la vest de București, apoi Cornățel și Descupereștii, la est de Oltenița. La 1520, doi frați, Cazan și Sahat, desigur urmașii lor, au cinci sate: Grecii, probabil în județul Ilfov, Săhățeni, în județul Buzău, Tătărăi, în județul Ilfov, Bonțești, în comuna Fierbinți-Târg, județul Ilfov, și o parte din Răzvad, azi înglobat în orașul Târgoviște.

Cega de la începutul secolului XV este, probabil, bunicul

---

[153] Cf. I.C. Filitti, „Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829", *RA* II/4-5 (1927-1929), p. 334: trei membri ai familiei născuți sau locuind la Roșiorii de Vede, un al patrulea la Stoborești; M.D. Sturdza, *op. cit.*, vol. I s.v. Berindei.

[154] Pe lângă N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 16 și 22, a se vedea I.C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 110, nr. 319 și 320. Fiul său, Radu al lui Borcea, este strămoșul familiei Băleanu, cf. M. Sturdza, *op. cit.*, I, s.v. Băleanu (articol de Șt. Andreescu).

lui Cega din Bucşani şi Ograzeni, în judeţul Vlaşca, spătar la 1482[155]. Alte moşii ale lor sunt Conţeşti şi Mogoşeşti din Muscel, donaţie de la Vlad Călugărul.

Tämis ar putea să dea Tămăşeşti, sat înglobat în Videle, judeţul Teleorman[156].

Toqsaba, pe româneşte Tocsaba, este numele unui Mircea, care, împreună cu fratele său Tatul, vinde, la 1507 şi 1512, satul Crângari de lângă mânăstirea Glavacioc din judeţul Vlaşca, azi Argeş[157]. Un sat Tocsăbeşti, azi dispărut, se afla lângă Colibaşi, Piteşti, iar altul, Tocsobeni, şi el dispărut, se găsea lângă Goranu în Râmnicu Vâlcea[158].

Aceste constatări nu modifică defel teza eronată a lui Neagu Djuvara: boierii purtând nume turceşti autentice, care pot fi considerate cumane, se vădesc a fi în marea lor majoritate, atât cât am putut reconstitui noi, proprietari din regiunea de câmpie în zonele de certă prezenţă cumană, dovedită prin descoperiri arheologice şi prin toponimie. Dacă şi purtătorii lor din secolele XIV-XV descindeau din cumani, aceasta este o altă problemă, căci am văzut că mai multe nume şi porecle pot fi foarte bine de origine turcă otomană, decurgând din intensificarea relaţiilor de tot felul ale românilor cu otomanii începând de la primele confruntări din 1371.

---

155 G.D. Florescu, *Divanele*, p. 60 şi 74, arbore genealogic; N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 16; *DRH, B*, vol. I, p. 181; vol. II, p. 104, şi nr. 150; act din 18 mai 1526, în *DRH, B*, vol. III, p. 14-18.

156 Act din 1526, în *DRH, B*, vol. III, nr. 35.

157 *DRH, B*, vol. II, nr 53 şi 108.

158 I. Donat, *Indice, veacurile XIII-XVI*, s.v.

*

Un alt argument important al domnului Neagu Djuvara în sprijinul tezei sale este toponimia de origine turanică, deşi Domnia Sa declară că aceasta „ar depăşi cadrul prezentei lucrări şi competenţa mea"(p. 68). Recunoaştere onestă, care însă nu-l împiedică să discute cu multă nonşalanţă rezultatele unor specialişti ca Ion Conea şi Ion Donat[159], cărora le opune părerile unui arheolog[160] şi ale unui doctor de ţară[161], altfel persoane onorabile, dar fără pretenţii în acest domeniu. Aşa că autorul nostru multiplică *ad libitum* toponimele de origine cumană de tip Coman, Comăneşti etc., deşi Ion Donat afirmă foarte clar: „Nu credem că numele de sate derivate din termeni etnici cu sufixele *-eşti* şi *-ani* trebuiesc menţionate aici (Comăneşti, Tătăreşti, Tătărani), deşi acestea sunt semnalate de mulţi autori, deoarece numele etnice coman, tătarul etc. au devenit nume proprii în româneşte, utilizate şi astăzi, ceea ce înseamnă că toponimele astfel formate pot data de oricând românii au intrat în contact cu aceste popoare. Din cauze asemănătoare credem că numele formate prin derivaţie, mai ales acelea cu sufixul *-eşti* din nume proprii turceşti existente în România, trebuie şi ele omise (Tătuleşti<Tatu, Tâncăbeşti<Tâncabă) şi chiar un

[159] I. Conea şi I. Donat, *art. cit.*; I. Donat, „Câteva aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Românească", *Fonetică şi dialectologie,* IV (1962), p. 101-133; Idem, „The Romanians south of the Carpathians and the migratory peoples in the tenth-thirteenth centuries", în M. Constantinescu, ed., *Relations between the autochtonous population and the migratory populations on the territory of Romania,* Bucureşti, 1975, p. 277-298; Idem, „L'analyse géographique dans l'histoire", *RRH* 14 (1975), p. 211-239.

[160] P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles,* Bucureşti, 1978.

[161] Doctorul Andrei Pandrea, Paris, un bun prieten şi un (uneori prea) entuziast istoric amator.

nume ca Teleşti (două sate a căror rădăcină (turceşte *teli* „nebun, sălbatic") se găseşte şi în toponimul *Teleorman*) a devenit un antroponim şi a fost adoptat de români"[162].

Îl sfătuim pe domnul Djuvara să citească acest articol cu atenţie, deoarece va găsi aici întreaga toponimie de origine turcă veche din Muntenia, atâta cât este cunoscută, împărţită pe categorii, în total 291 sigure. Raportate la totalul numelor de locuri din Ţara Românească, mai multe mii, ba chiar zeci de mii, aceste circa 300 de toponime reprezintă un procentaj infim şi sunt concentrate, cu câteva excepţii, în zonele sudice ale ţării[163]. Astfel că Domnia Sa nu va mai putea scrie enormităţi ca „avem apoi în toată ţara acea reţea de toponime turanice de care am pomenit" (p. 76). Totuşi, nu putem trece cu vederea câteva etimologii extravagante propuse de autorul nostru: aflăm astfel că numele Hârşovei ar veni de la turcescul „hârs", care înseamnă „urs"! Nu ştim dacă au existat vreodată urşi la Hârşova, dar ceea ce este sigur este că numele acestei cetăţi şi oraş vine din Antichitate, când se numea Carsium[164]. Domnul Djuvara, care vede urşi la Hârşova, găseşte tigri în... Ţara Bârsei, al cărei nume ar veni de la turcescul *bârz*, pe care Domnia Sa îl traduce „tigru" (p. 69)[165]. În realitate, în turceşte *bârz (pars)* înseamnă „panteră", iar tigrului i se zice *kaplan*! A se vedea orice dicţionar româno-turc sau

---

[162] I. Donat, „The Romanians", p. 292.

[163] A se vedea şi consideraţiile pline de interes ale lui H.H. Stahl, *art.cit.*, despre satele de pescari de la Dunăre, care plăteau vămi şi taxe cumanilor la punctele de depozitare a peştelui şi pe drumurile de comerţ, inclusiv drumurile sării.

[164] V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 306, 310.

[165] Ba mai adaugă la domeniul urşilor şi Cârţa pe Olt, lângă Făgăraş, care îşi trage numele de la mânăstirea cisterciană numită latineşte *Beata Maria de Candelis*, nemţeşte Kerz, româneşte Cârţa, construită pe la 1200. Pentru alte etimologii – numele ar fi românesc –, vezi A. Lukacs, *Ţara Făgăraşului in Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, Bucureşti, 1999, p. 59-60.

turco-român[166]. Chiar dacă am fi acceptat la rigoare, cu multă indulgență, că tigrii vor fi hălăduit vreodată prin Țara Bârsei, ne este însă imposibil să mai credem acest lucru despre pantere!

Aceeași observație se aplică și toponimiei legate de tătari (p. 77-80). Aici, Neagu Djuvara nici nu-și mai dă osteneala să consulte dicționarele și lucrările de specialitate, ci ia drept literă de evanghelie o lucrare de vulgarizare care recurge la ele. Și astfel aflăm cu uimire că Domnia Sa ia de bună mențiunea „Iacșa Litovoi este pomenit locțiitor (?) la Cetatea Albă, în iunie 1374" (p. 78). Se știe însă că acest personaj, de fapt, Litavor (nu Litovoi, cum crede N. Djuvara), a ieșit din imaginația lui Hasdeu, care a fabricat sau a folosit un fals hrisov de la 1374, contestat de multă vreme de către toți istoricii români[167]. Un alt fals tătar este cneazul Ciorsec din 1428, tot din Moldova: Mihai Costăchescu, editorul documentului, a arătat că numele vine de la „cioarsă, cuțit prost, fără mâner, care nu taie"[168]. Panul Ciurbă și panul Basa, amândoi din prima jumătate a secolului al XV-lea, au nume de origine turcă, dar, ca marea majoritate a acestor eventuali descendenți din cumani, au sate în Basarabia, la Orhei și pe Nistru, adică acolo unde au fost făcute descoperiri arheologice atribuite acestor popoare[169]. În schimb, „Duşman („Susman") de la 1443 sau 1447 (trimitere aproxi-

---

166 Vezi și cazul Tohanului, al cărui nume ar veni de la „șoim" pe turcește (*togan*). Numai că la 1294 satul este numit Tohou „*alio nomine Olahteleky*", deci era sat românesc și cu numele totdeauna cu „h" (Toha, Thoha, Tuhan), cf. C. Suciu, *Dicționar*, II, p. 199.

167 P.P. Panaitescu, „Diploma bârladeană din 1134 și hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374. Falsurile patriotice ale lui Bogdan Petriceicu Hasdeu", *RIR* 2 (1932), p. 46-58.

168 M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. I, Documente interne*, Iași, 1931, p. 9, nota 6.

169 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 257-8; II, p. 273-4, 280.

mativă total neştiinţifică) nu există în realitate: găsim doar un Duşman, slugă domnească, la 1508, şi pe Toader Duşmanu, fiul lui Costea, la 1606. Cât priveşte afirmaţia finală: „La 21 decembrie 1452, este pomenit un Cozma, fiul lui Hassan, nepotul lui Toader Yucas", verificând actul cu pricina, nu găseşti nimic din toate acestea[170]. Abia la sfârşit citim un arbore genealogic construit de Mihai Costăchescu pe baza a şase acte în care vedem că Laslău globnic a avut un fiu Şandru de la Iucas (deci dintr-un sat cu acest nume), care, la rândul lui, a avut un fiu Toader Iucas (acum numele satului devine nume de familie), care, la rândul lui, are doi fii, pe Moga şi pe Hasan, care Hasan (cu un singur *s*) are pe Tudora şi pe Cozma. Unde sunt tătarii aici?

Am scrutat de aproape aceste afirmaţii pentru a da o nouă lecţie de metodă domnului Neagu Djuvara: verifică întotdeauna informaţiile găsite în lucrări de compilaţie, deoarece rişti altfel să reproduci şi greşelile lor.

Concluzia acestui capitol vine în contradicţie totală cu cele scrise mai sus: domnul Djuvara ne precizează că Basarab Întemeietorul (iar nu Thocomer) ar fi venit să întemeieze Ţara Românească doar cu „un grup întreg din jurul lui... de origine cumană", că în Muntenia existau doar „mici grupuri de cumani... pe cale de românizare, de totală asimilare de către mediul românesc înconjurător" (p. 80, 81). În jurul lui Thocomerius şi Basarab „ar fi existat... un număr însemnat de foste căpetenii din acest neam (cuman)", „un nucleu de fruntaşi cumani care vor constitui vârful de lance al grupului de „mai mari ai ţării", minoritatea activă (*minorité agissante*) care duce în câteva decenii la înfiinţarea primului stat medieval al româ-

[170] *Ibidem*, II, p. 431-437.

nilor" (p. 75). De unde până acum ni se spunea că aceste popoare turanice – pecenegi și cumani – se numărau cu sutele de mii de oameni și că urmele lăsate de ei în antroponimie și toponimie acoperă toată țara cu rețeaua lor! Acest „vârf de lance", care forma – afirmă senin Neagu Djuvara – între 20 și 25% din sfatul „primilor Basarabi", s-a dovedit, la o analiză atentă, redus la abia câteva persoane menționate după 1389 și care reprezintă doar câteva procente din totalul membrilor sfatului domnesc, personaje având, cei mai mulți, proprietăți în regiunile de lângă Dunăre, unde locuiau cumanii din secolele XI-XII. Mai mult, numele lor de origine turcească pot veni și de la turcii otomani, cu care românii erau în contact din 1371 și cu care vor deveni vecini direcți la Dunăre după 1391-1396, când Bulgaria întreagă este transformată în provincie otomană.

În fine, autorul revine la o idee mai veche: „geneza Țării Românești" ar avea „o oarecare asemănare cu „cazul rusesc", deci cu apelul la varegi adresat de triburile slave și finlandeze pe la 862 (p. 81). Am arătat mai sus valoarea îndoielnică a acestui „apel", așa că nu vom mai reveni aici asupra lui.

*

Capitolul IV, *Letopisețul cantacuzinesc și explicația ciudățeniilor din el* (p. 83-107), se vrea o interpretare globală a sensului vechilor cronici muntene din secolul al XVII-lea, care vorbesc de descălecatul lui Negru-Vodă (numit uneori Radu Negru) din Făgăraș la 1289-1290, când unificatorul ținutului dintre Carpați și Dunăre apare întotdeauna sub numele de Basarab I, menționat în documente începând din 1316. Și, se întreabă retoric Neagu Djuvara, „să fie oare acest interval tim-

pul cât a activat (stil!) Negru Vodă?" (p. 83). Aici îmi permit să amintesc o vorbă a lui Caragiale, care, când era întrebat despre „activitatea" lui, răspundea: în acest domeniu nu cunosc decât cazul unui nebun frenetic numit Iliuță activul!

Cronicile muntene vorbesc despre acest descălecat din Amlaș și Făgăraș pe apa Dâmboviței, unde Radu Negru, „cu toată casa lui și cu mulțime de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot feliul de oameni", deci fără niciun cuman, întemeiază mai întâi Câmpulungul, unde face „o biserică mare și frumoasă și înaltă", apoi Argeșul, pe care l-a făcut „oraș mare și s-au pus scaunul de domnie făcând curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă". La auzul acestei vești, oltenii, în frunte cu „banoveții" lor (bani de Severin, apoi Strehaia și Craiova), „un neam mare... ce le zicea Basarabi", „s-au sculat cu toții de au venit la Radul vodă, închinându-se sa fie supt porunca lui și numai el să fie peste toți".

Până aici, lucrurile sunt clare: centrul Țării Românești, al Munteniei, voievodatul de la Argeș și Câmpulung, unde domnea Seneslav în 1247, s-a unit în 1290 cu Oltenia, care și-a păstrat o largă autonomie în interiorul noului stat. Numele de Basarabi, atribuit vechilor conducători ai Olteniei în veacul al XVII-lea, când vechea dinastie se stinsese, a fost interpretat ca o încercare a cronicarilor târzii de a legitima urcarea pe tron a unor domni ca Radu Șerban (1602-1611)[171], Matei Basarab, Șerban Can-

[171] Observ că Neagu Djuvara este certat rău și cu cronologia: astfel, Domnia Sa afirmă (p. 100) că Radu Șerban a domnit „între 1611 și 1620" (în loc de 1602-1610 și 1611), iar Șerban Cantacuzino în „1679-1688" (în loc de 1678-1688). O altă eroare de cronologie, contemporană de data aceasta, se găsește la pagina 87, unde istoricul Nicolae Stoicescu (născut în 1924) este considerat „mai vârstnic" decât Pavel Chihaia, născut în 1922!

tacuzino şi Constantin Brâncoveanu, care afirmau cu toţii că descind din Basarab voievod. Acest Basarab era nu cel din secolul al XIV-lea, ci Neagoe Craiovescu, care şi-a zis Basarab (1512-1521), afirmând că era „os domnesc", fiu (ilegitim) al lui Basarab Ţepeluş. Din neamul Craioveştilor, bani ai Craiovei în secolul XV şi la începutul secolului XVI, făceau parte strămoşii, prin diferite ramuri, ai lui Radu Şerban, Matei Basarab, Şerban Cantacuzino (a cărui mamă era fiica lui Radu Şerban) şi Constantin Brâncoveanu. Prin urmare, numele dinastiei întemeietoare a ţării (numită de Alexandru Aldea la 1433 „moşii şi strămoşii noştri... domnii Basarabi")[172] a fost preluat în secolul al XVII-lea. Craioveştii sunt deci urmaşii Basarabilor, ei care conduceau Oltenia de la începutul ţării. Această idee nu este expresia unei veleităţi tardive, deoarece – potrivit unor istorici şi genealogişti serioşi ca George D. Florescu şi Dan Pleşia – Craioveştii, al căror domeniu oltean în secolul al XV-lea era cu adevărat uriaş, pot fi consideraţi pe bună dreptate urmaşii voievozilor Litovoi şi Bărbat.

În rest, această „lungă digresiune", cum o recunoaşte însuşi autorul (p. 107), mai mult îl încurcă pe cititor, care nu mai poate urmări „originile psihologice ale încâlcitelor măsluiri ale unei cronici tradiţionale" (dar există oare şi cronici „netradiţionale"?).

*

Cu Capitolul V, intitulat *Thocomer-Negru Vodă şi data probabilă a „descălecătoarei"* (p. 109-153), intrăm, în sfârşit, în inima subiectului. Neagu Djuvara abordează problema nu-

[172] Act publicat de P.Ş. Năsturel şi C. Bălan, „Hrisovul lui Alexandru Aldea pentru mănăstirea Bolintin (1433)", *RI*, s.n., 3 (1992), p. 477-488.

melui tatălui lui Basarab, menționat o singură dată într-un act emis de cancelaria ungară la 26 noiembrie 1332 sub forma *„Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum... Bazarab infidelis Olacus noster"*[173], adică „Basarab, fiul lui Thocomer, ortodoxul... Basarab, necredinciosul nostru român".

Comentariul lui Neagu Djuvara: „Când au luat cunoștință de acest document, toți istoricii noștri l-au tradus îndată prin numele slavo-român *Tihomir,* întâlnit în numeroase documente de epocă" (p. 112). Afirmație specioasă, deoarece numele de Tihomir este rarisim la români[174], pe de o parte, iar pe de altă parte, istoricii români, de îndată ce au cunoscut actul publicat la 1844, au început prin a „traduce" (corect este „a transcrie") numele prin Tugomir[175]. Cel care a impus forma „Tyhomir", apoi „Tihomir" este Nicolae Iorga încă din 1905[176], reluat apoi de toți istoricii români până la Maria Holban, care a propus forma Tatomir pe considerentul ca literele „c" și „t" se confundă adesea în paleografia latină medievală (vezi și cazul amintit

---

[173] Nu știu de ce autorul face aici o întreagă digresiune complet inutilă despre litera „y" cu două puncte deasupra, când ediția din *DRH, seria* D, vol. I, p. 50 (iar nu 49, unde este doar începutul actului) transcrie foarte clar „Ihocomerii". Încă o manifestare de falsă erudiție!

[174] Pentru a se vedea cum cancelaria ungurească deforma numele românești sau slave, să amintim de satul Temerești din Banat, lângă Făget, care apare la 1514-1516 sub forma Thyhomeresti, apoi Thehomerest și, în fine, la 1690-1700, *Temerestj,* ba chiar *Tomereschke,* cf. C. Suciu, *Dicționar,* II, p. 187.

[175] D. Onciul, „Radul Negru", *Convorbiri Literare,* la 1891-1892; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ed. a II-a, vol. III, București, 1914, p. 17-18 și nota 7 în care scrie că Tugomir sau Tihomir ar fi identic cu Dragomir, o evidentă confuzie.

[176] N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen,* vol. I, Gotha, 1905, p. 144 și nota 5, unde face apropierea cu numele țarului bulgar Constantin Tyh, deci fiul lui Tyh; la fel și în ultima sinteză, *Istoria românilor,* III, p. 154 și nota 1.

mai sus Bracan/Bratan)[177]. A trebuit să vină László Rásonyi în 1935, urmat de Aurel Decei în 1973, ca să descoperim că, de fapt, forma corectă ar fi *Thoctomer*, de la *Toq-tämir* sau *Toq-timur*, „fier călit" (de fapt „oțel"!)[178]. Și această ipoteză ni se pare greu de susținut în stadiul actual al cunoștințelor noastre: de ce trebuie neapărat ca secretarul regal să fi sărit o literă, deci să fi făcut o greșeală de transcriere într-un document atât de important? Întrebarea este cu atât mai pertinentă cu cât scriitorul actului din 26 decembrie 1332 era tocmai „magistrul Thatamer, prepozit al bisericii din Alba, vicecancelarul curții noastre", un om care nu ar fi scris greșit numele tizului său, al voievodului muntean (deși nici Thocomer, nici Basarab nu sunt numiți „voievozi" în acest act). Mai ales că numele Thatamer apare, așa cum am văzut mai sus, la românii din Ungaria în prima jumătate a secolului al XIV-lea și chiar după aceea. De aceea, credem că e mai cuminte sa păstram forma Thocomer, așa cum face și Neagu Djuvara, având în minte că Tihomir a fost reconstituit de Iorga nu din considerente naționaliste antiturcești, căci numele e de origine slavă, se regăsește la sârbi și în special la bulgari, cu care românii erau în relații încordate la începutul secolului XX în problema aromânilor din Macedonia.

---

[177] De fapt, primul care a propus numele Tatomir este istoricul ungur Karácsonyi János în 1910, cf. I. Conea, *Basarabii din Argeș. Despre originea lor teritorială și etnică*, București, 1935, p. 20. Vezi și cazul satului Totoiu de lângă Hunedoara, care apare la 1332 în forma *Thathey* și *Thacey* (C. Suciu, *Dicționar*, s.v.).

[178] Aurel Decei atrăgea însă atenția diletanților: „Totuși, trebuie evitată confuzia asupra etnicității lor. Ambii, tatăl și fiul, erau deja românizați, ei erau pur și simplu români ortodocși, care au zidit vestita biserică în stil bizantin Sfântul Nicolae Domnesc din capitala statului român, Curtea de Argeș. Doar numele lor indică o ascendență cumană" (A. Decei, *art. cit.*, p. 196). „Ascendența cumană" a unui voievod român din Făgăraș este o imposibilitate la care orientalistul Decei, bun cunoscător al istoriei ardelene, nici nu s-a gândit.

Rămâne, în sfârşit, menţiunea repetată că Basarab era român şi ortodox, ceea ce nu se potriveşte deloc cu fiul unui cuman. Adoptarea de către români a numelor cumane şi tătare pe care am înfăţişat-o mai sus este un fapt precis şi documentat şi se datora celebrităţii unor personaje istorice (cum e şi cazul logofătului Baldovin al lui Mircea cel Bătrân, care poartă numele împăratului latin de Constantinopol, Baudouin de Flandra). Specialiştii au constatat, de altfel, că în Antichitate şi, mai ales, în Evul Mediu un nume propriu este „o amintire şi un program". Amintirea unui strămoş glorios sau a unui prinţ celebru (ca Wilhelm Cuceritorul) şi un program de viaţă şi de carieră[179]. Aşa se explică, credem noi, şi răspândirea numelui Basarab ca antroponim şi toponim începând cu 1341 în regiunea Târnavelor, apoi în Banat, în Haţeg, la Orăştie şi în Argeş pe care a studiat-o Ion Conea[180]. Faima domnului muntean, care învinsese la 1330 armata regelui Carol Robert, în care se afla şi un contingent cuman, fie zis, şi aceasta numai cu oastea sa de români (în niciun izvor contemporan nu se spune că ar fi participat cumani – nobili sau oameni de rând – în armata românească), a contribuit cel mai mult la difuzarea şi adoptarea acestui nume de către românii din Transilvania mai ales, supuşi unei persecuţii sistematice de către autorităţile ungureşti.

Dacă Basarab şi tatăl său ar fi fost cumani, cum crede Neagu Djuvara, atunci cum se explică faptul că statul creat de el s-a numit Ţara Românească (adică a românilor) şi nu a cumanilor, ca Rusia, care şi-a luat numele de la Rhos, de la varegii scandi-

---

[179] Vezi pe larg M. Mitterauer, *Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte*, München, 1993, p. 241 şi urm.

[180] I. Conea, *op. cit.*, 23 de pagini şi o hartă.

navi? Şi de ce acest stat nu a adoptat limba cumană drept limbă de cult şi de cultură? De ce capitala sa a fost la Câmpulung, Argeş, iar apoi la Târgovişte, şi abia în secolele XVI-XVII la Bucureşti? Căci masa cumanilor din Muntenia – statul oamenilor de la munte – locuia în câmpia Dunării şi ar fi trebuit, în acest caz, să stabilească o capitală cât mai departe de regatul maghiar, pentru a fi la adăpost de o incursiune precum cea din 1330. De exemplu, la Caracal (nume turcesc vechi), în Teleorman, în Burnaz sau în Bărăgan, la Lehliu sau la Dor Mărunt.

Acestea fiind spuse, să procedăm mai departe la analiza altor prezumţii ale domnului Neagu Djuvara. Suntem de acord cu Domnia Sa că descălecătorul din Făgăraş la 1290 a fost Thocomer, care trebuie identificat cu Negru-Vodă. Autorul înşiră câteva ştiri şi documente care amintesc de acest personaj, prea rapid considerat a fi legendar de istoricii români. Primul document românesc care îi menţionează numele datează din 3 mai 1549 şi prezintă forma următoare: „am văzut domnia mea... şi altă carte de la mâna lui Negru Voivod cel Bătrân”[181]. Cu precizarea domnului Neagu Djuvara: „Negrum Voivoda în textul original slavon” (p. 119). Iar la paginile 132-133: „o sintagmă ciudată, Negrum Voivoda, un substantiv slavon pentru «voivod», iar numele propriu în forma latinească, fiind atât de apropiată de românescul Negrul... Îmi vine greu să închipui (stil!) ca această neobişnuită formulă să fi fost inventată *ad-hoc* de nişte boieri de ţară în veacul al XVI-lea, pentru a prezenta o falsă dovadă. Ar trebui să admitem că Thoctomer (iarăşi el!), din dorinţa de a se face plăcut majorităţii supuşilor săi, a

[181] *DRH, B.*, vol. IV, p. 327-8, nr. 278.

acceptat el însuşi să folosească porecla românească ce i se dădea; iar în înscrisuri, el, care venea, cum zice cronica, «dentru Ungurie», a ştiut să dea acelei porecle o formă latinească. E o ipoteză".

Ipoteză facilă şi cât se poate de gratuită, ca să nu spunem complet alăturea cu drumul. Ne grăbim să-l lămurim pe domnul Djuvara: dacă ar fi citit documentul până la capăt, sau dacă ar fi avut curiozitatea să vadă în ce arhivă se află, ar fi observat că el nu este editat după „textul original slavon", ci după o „copie făcută de cronicarul bănăţean Nicolae Stoica de Haţeg în 1831, după un original cu rupturi şi părţi ilizibile", aflat pe vremea aceea în arhiva patriarhiei sârbeşti din Sremski-Karlovci. Prin urmare, *Negrum* este o greşeală a copistului, iar nu a originalului slavon.

Urmează alte documente în dezordine din care aflăm, pentru prima oară la 13 noiembrie 1618, că numele descălecătorului este „Negru Radul voevod", ceea ce dă ocazia lui Neagu Djuvara să afirme, în trei rânduri, că „menţionarea prenumelui Radu... e o vădită completare după credinţa devenită comună la acea vreme din pricina greşitei tradiţii de la Mănăstirea Tismana" (123 p. 90 şi şi 131)[182]. Această interpretare este eronată: actul din 1618, prima menţiune a lui Radu Negru (până atunci era doar Negru-Vodă), este dat Bisericii Domneşti din Câmpulung, nu mânăstirii Tismana. Radu Negru mai apare şi în actul lui Matei Basarab pentru orăşenii din Câmpulung din 12 aprilie 1636[183], act necunoscut domnului Djuvara, şi

---

[182] Autorul acestei afirmaţii este D. Onciul, „Radu Negru", în Idem, *Scrieri alese*, ed. A. Sacerdoţeanu, vol.I, p. 336 şi urm. N. Djuvara îl citează însă după articolul lui V. Cândea.

[183] *DRH, B*, vol. XXV, p. 262-263.

în pisaniile Bisericii Domnești din Câmpulung din 1636[184]. În schimb, în actul din 22 aprilie 1647 pentru Tismana, Matei Basarab afirmă că a văzut hrisovul lui Negru-Vodă din anul 6802 (1293-1294)[185], deci nu de la Tismana vine confuzia cu Radu I, ci de la Câmpulung. De altminteri, tot în regiunea Câmpulungului, la Mățău, se păstra un act de privilegii de la Negru-Vodă[186], iar la 28 iulie 1650 se afirmă că biserica din Câmpulung a fost „făcută de descălecata țărâi de răposatul Negru-Vodă"[187].

Ajunși la pagina 123, facem o mare descoperire: Neagu Djuvara crede în istoricitatea tradiției că soția lui Negru-Vodă, doamna Marghita, era catolică și ar fi construit mânăstirea (Cloașterul) de la Câmpulung! Această tradiție a fost clar exprimată de preoții catolici din Câmpulung la 22 octombrie 1655, când afirmau că „are biserica <un teren> de milă de la răposata Doamna Marghita, care au fost catolică, a răposatului Negrului-Vodă"[188]. La 20 mai 1656, județul (primarul) și pârgarii (consiliul municipal) din Câmpulung dau la rândul lor mărturie „cum această biserică, ce se chiamă Closter, fostu-o-au făcut Doamna Marghita, Doamna Negrului-Voivod, și acea Doamnă fost-au catolică; când au fost multe ciude seau făcut și minuni și mulți bolnavi se-au tămăduit și de în toate laturile

---

184 N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905, p. 128 și 129.

185 *CDȚR*, VI, nr.800, p. 307.

186 Menționat la 1639, iunie fără zi, în *CDȚR*, IV, nr. 1514 bis, p. 654-655. Publicat *in extenso* de I. Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 14.

187 *DRH, B*, vol. XXXV, p. 254, nr. 230. La 30 aprilie 1653, Spahiul [evident, nume de origine turcă, însă otomană], banul Craiovei, amintea de „cărțile bătrâne de moșie ale Negrului V<odă> și ale Radului Vodă", cf. *DRH, B*, vol. XXXVIII, p. 133, nr. 115.

188 Act publicat în *Arhiva Societății științifice și literare din Iași*, XIII (1902), p. 179; I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 84-85; rezumat în *CDȚR*, VIII, nr. 704, p. 326.

au venit oameni bolnavi de se-au tămăduit"[189].

O tradiție asemănătoare atribuie Doamnei Marghita, iarăși considerată a fi soția lui Negru-Vodă, și ridicarea bisericii catolice din Curtea de Argeș, cunoscută sub numele de Sân-Nicoară. Acest eveniment s-a întâmplat, continuă tradiția, pe când soțul ei era dus într-o expediție contra tătarilor. Întors acasă, Negru-Vodă s-a supărat strașnic pe soția sa pentru delictul de a fi construit o biserică catolică, și aceasta, persecutată, a fost nevoită să fugă[190]. Foarte curios, Neagu Djuvara, care dă orbește crezare tradiției despre Negru-Vodă, nu pare a acorda nicio importanță mai deosebită tradiției despre Doamna Marghita, soția sa catolică pe care domnul o izgonește din viața sa și din țară din pricina înălțării unei biserici catolice, sau poate chiar a două. Cum se explică această neobișnuită timiditate din partea autorului nostru altfel atât de îndrăzneț în ipoteze și „prezumții"? Credem că tocmai catolicismul Doamnei Marghita, confesiune opusă ortodoxiei lui Negru-Vodă, îl jenează pe ilustrul istoric, care afirmă de la începutul cărții că Basarab și tatăl său, Thocomer–Negru-Vodă, erau cumani botezați catolici și că abia în 1359 Nicolae Alexandru ar fi abjurat credința părintească și ar fi aderat la ortodoxie!

Ajuns pe panta dezicerilor și lepădărilor de cele susținute mai înainte pe zeci și zeci de pagini, domnul Neagu Djuvara continuă să se înfunde în contradicții: încercând să explice numele domnesc al lui Tochomer, Negru-Vodă, Domnia Sa

---

[189] *Arhiva Societății științifice și literare din Iași*, XIII (1902), p. 180-181; I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 340; *CDȚR*, VIII, nr. 931, p. 419.

[190] N. Gabrielescu, *Ruina Sân-Nicoară din Curtea de Argeș*, București, 1888; Al. Lapedatu, „Marghita Doamna Negrului-Voivod", în Idem, *Un mănunchiu de cercetări istorice*, București, 1915, p. 5-15.

afirmă că avea „un chip mai negricios" și că „acele neamuri turanice de limbă türk (deci cumanii) au fost adesea descrise ca având o înfățișare mai negricioasă decât popoarele indo-europene în general" (p. 126-127). Ne aflăm aici în fața uneia dintre cele mai uluitoare afirmații ale autorului nostru, flagrant contrazis de toate sursele pe care pretinde cu atâta siguranță că se întemeiază. Într-adevăr, toate izvoarele care descriu aparența fizică a cumanilor insistă asupra faptului că nu erau deloc „negricioși", ci, tocmai dimpotrivă, albi la față, palizi, deci blonzi. Atât de albi, încât paloarea lor a devenit chiar numele lor etnic! Iată ce scrie în acest sens un istoric al cumanilor:

„J. Marquart a fost primul care, încă din 1914, a încercat să găsească originea acestor nume <date cumanilor de către contemporani> în lucrarea sa de o profundă erudiție: *Über das Volkstum der Komanen.*"

„Mai întâi, de unde vine numele «*Polovec*» dat de ruși acestora? A. Kunik a propus în 1875 etimologia «*plava*», adică de paie sau «*polovyj*», deci palid, de culoarea paielor în rusa veche. O astfel de rădăcină explică și cuvântul «*paloc*», nume dat de unguri cumanilor. La fel, J. Marquart explică numele german al cumanilor, «*falben*», care înseamnă „palid, galben sau blond", ca și termenul latin «*flavus*». Așa se lămuresc nume ca «*Valwen*», «*Valani*» ale lui Rubruk, «*Falones*» la Otto de Freising și «*homines pallidi*» ai lui Adam de Bremen..."

„Numele armean al cumanilor, «*Khardes*», înseamnă și el ceva palid, galben deschis..."

„J. Marquart evocă și el un pasaj din Mathieu de Edessa, potrivit căruia, în 1050 sau 1051, un oarecare «popor al șerpilor» a atacat «poporul celor palizi», care, la rândul lor, au năvă-

lit asupra uzilor şi pecenegilor, după care cu toţii au întreprins o expediţie împotriva Imperiului Roman. Este vorba deci de cumani, şi aceasta explică invazia pecenegilor în Imperiu sub Constantin IX Monomah."

„Pe de altă parte, numele de Cuni sau Qoûn, utilizat de unguri pentru a-i desemna pe cumani, se explică şi el prin conceptul de albeaţă, de paloare. Într-adevăr... în *Codex Cumanicus*, «*Kun*» este tradus prin «*dies*» („zi" în latină) şi chiar prin «*sol*» („soare")..."

„Acest mod de a explica etimologia diferitor nume date cumanilor prin conceptul de «paloare» poate fi confirmat de diverse alte surse în care se găseşte descrierea cumanilor... O sursă chineză, *Yuan-she,* care descrie ţara Kîpceakului, spune că locuitorii ei au «ochi albaştri şi părul roşu»."[191]

Iată deci un ansamblu impresionant de izvoare dintre cele mai diferite, de la chinezi la nemţi, trecând prin ruşi, armeni şi arabi, care îi descriu pe cumani ca oameni blonzi sau roşcaţi, cu faţa lunguiaţă (Ana Comnena, cunoscută şi lui Neagu Djuvara), ochii albaştri şi cu pielea albă, palidă, chiar galbenă. Cum se împacă aceste izvoare istorice cu afirmaţiile lui Neagu Djuvara despre fizionomia „mai negricioasă", cu „chipul mai negricios" al lui „Thoctomer-Negru Vodă" (p. 126, 165-116), aserţiuni ridicole, perfect incontrolate, câtă vreme nu nea rămas de la acesta nicio reprezentare figurată sau descriere istorică. Neavând, aşadar, nicio legătură cu pretinsa „negritate" a cumanilor, care erau de fapt pentru toţi contemporanii

---

[191] A. Babkine, „Les Comans: Contribution à l'histoire du Moyen Âge russe", *Études Slaves et Sud-Est Europeennes/Slavic and East-European Studies,* 17 (1972), p. 39-55, aici p. 45 şi urm.

lor (chiar pentru ruşi !) nişte „feţe palide", numele de origine latină „Negru-Vodă" este, de fapt, un argument forte pentru românitatea sa, acest personaj purtând un nume cât se poate de răspândit la români, ca şi la toate popoarele: tot astfel avem Roşul, Albul etc.

După ce disertează savant asupra sensului „descălecătoarei" (un barbarism[192]), autorul nostru face nişte digresiuni sulfuroase asupra compoziţiei sângelui românilor (p. 141-142) şi despre oamenii iluştri din istoria noastră, „ca să vedem cât de mulţi dintre ei nu erau de obârşie daco-romană", de parcă am fi în Germania nazistă sau în România anilor 1938-1944, când prezenţa unui strămoş ne-arian în arborele genealogic putea provoca cele mai mari neplăceri şi acuzaţii.

După care, amintindu-şi că trebuie totuşi să vorbească despre „descălecătoare", autorul nostru rezumă în câteva pagini (p. 145-153), cu reveniri şi digresiuni, evenimentele anilor 1272-1291: conflictele dintre cumanii stabiliţi în Ungaria şi marea nobilime în timpul domniei regelui Ladislau Cumanul, răscoala cumanilor din 1282, invazia tătarilor Hoardei de Aur din 1285 şi asasinatul regelui în 1290, urmat de marea anarhie din anii 1290-1308. În acest cadru trebuie plasat descălecatul lui „Thoctomer (parcă era Thocomer !) - Negru Vodă" din Făgăraş şi întemeierea unui „mare-voivodat" între 1290 şi 1320,

---

[192] De ce a ales N. Djuvara această formă oribilă şi aberantă a termenului „descălecat", dezvoltat în „descălicătură", care sunt formele cele mai vechi şi mai corecte? Domnia Sa preia termenul de la Nicolae Filimon din *Ciocoii vechi şi noi*, afirmând că s-a păstrat până în veacul al XIX-lea. Am recitit paragrafele despre „descălecat" din care s-a inspirat autorul nostru şi constat că, din câteva zeci de exemple, „descălecătoare" apare doar de două ori: în 1735, în Muntenia, şi la 1810, în Moldova. (Şt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iaşi, 1997, p. 52 şi 55).

vasal al Hoardei de Aur, mai precis, al „hanului" Nogai. Aici intervine comparația cu cazul Cnezatului Moscovei în vremea lui Ivan Kalita (1325-1341): acest prinț rus l-a convins pe hanul Hoardei de Aur să-i încredințeze lui strângerea și centralizarea tributului de la ceilalți cneji ruși, devenind astfel interlocutorul unic al mongolilor, o adevărată „interfață" între mongoli și ruși[193]. Un secol și ceva mai târziu, când „jugul mongol" a fost scuturat de Ivan al III-lea, marele cneaz de la Moscova a continuat să încaseze tributul de la ceilalți prinți, dar de data asta în favoarea sa! Și astfel s-a ridicat Marele Cnezat al Moscovei (care era, în vremea lui Ivan Kalita, mai mic decât Țara Românească, având mai puțin de 47.000 km²)[194] la poziția de conducător al „pământurilor" / „țărilor" rusești.

Neagu Djuvara descrie acest proces „cu cuvintele sale": „Cârdășia lui <a lui Ivan Kalita> cu marele-han a mers atât de departe, încât a primit în cele din urmă de la acesta însărcinarea de a fi cel care – în locul colectorilor, adică vameșilor mongoli – adună birul (yarlik) de la toți principii ruși vasali" (p. 152).

Citind aceste rânduri, sare în ochi „ignoranța crasă" (cum o denumește chiar Domnia Sa referindu-se la alții) a autorului: strângătorii de impozite („vameșii") se numeau *basqaq*-i, adică „cel ce apasă" în românește („Presser", pe nemțește), deci aceeași rădăcină ca *Basaraba* (= „părintele dominator, stăpânitor, care apasă"). Acești funcționari „apăsau" nu în sens figurat populația, ci literal, căci ei „apăsau, presau" sigiliul marelui han

---

[193] Comparația aparține, de fapt, lui S. Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos, de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească...", în volumul *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 59.

[194] H. Russ, *Herren und Diener. Die soziale und politische Mentalität des russischen Adels, 9.-17. Jahrhundert*, Köln, Weimar, Viena, 1994, p. 20, nota 56.

pe mărfuri şi chitanţe. În al doilea rând, „birul" plătit de ruşi nu se numea *yarlik*, cum crede N. Djuvara, ci *dan'* (pe româneşte *danie, dare*) şi *vychod* (adică dare externă, plătită în afara ţării, tribut). *Yarlik* era exact contrariul tributului şi desemna un act de scutire de dări, impozite şi vămi acordat de marii hani mitropoliţilor şi Bisericii Ruse în general[195].

Cu aceste observaţii se încheie capitolul V. Ajuns la acest punct al expunerii, Neagu Djuvara prezintă drept concluzii „şapte prezumţii" „în favoarea originii cumane a lui Negru Vodă şi a lui Basaraba" (p. 152-153, reluate la p. 160-166). Toate au însă un caracter circumstanţial şi niciunul dintre ele nu este decisiv, deoarece nimeni nu a negat vreodată că în Ţara Românească mai trăiau cumani la 1290, că unii dintre ei au devenit *„majores terrae"*, *„potentes illarum partium"*, cum îi numesc actele latine ale cancelariei Ungariei şi ale celei papale, că exista aici o toponimie pecenego-cumană, dar nu „un mare număr", deoarece am văzut mai sus că specialiştii au estimat numărul lor la sub 300 din câteva mii şi zeci de mii pentru întreaga Ţară Românească (abil, autorul nostru adaugă şi Moldova şi Transilvania de Sud în aceeaşi categorie) etc. În rest, domnul N. Djuvara crede în descălecatul voievodului român Negru din Făgăraş la 1290, crede că acesta era tatăl lui Basarab I şi că se numea Thocomerius (mai înainte se numea Thocomer, apoi Thoctomer, bănuim doar că e vorba de acelaşi personaj). Cu alte cuvinte, informaţii noi şi interesante, numai că informaţiile noi nu sunt interesante, iar cele interesante nu sunt noi. Cât despre erori, confuzii, ignoranţă crasă (expresia îi

[195] B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland, 1223-1502*, ed. a II-a, Wiesbaden, 1965, p. 316 şi urm.

aparține) și superficialități, credem că cititorul și-a făcut o idee la lectura acestor pagini.

*

Cu Capitolul VI ar fi trebuit să călcăm pe un teren ceva mai sigur: *Basarab mare-voivod. Regele Carol Robert încearcă să reia banatul de Severin și suferă o cumplită înfrângere (9-12 noiembrie 1330)* (p. 155-194).

Neagu Djuvara începe însă acest capitol cu un lung excurs (p. 155-160) asupra titlului de „mare-voivod" pe care îl poartă Basarab I. Documentația sa nu depășește însă un articol semnat de Aurelian Sacerdoțeanu în 1943, pe care îl critică violent, aducând elemente de comparație din lumea mongolă, rusească, ba chiar și din India și Etiopia împăratului Haïle Selassie. Concluzia Domniei Sale este că acest titlu se explică prin faptul că Basarab „a izbutit să se impună celorlalți voivozi iviți (ce stil!) în ținutul dintre Carpați și Dunăre, după un Seneslav, un Litovoi sau doi Litovoi, sau încă alții, care n-au lăsat însă urme în documente, precum și, desigur, la un rang mai mic, mai mulți cneji" (p. 159).

Concluzia autorului nostru este însă total greșită. Întâi de toate, pentru că exemplul marilor cneji ruși nu are deloc acest sens („fiindcă stăpâneau peste un număr de cneji mai mărunți"), ci acela de cneaz mai bătrân, de obicei tatăl, care și-a asociat un fiu la tron[196]. Regula nu a fost întotdeauna respectată, dar

[196] Pentru perioada kieveană, a se vedea contribuția lui H. Russ, „Die Furstentumer und Länder" în *Handbuch der Geschichte Russlands*, ed. M. Hellmann, vol. I, Stuttgart, 1981, p. 339-349; P. Nitsche, *Großfürst und Thronfolger. Die Nachfolgepolitik der Moskauer Herrscher bis zum Ende des Rjurikidenhauses*, Köln și Viena, 1972.

principiul rămâne valabil. Pe urmă, pentru că, în cazul țărilor române, chestiunea a fost studiată exhaustiv, cu erudiție și claritate, de Emil Vârtosu în lucrarea sa fundamentală *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1960, paginile 114-182, în capitolele inconturnabile ce tratează tocmai despre „Titlul de *Mare voievod* în diplomatica feudală" și „Sensul titlului de *Mare voievod*". Aidoma sintezelor fundamentale despre cumani ale istoriografiei române care lipsesc din bibliografia unei cărți ce pretinde că revoluționează subiectul, nici această referință inconturnabilă despre bazele puterii politice românești nu pare să facă parte din cunoștințele extrem de superficiale ale autorului. Tot atâtea carențe grave care explică diletantismul agresiv ce respiră din fiecare pagină a celor două cărți ale sale discutate aici.

*

În completă ruptură cu spiritul cartezian pe care l-am fi așteptat de la un filosof școlit prin Franța, întreg subiectul este, cum se vede, prezentat în forma cea mai dezlânată cu putință. Abia într-un sfârșit, după ce a supus răbdarea cititorului la mari încercări, autorul face un minim efort de a-și sistematiza puțin ideea centrală sub forma a „șapte prezumții care îmi permit să afirm că acest prim domn al întregii Țări Românești dintre Carpați și Dunăre a fost de neam cuman" (p. 160). Deoarece ele rezumă în general cele afirmate până aici, nu le vom trata nici noi decât foarte succint, cu scopul de a le evalua în ansamblul lor.

1. Că numele Basaraba este de origine cumană, asta o știe

toată lumea şi niciun istoric sau filolog serios nu a contestat-o. Dar a afirma că şi purtătorul numelui este în mod obligatoriu cuman pe motivul numit „ipoteza absurdă că nişte cneji sau voivozi slavo-români, creştini de sute de ani, şi-ar fi botezat copiii cu numele păgâne ale conlocuitorilor lor cumani", aceasta este un salt absurd. Am văzut mai sus ce nume purtau fiii de cneji şi voievozi români (nu româno-slavi, căci slavii erau asimilaţi în secolele XIII-XIV) contemporani cu Basarab sau din vremea imediat următoare, pentru care avem documente sigure: Asan, Balc şi Balica, Bay, Bayla, Borcea, Coman, Găman, Oldamar (din Aldea sau din cumanul Aldemir), Sarachenus, Şişman, Tatamer, Tătar. În plus, pe Basarab îl chema Ioan (Ivanco), un nume care se întâlneşte şi în familia Asăneştilor la sfârşitul secolului al XII-lea şi care îl desemna pe un personaj de acelaşi neam cu ei, deci român[197]. Dacă adăugăm şi cele şapte documente în care Basarab este definit de regii Ungariei ca român şi ortodox[198], atunci credem că am încheiat discuţia şi am eliminat prima „prezumţie" a domnului Neagu Djuvara.

2. A doua „prezumţie", decurgând, în mintea autorului, din prima, este că „şi numele tatălui lui Basarabă, Thocome-

---

[197] Pentru Ivanco, asasinul lui Asan, care era „de acelaşi neam şi cu acelaşi caracter ca şi el», vezi Nichita Choniates în *FHDR, III*, p. 283. Teodor Skutariotes îl numeşte chiar văr al celor trei fraţi Petru, Ioan şi Asan, cf. *FHDR, III*, p. 435.

[198] Pentru tratarea exaustivă a acestui subiect, a se vedea mai departe contribuţia lui Dan Ioan Mureşan. Deşi recunoaşte că a luat cunoştinţă de două documente în care regele Carol Robert îl numeşte pe Basarab român şi schismatic, deci ortodox (p. 160-161), Neagu Djuvara le respinge invocând nişte argumente care nu stau deloc în picioare: cum poţi compara un suveran apusean ca Richard Inimă de Leu cu Basarab, care era, pentru Carol Robert de Anjou, suzeranul său, „valahul nostru", pus pe picior de egalitate cu voievozii din Ardeal? De parcă expresia nu s-ar mai regăsi în numeroase documente ale cancelariei regale pe care le-am citat în mai multe rânduri? Se vede că autorul nostru nu citeşte de fapt documentele vechi.

rius, *recte* Thoctomerū, e cuman". Am arătat la locul potrivit că și această lectură este îndoielnică și că formele Tatamer și chiar Tihomir pot fi luate în considerație. Anticipând asupra „prezumției" nr. 7, că Thocomer ar fi identic cu Negru-Vodă, ne întrebăm cum rămâne cu doamna Marghita a lui Negru-Vodă, ctitora bisericilor catolice de la Argeș și Câmpulung, nevoită să părăsească țara deoarece soțul ei ortodox se supărase pe ea pentru aceste fapte? Mai ales că tot lui Negru-Vodă tradiția istorică îi atribuie construcția celor două biserici ortodoxe de la Argeș și de la Câmpulung.

3. Basarab și Nicolae Alexandru au fost catolici, crede Neagu Djuvara, fără a lua în considerație documentele deja amintite în care Basarab este tratat în mod repetat ca „schismatic". Acest adevăr va reieși și mai pe larg din partea a II-a a cărții, realizată de Dan Ioan Mureșan.

4. La acest punct, Neagu Djuvara devine liric: trei regiuni sau localități „îndeaproape legate de destinul Basarabilor poartă nume de origine cumană" (p. 163). Care sunt acestea: Cozia, care înseamnă în cumană „nucet, pădure de nuci." Mânăstirea cu acest nume a fost, adăugăm noi, clădită de Mircea cel Batrân pe moșia unui boier cu nume de aceeași origine, Nan Udobă, al cărui mormânt se află însă, în mod paradoxal, la Curtea de Argeș[199].

Al doilea „lieu de mémoire", cum se spune astăzi, ar fi, potrivit autorului nostru, Hurezul: mânăstirea de aici, construită

[199] A se vedea G.I. Brătianu, „Les fouilles de Curtea de Argesh", *Revue archéologique*, Ve série, 13 (1921), p. 1-23; V. Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice", *BCMI, 10-16* (1916-1923), p. 54-55 (inelul lui „pana Udoba"). Totuși, un distins genealogist, George D. Florescu, susține că numele adevărat al acestui boier este Nanu Doba, vezi *Divanele*, p. 17.

de Constantin Brâncoveanu, este, fără îndoială, cea mai frumoasă și mai bine conservată din Țara Românească. Dar ce legătură are cu cumanii? Numele Hurezul, ne informează Neagu Djuvara, „își trage numele de la denumirea unei păsări de noapte" (p. 164). Satul în chestiune se numea la origine Huhurezi, apoi Români, și își trage numele de la marele număr de păsări de noapte din regiune[200]. Nu prea cred în etimologia cumană a numelor de păsări, mai ales ca în cazul huhurezilor, derivat sau înrudit cu ciuhurezii, numele pare a fi mai degrabă de origine onomatopeică.

Dacă primele două locuri pot să-și tragă numele de la cumani (cel puțin Cozia e sigur), în schimb, cu Hațegul domnul Neagu Djuvara se înșală: numele apare pentru prima oară la 1247, când cumanii abia călcaseră în Ungaria Centrală, cu atât mai puțin în Hațeg, așa că e mai probabil că avem de a face cu o origine slavă sau românească[201].

5. Moartea generalului mongol Nogai, autoproclamat han, la 1299 nu a însemnat câtuși de puțin slăbirea puterii mongole, care se manifesta, de fapt, prin „instaurarea autorității necontestate a hanului legitim de la Sarai, Toqta (1290-1312), și apoi a urmașului său Özbeg (Uzbek) (1313-1342)" (Sergiu Iosipescu). Pentru a-l cita pe Șerban Papacostea: „Sub protecția hegemoniei tătare, voievodatul muntean se extinde spre răsărit, cuprinzând sub puterea sa elementul românesc și româno-cuman din fosta episcopie cumană, în răsăritul Munteniei și în sudul Moldovei, de-a lungul Carpaților"[202]. A se vedea pe larg

---

200 D.P. Petroșanu, „Hurezi sau Români. O chestiune de toponimie românească", *Hrisovul* 1 (1941), p. 192-209.

201 N. Drăganu, *Românii*, p. 271.

202 Ș. Papacostea, „Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică", în Idem, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, București, 1999, p. 29.

și contribuțiile recente ale lui Dan Ioan Mureșan, care a subliniat statutul lui Ioan Basarab ca moștenitor al „țaratului" lui Nogai[203]. Așadar, încă o prezumție falsă!

6. La 1325, în Banat, un oarecare Paulus, fiul lui Iwanka (Ivanco) de Ugal, se ceartă cu un cuman catolic, Ștefan, fiul comitelui Parabuh, pe tema „cine este mai puternic dintre Carol Robert și Basarab". O primă încăierare nu-i potolește pe cei doi și, câteva zile mai târziu, cumanul Ștefan vine cu o ceată înarmată de „părtași la rele" la casa lui Paulus, se iscă o bătaie și cumanul este rănit. A doua zi, Paulus se prezintă în fața magistrului Ladislau, prepozitul bisericii din Titel, în banatul sârbesc, și-l denunță pe cuman că ar fi „ponegrit pe domnul nostru Carol (Robert), din mila lui Dumnezeu ilustrul rege al Ungariei, și l-a preaslăvit pe Basarab transalpinul (= munteanul, valahul), necredincios al sfintei coroane".

Concluzia domnului Neagu Djuvara: „tânărul impertinent", „îndrăznețul tânăr cuman" se mândrea cu compatriotul său Basarab! Prezumția anunțată la început devine acum „o dovadă clară" a „cumanității" lui Basarab. Dacă ar fi citit însă atent comentariul Mariei Holban pe marginea acestui document, autorul nostru ar fi fost mai prudent cu adjectivele și cu concluziile. Astfel, „tânărul impertinent", „îndrăznețul tânăr cuman" era mai aproape de vârsta de 60-70 de ani decât de 20: tatăl său Parabuh primise moșii în Ungaria de la regele Bela IV (1235-1270), deci foarte probabil în momentul refugiului cumanilor în această țară prin 1237-1239! Aceste moșii

[203] D. I. Mureșan, „Philothée Ier Kokkinos", p. 376-385; Idem, în *Bizanț versus Bizanț. Introducere la o dezbatere privind devenirea românească*, coord. M. E. Ionescu, S. Iosipescu, București, 2010, p. 85-86.

îi fuseseră confirmate la 1266 de regele Ştefan cel Tânăr, care îi întăreşte şi alte posesiuni în comitatele Timiş, Arad şi Cenad. Câţi ani putea să aibă la 1325 fiul unui bărbat care era deja şef de trib (comite) în 1237-1239? Cumanul Ştefan este menţionat pentru prima oară la 1288, când tatăl său era, probabil, mort şi îngropat, iar la 1300 el ceda posesiunile moştenite de la tatăl său lui Ioan fiul lui Petru şi comitelui Benedict de Waya.

Cât priveşte concluziile, le reproducem pe cele ale Mariei Holban:

„Potrivit cu datele de mai sus, s-ar părea că (Ştefan) era de o vârstă destul de înaintată în 1325 şi poate şi sărăcit în cursul evenimentelor ce au marcat sfârşitul arpadienilor şi, aşadar, dispus să-şi manifeste nemulţumirea faţă de politica angevinului Carol Robert"[204].

Pe de altă parte, nu vom cunoaşte niciodată adevărul în această afacere, deoarece fie cumanul Ştefan a murit de pe urma rănilor primite, sau nu s-a mai ajuns la proces, sau documentele ulterioare s-au pierdut, căci nu mai aflăm nimic despre sfârşitul acestei afaceri. Dintr-o foarte probabilă ceartă de beţivi sfârşită cu bătaie şi răniri, Neagu Djuvara face o manifestaţie de solidaritate între cumani şi îi întinereşte în mod nepermis (în act nu se spune nimic despre vârsta lor) pe ambii protagonişti: Paulus fiul lui Ivanco, probabil un român din Banat, devine şi el „tânărul Paulus" (p. 164), iar Ştefan „tânărul impertinent" şi „îndrăzneţul tânăr cuman". Credem că

---

[204] M. Holban, „Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină şi despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale şi în "Cronica Pictată"", *RI, 20* (1967), p. 3-43 ; republicat în Eadem, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Bucureşti, 1981, p. 101-103 şi nota 28.

explicația acestei întîneriri a protagoniștilor rezidă în amatorismul și lipsa de familiarizare a lui Neagu Djuvara cu documentele: observând că cei doi sunt identificați cu numele tatălui, a crezut că era vorba de doi tinerei, probabil minori, care s-au luat la harță din senin.

În ce privește „solidaritatea" imaginată dintre domnul Țării Românești și cumanii din Ungaria, manifestările ei reale trebuie căutate în timpul bătăliei de la Posada, când corpul militar cuman din rândurile armatei angevine a fost aproape nimicit de românii lui Ioan Basarab. Sursele, atente la acest detaliu, nu înregistrează nici măcar o umbră de milă a lui Basarab față de cumani, după cum nu lasă nici amintirea vreunei defecțiuni a acestora în rândurile armatei muntene. Or, tocmai pe câmpul de bătălie ar fi trebuit, de fapt, să se declanșeze eventualele mecanisme de solidaritate: astfel de defecțiuni pe baza atașamentelor tribale sunt atestate de nenumărate ori în sursele medievale (de ex., turcomanii care părăsesc rândurile armatei lui Baiazid la Ankara pentru a se supune lui Timur Lenk). Inexistența lor la Posada arată, de fapt, că nu exista nicio legătură între cumani și Ioan Basarab, dincolo de admirația personală pe care figura acestuia o putea suscita, pe bună dreptate, în mințile unora dintre ei.

7. Cât privește „porecla Negru Vodă dată lui Thocomer", autorul ne servește încă o dată aceleași argumente lipsite de orice valoare: „valahii și slavo-românii din vremea lui l-au poreclit după aspectul său fizic: va fi avut părul negru, ochii negri și poate și culoarea obrazului deosebit de închisă chiar pentru un cuman" (p. 165-166). Am văzut însă mai sus că toate mărturiile timpului îi descriu pe cumani blonzi și palizi la față.

Cum se împacă atunci aceste mărturii unanime din Europa şi din Asia cu presupusul ten întunecat al lui Negru-Vodă (produs al imaginaţiei djuvariene, pentru că nu ştim absolut defel cum arăta el de fapt)? Este evident deci că Negru-Vodă este un nume care trebuie pus pe acelaşi plan cu Roşu-Împărat, Verde-Împărat, Galben-Împărat şi Negru-Împărat din basmele populare[205].

Dacă Neagu Djuvara ar fi studiat cât de cât serios istoria românească şi ar fi aflat ce a scris Paul H. Stahl despre numele voievozilor români, ar fi constatat că niciun voievod muntean nu este poreclit după culoarea feţei, a părului sau a ochilor. Singurele porecle cunoscute se referă la vârsta sau la vremea când a domnit: Mircea cel Bătrân a fost numit astfel nu pentru că era bătrân, ci pentru că a domnit înainte de Mircea II (1509-1510) şi de Mircea Ciobanul; la fel, Basarab cel Bătrân şi cel Tânăr în secolul al XV-lea, Vlad (Vlăduţ) cel Tânăr pentru că avea 16 ani când a murit şi a urmat altor patru Vlad. Radu Praznaglava înseamna „chelul" sau „fără cap, cap gol, prost", Radu cel Frumos pentru că fusese amantul lui Mehmed al II-lea, iar Ştefan Surdul de la sfârşitul secolului al XVI-lea o fi fost într-adevăr surd.

La capătul celor „şapte prezumţii", autorul afirmă cu o certitudine puţin disimulată: „Desigur, niciunul dintre aceste şapte argumente, singur, nu poate fi considerat ca dovadă indiscutabilă, de netăgăduit. Dar toate adunate alcătuiesc ceea ce se numeşte în jargon juridic „un mănunchi de prezumţii" atât de convingător, încât în ochii mei n-ar mai trebui să existe nicio îndoială asupra originii cumane a spiţei Thoctomerŭ–Basa-raba" (p. 167). Am văzut valoarea reală a fiecăreia din

[205] Vezi Lazăr Şăineanu, *Basmele române*, Bucureşti, 1895.

aceste prezumții – egală de fiecare dată cu zero. Se înțelege că însumarea lor nu duce la un rezultat diferit.

Însă nu putem lăsa nesancționată grava eroare logică, îngrijorătoare pentru un avocat, comisă prin saltul ilicit de la „prezumție" la „argument". Să amintim deci care este diferența dintre ele, așa cum apare în DEX:

Prezumție: „Părere întemeiată pe aparențe, pe ipoteze, pe deducții; presupunere, supoziție. Recunoaștere a unui fapt ca autentic din punct de vedere juridic, până la proba contrarie".

Argument: „Raționament, dovadă adusă în sprijinul unei afirmații".

Acest amalgam denotă o mărturisire inconștientă (un lapsus freudian) a confuziei generale din cartea discutată între „probe" și „păreri". La capătul analizei celor șapte puncte, credem că am putut stabili definitiv că nu avem de a face cu dovezi, ci doar cu simple opinii. Aceste prezumții există, așadar, exclusiv în mintea autorului, sau „în ochii săi", și nu sunt ecoul niciunor dovezi istorice concrete care să aibă vreo corespondență cu lumea reală. Subiectivitatea acestei lucrări extrem de personale a depășit toate limitele obiectivității. Modul peremptoriu și arogant, tonul profetic și gafele imense săvârșite în cea mai deplină necunoștință de cauză corespund, de fapt, cu cel de-al doilea sens al prezumției, care este, tot după DEX: o „părere exagerat de bună despre sine".

*

Încheiem aici observațiile noastre asupra cărții. Neagu Djuvara este un excelent povestitor, care și-a câștigat interesul și simpatia publicului prin lucrări de vulgarizare istorice

adresate tineretului și nespecialiștilor, prin intervenții în mass-media, în care se demarcă de ceilalți participanți prin vigoarea și originalitatea intervențiilor, prin ideile noi și îndrăznețe pe care le emite, prin eleganța vestimentară și prin maniere care îl situează deasupra vulgului. Stilul Domniei Sale este fluid, abundă în amintiri personale și anecdote, proza sa se citește ușor și rapid, dând impresia unei conversații pe care autorul o duce cu cititorul în intimitatea căminului. Venind din vremuri și lumi necunoscute sau greu de imaginat pentru mulți oameni din România, Neagu Djuvara joacă rolul unchiașului sfătos ale cărui basme au încântat copilăria. Sau, pentru a lua un alt exemplu, l-aș compara cu Florian Christescu, autor al unei neuitate și bogat ilustrate *Povești a neamului nostru,* apărute, între cele două războaie mondiale. Țin minte pasiunea cu care am devorat paginile acestor volume în care capitolele se terminau prin formula incantatorie „căci a neamului poveste înainte mult mai este".

În loc să se mențină în limitele decenței și ale posibilităților sale reale, care i-au adus un binemeritat succes popular, domnul Neagu Djuvara a avut ambiția să rescrie istoria medievală românească într-una din cele mai întunecate perioade. „Mă tem de omul unei singure cărți", spunea Sfântul Toma de Aquino, un adevăr învățat pe pielea lor de toți cetățenii din țările foste comuniste siliți să recite *Cursul scurt de istorie a partidului comunist (b)* al lui Stalin sau opera lui Nicolae Ceaușescu. Același lucru se poate spune și în acest caz: Neagu Djuvara și-a găsit o singură carte, de la care pornesc toate teoriile sale, un articol, de fapt, al unui filolog ungur pe nume Laszlo Rásonyi, apărut în 1935, într-o epocă de iredentism antiromânesc

sălbatic în istoriografia maghiară. Acest Rásonyi, fără îndoială, un bun turcolog, era ceea ce nemții numesc un „Fachidiot", adică un specialist care vede totul prin prisma cunoștințelor sale și care reduce realitatea și lumea întreagă la dimensiunile propriei sale științe (sau ignoranțe). Adunând cu furca nume proprii și toponime românești care sunau turcește, punând laolaltă indivizi din epoci și din regiuni diferite și decretând că erau cu toții turci sau tătari numai pe baza unor corespondențe fortuite sau de-a dreptul forțate, ignorând istoria, geografia, restul științelor umane, ba chiar și cel mai elementar simț al măsurii, Rásonyi a produs un monstru de erudiție în cea mai mare parte sterilă.

De la el s-a inspirat Neagu Djuvara, care ne propune o lucrare scrisă în pripă, plină de idei preconcepute, bazată pe o documentație săracă și care nu face apel la izvoare și la studiile de specialitate. Iar când are acces la aceste surse, le elimină printr-o piruetă sau fără argumente temeinice pe cele care nu merg în sensul tezelor sale izvorâte mai mult din impresii decât din confruntarea atentă a informațiilor. Autorul se consideră o autoritate în materie de istorie universală, dar cunoștințele sale provin din lucrări generale sau învechite, care nu țin cont de cercetări mai recente. Ignoranța sa în materie de antroponime, de nume de persoane, îl conduce la concluzii greșite, care generează alte erori și care poluează iremediabil restul cărții. De multe ori, Neagu Djuvara se face vinovat de superficialitate în lectura documentelor sau chiar a lucrărilor moderne, ceea ce nu-l împiedică să se erijeze în judecător al istoriografiei românești din epoca modernă, distribuind note bune și proaste cu o dezinvoltură demnă de o cauză mai bună. În sfârșit, prin

insistența cu care revendică o originalitate care nu-i aparține și un simț critic infailibil, Neagu Djuvara creează o stare de confuzie generalizată în mintea cititorilor, cărora le promite dezvăluirea unor secrete ținute sub obroc de istoricii mai vechi și mai noi, un fel de *Codul lui da Vinci „ad usum Valachorum"*, pentru folosința românilor.

Rezultatul este o imagine complet falsă și denaturată a uneia dintre cele mai pasionante perioade din istoria românească, perioada începuturilor statului Țara Românească. Pornind de la câteva date scoase din contextul lor, solicitând izvoarele ca să le facă să spună mai mult decât au ele a spune, recurgând nu o dată la anacronisme și la false simetrii proprii unui spirit lipsit de sistem, Neagu Djuvara acumulează „revelațiile" și „prezumțiile", care devin, câteva pagini mai departe, adevăruri cu valoare transcendentală. Concluzia ineluctabilă este că Domnia Sa s-a avântat într-un domeniu care îi este străin și pe care nu îl poate domina, deoarece îi lipsește aparatul conceptual și documentația răbdător adunată, cântărită și comparată, apoi pusă în perspectivă, care sunt caracteristicile unui adevărat savant. Înlocuind conceptele prin impresii și prejudecăți și documentația prin recursul la „opere alese", la avizul cules în grabă de la unul sau altul, fără a proceda la o necesară reflexie și ponderare, Neagu Djuvara contaminează o temă majoră de investigație a trecutului nostru, livrând publicului cititor pasionat de istorie un monument de tinichea cu veleități de bronz etern. Ceea ce irită în cel mai înalt grad la lectura acestui op este suficiența și lipsa de respect a autorului pentru eforturile atâtor generații de specialiști onești, care

au căutat şi ei „adevărul", construind pe temeliile puse de înaintaşi. Şi mă întreb cum ar fi reacţionat istorici ca Gheorghe Brătianu, Petre P. Panaitescu, Constantin C. Giurescu, Maria Holban, Aurelian Sacerdoţeanu şi alţii de talia lor la lectura acestor pagini în care ignoranţa, superficialitatea şi dezinvoltura se iau la întrecere. Sunt convins că reacţia lor ar fi cea a pictorului Apelles: *„Sutor, ne ultra crepidam!"*.

Partea II.

„...Per Bazarab Olacum et filios eius." Papi, ţari şi regi despre originea şi confesiunea Basarabilor

Dan Ioan Mureşan

A pune o problemă în termeni metodologic corecţi este condiţia *sine qua non* pentru a-i găsi o soluţie valabilă. O problemă ai cărei parametri sunt eronaţi din capul locului conduce cu necesitate la un rezultat greşit. Un asemenea avertisment general se aplică mai cu seamă unor perioade în care istoriografia nu beneficiază de surse îndestulătoare. Puţinătatea ştirilor provenind din sec. XIV românesc le face cu atât mai valoroase. Din păcate, multă vreme istoriografia română a dat prioritate curioaselor legende făurite începând din secolul al XVI-lea, încercând sub fascinaţia lor să-l lege pe miticul „Negru-Vodă"[206] de personaje şi fapte petrecute cu

[206] Abia în 1549, Mircea Ciobanul întăreşte un act al lui Radu cel Mare pe baza unei „cărţi de la mâna lui Negru voievod cel Bătrân" (*DRH, B*, vol. IV, p. 327-328). Această primă mărturie nu datează apariţia lui „Negru-Vodă", ci arată că mitul era deja suficient de vechi şi de înrădăcinat pentru ca un act fals alcătuit în numele lui să poată fi autentificat de un domn. După mijlocul sec. XVI, persoana lui este fuzionată durabil cu cea a lui Radu I (1377-1385), de unde apariţia lui „Radu Negrul". Pavel Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab,* Bucureşti, 1976, p. 112-119; C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova (a. 1324-1881). I. Secolele XIV-XVI,* Bucureşti, 2001, p. 70-71, 77).

două veacuri mai devreme. Pentru unii, legendarul vodă va fi fost Radu I, pentru alții Basarab, pentru alții, mai recent, tatăl acestuia – Thocomerius. Negru-Vodă pare astfel să fie spiritul tutelar al începuturilor Țării Românești, a cărui prezență poate fi recunoscută virtual în oricare moment al acestui lung proces istoric[207]. Nu este însă, pur și simplu, vorba de o simplă atenție informată acordată tradiției istorice, așa cum sugera cu prudență, rafinament și erudiție Gheorghe Brătianu[208]. În fapt, factorul care predetermină explicația în reconstituirea evenimentelor legate de apariția și dezvoltarea inițială a Țării Românești a ajuns să fie tocmai legenda, ale cărei contururi au fost impuse, cu forța, asupra informațiilor de secol XIV, care astfel nu au mai fost receptate decât fragmentar și distorsionat. Ca și când, chiar dacă nu știm cu exactitate cine a fost Negru-Vodă și nici măcar dacă și când a existat, am ști cu precizie, cu toate acestea, ce a făcut. De unde ideea stranie de a diviza întreaga istoriografie română a problematicii, trecută sau recentă, după criteriul de a fi sau nu „friendly" cu acest personaj imaginar[209]. De fapt, revenirea recurentă a lui „Negru-Vodă" în discursul istoriografic marchează un recul sau, cel puțin, un scurtcircuit momentan al spiritului critic, încurcând mai mult decât orice altceva contactul, cât mai este posibil, cu realitățile începuturilor statalității românești atestabile documentar.

---

[207] Inutil să refacem aici istoriografia problemei, pentru care a se vedea N. Stoicescu, „Descălecat sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric", în volumul *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 97-164.

[208] G. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea Statelor românești*, București, 1945, 1980 (ed. 2).

[209] N. Djuvara, *Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, București, 2011.

Pentru a demonstra inutilitatea recursului la ficțiunile istorice medievale, ne propunem în cele ce urmează să le îndepărtăm metodologic din orizontul nostru epistemic și să ne concentrăm exclusiv asupra unor surse esențiale din secolul al XIV-lea, necunoscute sau insuficient apropriate în toată însemnătatea lor[210]. Vom începe analiza noastră cu trei texte de natură diferită: unul istoric, altul hagiografic, în fine, unul canonic. Ele provin de sub condeiul a trei autori: un bine-cunoscut împărat sârb, un mitropolit bizantin mai puțin celebru și un canonist perfect anonim. Toate împreună formează însă un mănunchi care aruncă asupra începuturilor lui Basarab și ale fiului său o lumină neobișnuit de clară.

Ioan Basarab

Primul text provine din *Zakonikul* țarului sârb Ștefan Uroș IV Dușan (rege, 1331-1346, împărat al sârbilor și al romeilor, 1346-1355). După proclamarea sa ca împărat, într-o manifestare supremă a legitimității sale, Dușan a decis, imitându-l pe marele Iustinian, să consolideze, unificându-l juridic, întregul mozaic al stăpânirilor sale. Codul tripartit de legi care îi poartă numele a fost elaborat sub atenta lui supraveghere de către o comisie de juriști sârbi, buni cunoscători ai legislației bizantine și ai dreptului cutumiar sârbesc. Rezultatele muncii lor au fost promulgate de împărat în modul cel mai solemn, în cadrul

[210] Rezumăm în cele ce urmează mai multe puncte care au fost stabilite în studiul nostru „Philothée Ier Kokkinos, la métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre", în: *Creștinismul românesc și organizarea bisericească în secolele XIII-XIV*, ed. E. Popescu, M. Căței, Galați, 2010, p. 335-406, spre care îl îndreptăm pe cititorul binevoitor pentru o discuție mai amplă.

a două Diete imperiale, la Skoplje (1349) și la Serres (1354). Aidoma codificărilor bizantine, *Zakonikul* este deschis de o prefață (*proemion*), în care împăratul expune, la persoana întâi, istoria inițiativei sale juridice și principiile generale care o călăuzesc. În realitate, scopul propagandistic al acestei prefețe este evident: este vorba de o prezentare a diverselor momente în care bunăvoința divină a părut a se manifesta în favoarea lui Dușan, indicându-i și legitimându-i destinul imperial, pe care se pregătea să îl concretizeze în marea lui campanie asupra Constantinopolului, plănuită pentru 1355 (anul morții sale). Prin natura sa autojustificativă și contextul elaborării sale juridice și instituționale, textul are, așadar, caracterul cel mai oficial cu putință.

Unul dintre pasajele nodale ale documentului îl privește direct pe voievodul Țării Românești.

„Și pizmuind diavolul dușman viața noastră cea bună, cu răutate ridică asupra noastră 7 țari: în anul 6838 (1330), luna iunie, ziua 19, anume pe țarul grecesc [Andronic III], pe Mihail și pe fratele său Belaur, și pe Alexandru, țarul bulgarilor, și pe Basaraba Ivanco, socrul țarului Alexandru, pe tătarii cei negri, care trăiesc alături, și stăpânirea Iașilor (*gospodstvo iașko*) și alți domni cu ei. Toți aceștia, venind la noi, voiau, în neînțelepciunea lor, să ne mănânce ca pe ceva dulce și să-și împartă între ei pământul patriei noastre și să ne ia în robie. Dar n-a vrut milosârdia dumnezeiască să împlinească planurile lor. Și toți aceștia, venind în țara noastră la locul numit Velbujd, ca la 80 de mii, mult rău au făcut ținutului aceluia. Și auzind noi că au intrat în țara noastră cu multă turbare, am adunat oastea țării noastre, pe care am pregătit-o pentru luptă, ca la 15 mii, și

din toată inima am ridicat spre cer mâinile noastre către atotputernicul Dumnezeu. Şi am ajuns, cu ajutorul lui Hristos şi cu rugăciunile sfinţilor părinţilor noştri, în luna iulie, ziua 27, sâmbătă, la ceasul al şaselea. Şi aşa am năvălit asupra lor şi cu mila lui Dumnezeu i-am bătut pe toţi cu mare biruinţă, spre mirarea tuturor ţarilor şi domnilor dimprejur."[211]

Acest text remarcabil a fost prea puţin discutat în toată complexitatea implicaţiilor sale antroponimice, etnice, politice şi geopolitice[212]. Lucru pentru care, deşi am făcut-o deja, merită să ne aplecăm încă o dată asupra lui.

Ştefan Duşan a fost contemporan şi rival al lui Basarab, fiul celui dintâi căsătorindu-se mai târziu cu nepoata de fiu a celui din urmă, şi de aceea mărturia lui personală este de cea mai mare importanţă. Trebuie să ne concentrăm înainte de toate asupra numelui pe care îl foloseşte cu referire la domnul român: „Basaraba Ivanco".

Zakonikul a fost receptat cu multă dificultate în istoriografia română, unde nu a fost cunoscut multă vreme decât la mâna a doua, din lucrările germane care făceau referinţă la el. În 1870, Stojan Novaković a publicat prima ediţie a Codului lui Duşan, care conţinea însă numeroase erori[213] şi care în curând

---

[211] *Zakonik cara Stefana Dušana 1349. i 1354*, ed. N. Radojčić, Belgrad, 1960, p. 83-86, trad. sârbă p. 142-144. Editorul demonstrează autenticitatea textului în studiul special din acelaşi volum „Reč cara Stefana Dušana uz njegov Zakonik", în *Ibidem*, p. 145-162; fragment editat de G. Mihăilă, „Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris şi începuturile lexicografiei slavo-române", în volumul său *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p. 261-306, aici p. 272-274.

[212] A se vedea mai recent V. Ciociltan, „Bătălia de la Velbujd (1330) şi marile puteri islamice", *SMIM* 22 (2011), p. 27-38, unde se pun în evidenţă valenţele geopolitice ale mărturiei ţarului Duşan.

[213] *Zakonik Stefana Dušana cara srpskog 1349 i 1354*, Belgrad, 1870.

avea să necesite o republicare corectată. Această primă ediție a fost utilizată în 1876 de Konstantin Jireček în celebra sa monografie istorică dedicată poporului bulgar, în care el evoca pentru întâia dată numele lui «*Basaraba Ivanco, des Caren Alexander Schwiegervater*», precizând doar că „Alexandru Basaraba de mai târziu nu trebuie confundat cu acest Ivanco" („*der spätere Alexander Basaraba ist mit diesem Ivanco nicht zu verwechseln*"). În scurta sa aluzie nu se face nicio precizare asupra contextului sursei sale, anume participarea celor „șapte țari" la bătălia de la Velbujd (1330)[214].

Neavând acces la textul *Zakonikului* însuși, rămânând tributari fărâmelor de informații extirpate de slavistul praghez din contextul lor, cei doi fondatori ai studiului științific modern al începuturilor Țării Românești au căzut victime în mod dificil de crezut unor percepții eronate ale sursei. Utilizând monografia lui Jireček, A. D. Xenopol a avut meritul să înțeleagă primul importanța acestui text pentru începuturile Țării Românești, atât grație contextului juridic în care apare, cât și pentru autoritatea martorului care o evocă (recunoaștem juristul de excepție care era Xenopol). Pornind însă dinspre legendă spre istorie, el și-a imaginat că fondatorul mitic al Țării, „Radu-Negru", ar fi avut doi fii: *Ivanco Basarab* (1310-1320), cel care l-ar fi ajutat pe țarul Mihail Șișman în campania sa antibizantină din 1323 (sic!), și *Alexandru Basarab* (1320-1365), căruia i-ar fi revenit meritul victoriei de la Posada[215].

---

[214] K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 290 și n. 13.

[215] A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană, Vol. II. Istoria medie, partea I. De la întemeierea țărilor române până la moartea lui Petru Rareș*, București, 1889, p. 77-78: „Ivancu Basarab, 1310-1320, este urmașul și probabil fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab. Despre acest Ivancu se spune în legile sârbești ale lui Ștefan Dușan că el, ca domn al Valahiei, ar fi ajutat țarului bulgar Mihail (1323-1331) în lupta acestuia contra imperiului bizantin".

Observăm că, dacă ar fi înțeles, în spiritul sursei, că tocmai Ivanco Basarab a participat la campania împotriva Serbiei din 1330, Xenopol ar fi realizat cu ușurință că tot el trebuia să fi luat parte la bătălia de la Posada din același an. Oricât ar fi de surprinzător, acest lucru nu s-a întâmplat, ceea ce face inutilizabilă cronologia începuturilor Țării Românești alcătuită de el.

Aceste erori copilărești i-au atras replica usturătoare a fostului republican ireductibil de la 1870, Bogdan P. Hasdeu, care dedica simbolic, în semn de împăcare, „Majestății Sale Regale", Carol I de Hohenzollern, „Întemeietorul Regatului Românilor", studiul său despre *Negru-Vodă* „Întemeietorul Statului Țării Românești". Cel care dorise altădată să îl depună pe Carol I îi ura acum o domnie lungă, oferindu-i, ca o „oglindă princiară", modelul de excepție al unui „Alexandru Basarab", care ar fi domnit de la 1310 la 1363, domn de o *„regilongevitate* excepțională chiar în istoria universală"[216]. Să recunoaștem că urarea lui Hasdeu i-a fost de bun augur regelui, care a rămas pe tron vreme de 48 de ani! Sub înaltul patronaj regal, Hasdeu profita de ocazie pentru a regla conturile cu contestatarii săi, în primul rând cu A. D. Xenopol.

Slavist de excepție, Hasdeu a luat cunoștință de ediția *Zakonikului* din 1870, ceea ce i-a permis să facă legătura cu bătălia de la Velbujd (1330), observând cu malițiozitatea de rigoare că un domn mort în 1320 l-ar fi putut ajuta cu greutate pe țarul Șișman în luptele sale din 1323[217]. Dar, după aceste obser-

---

[216] B.P. Hasdeu, *Negru-Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românesci (1230-1380) (= Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor, lucrat după dorința și cu cheltuiala M. S. Regelui Carol I, t. IV. Introducerea)*, București, 1898, p. CLXXXII.

[217] În rezumatul francez al monografiei sale, A.D. Xenopol, *Histoire des Romains de la Dacie trajane, depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, Paris, 1896, p. 209, corectează tacit eroarea, corectând data presupusei

vații exacte, Hasdeu s-a lăsat pradă unor considerații gratuite, sacrificând izvorul pe altarul teoriilor sale mai vechi. Abia scos din uitare, Ivanco Basarab este redus, fără nicio fărâmă de argument, la statutul de kinez... „de Dolj" (!), și anume de socru nu al țarului Ioan Alexandru, ci al... românului „Alexandru Basarab", poate chiar un fost ban al Craiovei (pe urmele lui D. Fotino)[218]. După această redistribuție neașteptată a rolurilor din lista celor șapte țari a lui Duşan, Hasdeu a crezut că anume „Alexandru Basarab" al său ar fi fost un „țar al ... tătarilor negri". Mergând mai departe cu corecturile paleografice, Hasdeu și-a propus să explice „domnia iașilor" (*gospodstvo jaşko*), postulând o confuzie între „ja-" și „sa-", restituind astfel entitatea respectivă ca *gospodstvo saşko* (adică „domnia... saşilor"). Astfel îi înlătura dintr-o simplă trăsătură de condei pe alanii occidentali din Moldova, despre care se nu știa atunci mai nimic[219], propunând în locul lor existența unei „domnii" săsești ce nu a existat vreodată[220]. Dar, în ciuda tuturor acestor erori, Hasdeu a fost primul care a înțeles contextul imperial al referinței valahe a lui Ștefan Duşan. „Alexandru Basarab" ar fi fost astfel :

---

transmiteri a puterii între cei doi frați în 1325: „Ivanko Bassarabe (1310-1325)" și „Alexandre Bassarabe, (1325-1365)", fără să integreze consecința că al său „Ivanko Bassarabe" mai trebuia să fie încă viu pentru a lua parte la bătălia de la Velbujd (1330)....

218 B.P. Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. CLXXXII-CLXXXIV, CLXXXVIII-CLXXXIX, CCVII, CCXII.

219 V. Ciocîltan, „Alanii și începuturile statelor românești", *RI* 6 (1995), p. 935-955; Idem, „Les Alains et le commencement des Etats roumains", *Studia Asiatica*, 1 (2000), p. 47-76. A se vedea, de asemenea, lucrarea generală a lui A. Alemany, *Sources on the Alans* (Handbook of Oriental Studies, sect. 8, vol 5), Leiden: Brill, 2000.

220 B.P. Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. CLXXXIII-CLXXXIV.

„Împuternicit printr-o muncă de vreo douăzeci de ani, considerat acum cu drept cuvânt de către Slavii transdanubiani ca țar al Negrilor-Tătari, căci stăpânea peste o mare parte de cumani, Alexandru-vodă, pe de o parte, a gonit pe unguri din Severin, dând țării pentru prima oară numele de Ungro-vlahia, adică teritoriu românesc și unguresc sau pe ambele laturi ale Carpaților, iar pe de altă parte, s-a amestecat foarte energic în afacerile Bulgariei (...) Se poate zice că ambii împărați succesivi de la Târnovo, Mihail și Alexandru, datoriseră coroana mai cu deosebire Domnului Țării Românești"[221].

Dacă în locul lui „Alexandru Basarab" îl repunem pe Ioan (Ivanco) Basarab și îi replasăm corect pe tătarii negri pe harta politică a timpului, sub conducerea hanului (țarului) Hoardei de Aur Uzbek (1313-1341), anume *alături de, și nu în dependență de Țara Românească,* se poate totuși observa cât de mult s-a apropiat B. P. Hasdeu de o justă interpretare a textului.

Din nefericire pentru exegeza sa, atât de grav viciată până în acel moment, Hasdeu nu a putut beneficia de noua ediție a *Zakonikului* publicată de St. Novakovič în 1898, chiar anul ieșirii de sub presă a lui *Negru-Vodă.* Ne îndoim însă că ar fi fost în stare să își schimbe teoria, observând că sensul textului se schimbă pentru o simplă virgulă (*„Basarabu Ivanka, tasta Alexendra țara, (!) sumeg' jivuștih' cernâh' Tatar'* "[222]. Putem, grație acestei virgule, să fim siguri că Alexandru nu era „țarul Tătarilor negri", lucru care nu doar că ar fi violentat realitățile istorice, dar ar fi făcut imposibil să se mai obțină, la sfârșitul

---

[221] *Ibidem,* p. CLXXXVII-CLXXXVIII.

[222] *Zakonik Stefana Dušana cara srpskog: 1349 i 1354,* ed. St. Novakovič, Belgrad, 1898, p. 4; (cf. și B.P. Hasdeu, op. cit., p. CLXXXVII).

înşiruirii, cifra simbolică de „şapte ţari"...

Nici chiar tânărul Nicolae Iorga nu avea să evite, între cei doi predecesori, comiterea unor greşeli tot atât de grave în înţelegerea textului lui Duşan. În altminteri excelentul său studiu din 1913 despre contextul istoric al întemeierii mitropoliilor Ţărilor româneşti, Iorga face, la rândul său, dovada unei cunoaşteri la a doua mână a textului, mediată de oglinda înşelătoare a lui *Negru-Vodă* al lui Hasdeu. Abandonând fără altă discuţie corecţia paleografică improbabilă propusă de acesta, Iorga comite o eroare nu mai puţin gravă afirmând că Duşan „va spune mai târziu despre Basarab că era nu numai «domn cuman» (*gospodstvo iaşko*), dar şi stăpânitor al «vecinilor tătari negri»[223]. În acest raţionament se poate observa, pe de o parte, o confuzie între persoana lui Basarab şi instituţia domnească (*gospodstvo*), pe urmă, o amalgamare surprinzătoare între alani (iaşi) şi cumani, pentru ca Iorga să aplice apoi, dintr-o simplă întorsătură de condei, această pretinsă „cumanitate" ieşită de nicăieri.... lui Basarab însuşi! Textul culminează cu transformarea tătarilor negri, care apar în text doar ca vecini, în supuşi ai lui Basarab, „domnul cuman", ca şi când Hoarda de Aur nici nu exista. Comiţând această înlănţuire de erori, Iorga nu a utilizat mijlocul cel mai simplu de a verifica exactitatea raţionamentului său: dacă cele trei entităţi evocate ar fi făcut în realitate una singură, la număratoare nu am mai avea „şapte ţari", ci doar cinci. Aceste observaţii nu vor să umbrească me-

[223] N. Iorga, „Condiţiile de politică generală în cari s-au întemeiat Bisericile româneşti în veacurile XIV-XV", reluat în Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, ed. Ş. Papacostea, Bucureşti 1984, p. 95-112 (publicat iniţial în *AARMSI*, s. II, 35 (1912-1913), p. 387-411), aici p. 99.

toda marelui istoric, ci doar să arate cât de greu erau dibuite realităţile trecutului în stadiul istoriografiei de la începutul sec. XX. Abia după multe acumulări venite pe filiera arheologiei şi a studiilor orientale, putem înţelege mai bine aceste lucruri astăzi, în urma cercetărilor care au demonstrat atât prezenţa Hoardei de Aur la gurile Dunării până în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, cât şi existenţa formaţiunii politice a alanilor din Moldova înainte de 1359.

Or, tocmai în această gravă eroare de interpretare a textului lui Ştefan Duşan se află originea pretinsei cumanităţi a lui Basarab. Ea s-a disimulat într-un studiu ulterior, din 1928, de fapt, un fel de recenzie lărgită la un eseu al orientalistului amator A. Bruce Boswell[224]. Recunoscând originea turcică a numelui de Basarab, Iorga s-a distanţat de teoriile fanteziste ale lui B.P. Hasdeu, subliniind că trebuia să se vorbească de acum încolo de *Băsărabă cel cu numele cuman*. Pentru a se întreba retoric în trecere: *„Numele desigur. Dar numai numele?"*[225]. Este evident că Iorga făcea aluzie cu prudenţă la rândurile scrise cu cincisprezece ani mai înainte despre „Basarab domnul cuman", când fusese chiar şi mai temerar în afirmaţiile sale. Neagu Djuvara, acuzându-l de lipsă de curaj ştiinţific, pare să ignore, aşadar, că Iorga a spus negru pe alb cu mult înaintea lui

---

224 A. Bruce Boswell, „The Kipchak Turks", *The Slavonic Review* 6 (1927), p. 68-85. Destul de grăitor, în mod vizibil, fără să cunoască acest scurt eseu general, practic fără note, Neagu Djuvara se referă în mai multe interviuri la „o carte scrisă de un englez privitor la cumani".

225 N. Iorga, „Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaboraţia româno-barbară în Evul Mediu", în volumul *Studii asupra Evului Mediu românesc*, Bucureşti, 1984, p. 67-71 [iniţial publicat în *AARMSI*, s. III, 8 (1928), p. 97-103], aici p. 69.

că Basarab ar fi fost cuman, dar că pe urmă a renunțat la această poziție, din motive pe care urmează să le clarificăm. Iată însă, într-un mod cât se poate de evident, că această tematică nu se fondează pe nimic altceva decât o intepretare cum nu se poate mai falsă a textului lui Ștefan Dușan, cunoscut la mâna a doua, și, în primul rând, pe inacceptabila confuzie între alani și cumani. Însă informația și mai prețioasă de care Iorga uita cu această ocazie era echivalarea lui Ioan Basarab cu un țar, cu atât mai valoroasă cu cât o făcea tocmai țarul Dușan, și pe care Hasdeu a fost poate ultimul care a întrezărit-o.

Această confuzie de interpretare, agravată de o eroare istorică, ar fi rămas, poate, una dintre miile de fulgurații ale marelui istoric, mereu utile, adesea geniale, dar, câteodată, pe de-a întregul eronate. Din păcate, preluând-o din zbor, fără să mai verifice nici sursele, nici validitatea afirmațiilor lui Iorga, Neagu Djuvara a făcut tocmai din această confuzie piatra unghiulară a teoriei sale[226] , împingând ideea originii cumane a lui Basarab și a tatălui său până la ultimele limite logice și dincolo de orice posibil indiciu documentar. Există o doză de

---

[226] N. Djuvara, *Thocomerius-Negru Vodă*, p. 141: „Nici măcar marele Nicolae Iorga, atât de slăvit, încât și-ar fi putut permite orișice afirmație, n-a îndrăznit să tragă o concluzie clară, cu toate că după titlul pe care l-a dat unui capitol din monumentala sa *Istorie a românilor* („Simbioza româno-cumană"), precum și din micul articol intitulat «Imperiul cumanilor și domnia lui Basarabă», apare limpede că intuia – mintea lui era prea ascuțită, prea subtilă ca să nu fi dibuit lucrul, anume rolul jucat de cumani la începuturile Țării Românești. În acel articol (dar cine mai scotocește prin miile de articole ale lui Iorga?) a scris această frază revelatoare: „Numele desigur e cuman. [Al lui Basarab, apoi în italice, adică subliniat:] Dar numai numele?" N-a mers însă mai departe, atât de înrădăcinată era — și mai este încă — prejudecata larg răspândită, aproape generală în subconștientul compatrioților noștri, după care toți actorii istoriei noastre multiseculare trebuie să fi fost, pe toată linia, curați coborâtori din amestecul daco-roman!".

autoironie involuntară în deplorarea faptului că Iorga, descoperind originea cumană a numelui, nu a mers mai departe în afirmarea cumanității etnice a lui Basarab, fără să realizeze că această „intuiție genială" era, de fapt, o nemaipomenită confuzie. În fața acestor regrete, vom spune astăzi: cu atât mai bine pentru reputația științifică a lui Iorga, cu atât mai rău pentru victimele colaterale ale erorii sale!

Dacă Neagu Djuvara s-ar fi aplecat cu seriozitate asupra sintezei finale pe care o evocă, ar fi înțeles că Iorga a renunțat să mai susțină ideea cumanității lui Basarab din simplul motiv că între timp a pătruns sensul exact al *Zakonikului* lui Duşan, năstrușnicul izvor care până atunci dăduse atâta bătaie de cap istoricilor români. Mulți istorici se delectează cu plăcerea mediocră de a sublinia contrazicerile dintre diversele scrieri ale lui Iorga, fără să înțeleagă onestitatea intelectuală și capacitatea rară de autocorectare de care marele istoric a dat dovadă până la sfârșitul vieții. Un istoric demn de acest nume nu lucrează pe baza unor revelații, ci prin cercetarea continuă și strădania de a-și pătrunde sursele, autocorectându-se în permanență. Tocmai de acest efort de revizuire generală dă dovadă monumentala *Istorie a românilor,* al cărei al III-lea volum a apărut în 1937 și în română, și în franceză[227]. Nu un puseu naționalist este cauza acestei revizuiri, deoarece Iorga continuă să dedice pagini esențiale „simbiozei româno-cumane", rolului cumanilor în constituirea, alături de români și de bulgari, a imperiului Asăneștilor, sau importanței Cumaniei întemeiate de regii

[227] N. Iorga, *Istoria românilor. Vol. III, Ctitorii,* București, 1937, și N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanite orientale,* vol. III, *Les fondateurs d'Etat,* Bucarest, 1937.

Ungariei[228]. Iorga nu era mai puțin la curent cu demonstrația filologică a unui lucru pe care, de fapt, el îl formulase cel dintâi: originea turanică a numelui de Basarab[229]. Totuși, el se distanțează cum nu se poate mai hotărât de concluziile istorice pe care cutare filolog maghiar, imun la lecțiile istoriei, înțelegea să le tragă din considerații lingvistice nepuse în context[230]. În același timp, el critică incisiv teoria neromânității Basarabilor, formulată de marele editor de surse transilvane Andrei Veress[231], față de care nu își menajează cuvintele[232].

Ce l-a motivat pe Nicolae Iorga să își schimbe atât de radical poziția în acest subiect? Factorul esențial a fost tocmai reconsiderarea textului țarului sârb: „Sârbii învinș pe «Basarabi» ca și pe tătari, și o mențiune slavonă, atât în anale, cât și în prefața *Zakonikului* lui Ștefan Dușan, pomenește numele voievodului biruit, «Băsărabă Ivanco». Credeam că trebuie să se înțeleagă «Băsărabă, fiul lui Ivancu sau Iancu», dar se pare că e vorba de un nume dublu, ca al lui Nicolae Alexandru"[233].

---

228 N. Iorga, *Istoria românilor.* III, p. 52-74.

229 L. Rászonyi-Nagy, „Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'Etat des Roumains. L'origine des Basarabas", *Archivum Europae Centro-Orientalis* 1 (1935), p. 221-253.

230 N. Iorga, *Istoria românilor,* III, n. 4, p. 155: „Bizară teoria care «cumanizează» pe Basarabi a unui domn László Rászonyi, care se declară tot așa de acasă și la Budapesta și la Ankara, dar, în ce privește subiectul însuși, desigur că nu".

231 E. Veress, „Originea statelor <stemelor> Țărilor române", *RIR, 1* (1931), p. 230: „La sfârșitul veacului al XIII-lea familia Basarabilor, cu o mână de oameni războinici de pe plaiurile dintre Prut și Siret, pe care au locuit cine știe câte secole laolaltă cu cumanii, au cucerit poporul român aflat pe șesul Dunării, alcătuind acolo un stat".

232 N. Iorga, *Istoria românilor,* III, n. 4, p. 155: „Asupra originii principatului muntean nu se poate însă ceva mai absurd și mai dușmănos decât ce publică d. Veress Endre".

233 N. Iorga, *Istoria românilor.* III, p. 176.

Chiar dacă trimite generic la ediția lui Novakovič (fără titlu, fără pagină), Iorga precizează că textul îi este cunoscut prin lucrarea lui B.P. Hasdeu. Totuși, ceea ce contează aici este concluzia logică emisă, în fine, pe baza acestei surse: Ivanco este tocmai numele celebrului Basarab. Or, potrivit lui Iorga, un domn care se numea cu un numea diminutiv propriu sârbilor și românilor (Iancu!)[234] avea puține șanse să fie de origine cumană.

Așadar, întreprinderea lui Neagu Djuvara nu originează în ducerea curajoasă mai departe a unei «intuiții geniale» a lui Iorga, cum îi place să creadă și să o repete, ci într-o formidabilă eroare pe care însuși autorul ei a lepădat-o cu cuvintele cele mai aspre, respingând-o în cele din urmă ca pe o absurditate.

Suntem, din păcate, departe de a putea spune că ultimul cuvânt al lui Iorga în acest domeniu ar fi devenit, șapte decenii mai târziu, o monedă comună în istoriografia română. Dacă așa stau lucrurile, aceasta se datorează puternicei influențe a unei lucrări importante apărute după al Doilea Război Mondial. Cu o erudiție ieșită din comun (deși pe alocuri redundantă), Emil Vârtosu[235], situat metodologic la antipodul lui Nicolae Iorga, dă impresia nu doar de a fi epuizat un subiect, dar și de a-l fi rezolvat definitiv. Aceasta este adevărat pentru câteva dintre concluziile sale. Introducând însă textul lui Dușan în vasta sa cercetare asupra numelui teofor care însoțește în mod misterios titulatura domnilor români, Vîrtosu a acreditat ideea că „Ivanco" nu ar fi de fapt decât traducerea slavonă a nume-

---

[234] Asupra echivalenței dintre Ioan și Iancu, a se vedea I.-A. Pop, „Numele din familia regelui Matia Corvinul – de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană", *SMIM* 26 (2008), p. 111-138.

[235] E. Vârtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1960.

lui de cancelarie *Ioan*, care precedă numele tuturor domnilor moldo-valahi. Există o problemă însă: poziționarea secundă a acestui nume (*Basaraba Ivanco*), și nu invers, cum ar fi de așteptat în cazul unui nume-titlu. Explicația sa este cât se poate de ciudată: această „eroare" ar proveni „din neștiința sau fantezia scriitorului sârb – care face însemnarea"[236]. Pentru a judeca valoarea intrinsecă a acestui argument, ajunge să menționăm că „ignorantul scriitor sârb" nu era altul decât Ștefan Dușan sau, cel puțin, un membru al cancelariei imperiale care redacta prefața *Codului* în numele său, contemporan cu Basarab. Un manual diplomatic patriarhal pus în valoare un deceniu mai târziu a demonstrat că acest formular nu a fost pus în practică atât de devreme de către cancelaria Țării Românești. În *Ekthesis nea* de la sfârșitul sec. XIV nu se face nicio referire la numele titlu IOAN în legătură cu titulatura lui Mircea I (1386-1418), altfel reprodusă *in extenso*, câtă vreme aceasta apare în redacția postbizantină a aceluiași manual cu referire la Ștefan III cel Mare al Moldovei (1457-1504)[237]. Iată de ce raționamentul lui Emil Vârtosu ni se pare retrospectiv și îndoielnic. În realitate, se poate observa nu doar că ordinea „normală" *Basaraba Ivanco* este inversată, dar și că numele „Ivanco" este redat la

[236] E. Vîrtosu, *Titulatura domnilor*, p. 16-17, mai cu seamă: „În fapt, trebuie să admitem definitiv că „Basarab Ivanco" din 1330 este unul și același cu „Ivanco Basarab": Basarab, aflat pe tronul Țării Românești, socru al țarului Alexandru al Bulgariei, participant, în sprijinul acestuia, la lupta de la Velbujd; același care, în noiembrie, același an, avea să lupte victorios împotriva regelui Carol Robert al Ungariei. „Ivanco" din izvoarele sîrbești este o formă bulgărească, comună însă și celorlalte limbi slave, pentru Ioan și reprezintă, în textul sîrbesc, apelativul-nume Ion sau Ioan, în traducere sud-slavă, dar așezat topic, din neștiința sau fantezia scriitorului sîrb – care face însemnarea – după numele propriu al lui Basarab și nu înaintea lui, cum s-ar fi cuvenit în mod normal".

[237] J. Darrouzès, *Ekthesis Nea. Un manuel des pittakia byzantin du XIVe siècle, REB 27* (1969), p. 5-165, aici p. 61-62.

forma diminutivă. Un asemenea dublu tratament nu concordă absolut deloc cu ideea unui nume-titlu de cancelarie.

Concluzia care se impune după ce am urmărit tribulațiile istoriografiei române în jurul acestui text împărătesc este, prin urmare, ineluctabilă. Ceea ce ne spune mărturia contemporană și bine informată a lui Ștefan Dușan este că Ivanco i.e. Ioan este numele de botez al lui Basarab[238]. Istoriografia română trebuie să revină imperios la concluzia ultimă a lui Nicolae Iorga în acest subiect. Ioan Basarab trebuie să intre în mod definitiv în drepturile sale patronimice.

La începuturile ideii imperiale românești

Contextul istoric este cel al bătăliei de la Velbujd din 1330. Ștefan Dușan prezintă aici evenimente la care a luat direct parte și care au constituit un moment de turnură în cariera sa. Victoria tatălui său, Ștefan Dečanski, căruia îi era atunci asociat la tron, a constituit momentul în care echilibrul balcanic a basculat în favoarea Serbiei. Însă triumful de la Velbujd deține în prefața *Zakonikului* o importanță ideologică majoră. Prin victoria asupra coaliției celor „șapte împărați/țari", regatul Serbiei și dinastia Nemanizilor și-au făcut manifestă vocația imperială. Pentru Dușan, această victorie a fost un moment decisiv în drumul lui către coroana imperială.

Lista țarilor cuprinde personalități al căror statut imperial este indiscutabil. Împăratul Andronic III Paleologul, Mihail Șișman și fratele său Belaur (Balaur), asociat la tron, Ioan Ale-

[238] Deja în *Diploma Ioaniților* din 1247 se atestă existența la sud de Carpați a „cneazului Ioan".

xandru, despot la 1330, dar devenit țar în 1331 (Duşan redă evenimentul retrospectiv) – pentru aceştia nu încape discuție. „Tătarii negri" nu sunt aici tătarii supuşi lui Basarab, ci îi reprezintă pe tătarii din sudul Basarabiei, atunci parte integrantă a Hoardei de Aur, aflată la apogeul puterii sale sub autoritatea hanului Uzbek. Precum se ştie, hanii Hoardei de Aur, descendenți din Genghis-Han, erau considerați împărați în epocă, iar sursele ruseşti, scrise în slavonă, îi intituleaza constant „țari".

Lăsând cei cinci țari deoparte, constatăm că în listă sunt evocați şi Basaraba Ivanco, şi statul „iaşilor" din Moldova centrală, căruia, foarte probabil, oraşul Iaşi de astăzi îi era reşedința. Cunoaştem încă foarte puține lucruri despre această formațiune statală (*gospodstvo*) alană pentru a ne putea pronunța ferm asupra sensului cu care aceasta este numărată printre *țaratele* regiunii. Poate că această utilizare trebuie relativizată, deoarece acelaşi text face aluzie, în final, la stupoarea pe care victoria nesperată a sârbilor în fața formidabilei coaliții a generat-o asupra „tuturor țarilor şi domnilor dimprejur" şi, fără îndoială, asupra învinşilor înşişi. Cum printre aceşti domni (*gospodam*) se găsea şi conducătorul statului (*gospodstvo*) alanilor, se poate afirmă că şi Basarab putea face parte, la urma urmei, din aceeaşi categorie.

Nu am mai glosa, aşadar, în jurul acestei determinații ca *țar* a lui Basarab dacă un alt text contemporan nu ar mai face aluzie la el. În *Viața Sfântului Maxim Kausokalivitul,* redactată de mitropolitul Teofan de Peritheorion, se află mărturii esențiale asupra vieții sfântului Grigorie Sinaitul. Pasajul care ne interesează este următorul:

„Kir Grigorie Sinaitul, odată ajuns la Paroria, a fost ca un

soare strălucitor pentru cei ce trăiesc în întuneric. El îi hrănea cu pâinea vieții pe toți cei înfometați de mântuire și ca un izvor nesecătuit era în cuvinte, fapte și contemplație. Auziră de el Marea Cetate [i.e. a *Constantinopolei – Megalopolis*] și toată Tracia și Macedonia, toate regiunile bulgarilor, cele de dincolo de Istru și cele ale Serbiei. Veniră atunci la el mulțimi nenumărate de aleși, doritori să se hrănească de la sursă din învățăturile lui mereu vii, și se săturară. Și făcu locuibili munții mai înainte de nelocuit ai Paroriei. Numărul călugărilor pe care îi binecuvânta cu propriile sale mâini creștea pe zi ce trece. Iar pe împărații pământului, Andronic, Alexandru, Ștefan și Alexandru, și-i făcu discipoli prin minunate învățături *epistolare*"[239].

În lista „împăraților pământului" pot fi rapid identificați: împăratul bizantin Andronic III, țarul bulgar Ioan[240] Alexan-

---

[239] F. Halkin, E. Kourilas, „Deux Vies de S. Maxime le Kausokalybe, ermite au Mont Athos (XIVe s.)", *Analecta Bollandiana*, 54 (1936), p. 38-112 (= Idem, *Saints moines d'Orient*, Londra, 1973, XI.), aici p. 90, § 18, l. 8-22: «Ὁ δε Σιναΐτης κύριος Ιρηγόριος γενόμενος ἐκεῖσε εἰς τὰ Παρόρια, ὡς ἥλιος φαιδρὸς τοῖς ἐσκοτισμένοις ἐκεῖσε ἀνέτειλεν, καὶ χορτάζει ἄρτον ζωῆς τοῖς πεινῶσι πᾶσι τὸν σωτήριον ἐκεῖ. Οὐκ ἔχω πῶς διηγήσασθαι κἀκείνου τοῦ ἀνδρὸς τὰ σεπτὰ ἀριστεύματα· γίνεται πηγὴ ἀνεξάντλητος τῷ λόγῳ, τῇ πράξει καὶ θεωρίᾳ. Μανθάνει τοῦτο ἡ Μεγαλόπολις καὶ ὅλη ἡ Θρᾴκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ ἡ πᾶσα τῶν Βουλγάρων κατοίκησις καὶ τὰ πέρα Ἴστρου καὶ τῆς Σερβίας· καὶ τρέχουσιν ἄπειρα πλῆθη τῶν ἐκλεκτῶν πρὸς αὐτόν, ζητοῦν χορτασθῆναι ἐκ τῆς πηγῆς τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ τῶν ἀείζώων, καὶ δὴ καὶ χορτάζονται· καὶ ποιεῖ τὰ πρώην ἄοικα ὄρη καὶ τὰ Παρόρια ἔνοικα, ὥστε πλεονάζειν ταῖς ἀγάλαις τῶν μοναξῶν, οὓς ἰδίαις χερσὶν ἐπεσφράγιζεν. Καὶ τους βασιλεῖς τῆς γῆς, Ἀνδρόνικον λέγω καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, Στέπανον καὶ Ἀλέξανδρον, ἐπιθυμητὰς αὐτοῦ πεποίηκεν δι ἐπιστολῶν διδακτικῶν θαυμασίων». Vezi și A. Rigo, „Gregorio il Sinaita", în volumul *La théologie byzantine et sa tradition (XIIIe-XIXe s.)*, ed. G. Conticello și V. Conticello, Turnhout, 2002, vol. II, p. 30-130, aici p. 59-60.

[240] Așa cum a arătat I. Lazarov, „Владетелското име „Йоан" и култът към св. Йоан Рилски в държавно-политическата идеология на Второто българско царство", *Светогорска обител Зограф*, 3 (1999) 90-98, adevăratul nume de putere al mai multor suverani bulgari este „Ioan", inutil slavizat sub forma „Ivan". „Ioan" este un nume de putere care trimite la fondatorii celui de-al

dru şi ţarul sârb Ştefan Duşan. Al doilea Alexandru al enumerării a fost identificat încă de editorii textului cu Nicolae Alexandru al Ţării Româneşti[241]. A fost însă avansată o altă propunere. Potrivit lui Daniel Barbu, ar trebui să-l luăm mai degrabă în considerare pe cneazul Alexandru Mihailovici al Tverului[242]. Identificarea, extrem de fugară, nu avea altă raţiune decât de a înlătura un text care părea să vorbească despre aderenţa la ortodoxie a unui monarh român pe care respectivul autor dorea cu tot dinadinsul să îl prezinte ca pe un catolic până pe la 1360. Această identificare este însă o imposibilitate. Alexandru a jucat un rol meteoric în istoria Tverului, unde a domnit de două ori (1327-1328, 1338-1339). Duşman al marelui cneaz Ivan I.Kalita al Moscovei, protejatul mitropolitului grec Theognost, Alexandru de Tver şi-a compromis legăturile cu ierarhia bizantină, căzând sub excomunicarea mitropolitului. Pierzându-şi tronul, el a fost executat în 1339 la Sarai, din ordinul hanului Uzbek al Hoardei de Aur[243]. În aceste condiţii,

---

doilea ţarat, Ioan Asan I şi fratele său Ioniţă. Câtă vreme istoriografia română se consumă în dispute adjectivale de genul lui „Mircea cel Bătrân/ cel Mare" ş.a.m.d., se uită, de fapt, că toţi domnii români purtau numele de Ioan, astfel încât ar trebui să se întrebuinţeze curent formele „Ioan Mircea", „Ioan Ştefan", „Ioan Vlad" etc., tot aşa precum toţi regii sârbi purtau numele de „Ştefan". Odată restabilite numele originale ale capetelor încoronate, dincolo de considerente naţionaliste, atât în Bulgaria, cât şi în România, continuitatea imperială dintre Imperiul Asăneştilor şi Ţările Române ar reieşi cu deplină evidenţă (D. I. Mureşan, „Zographou et la transmission de l'idée impériale bulgare en Moldavie", *Bulgaria Mediaevalis*, 2 (2011) [Festschrift Vassil Gjuzelev], p. 703-753).

241 F. Halkin, E. Kourilas, „Deux Vies de S. Maxime le Kausokalybe", n. 3, p. 90.

242 D. Barbu, „Sur le double nom du prince de Valachie Nicolas-Alexandre", în Idem, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Bucureşti, 1998, p. 103-122, aici p. 105.

243 J. Fennell, „Princely Executions in the Horde 1308-1339", *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, 38 (1988), p. 9-19; V. S. Borzakovsky, *История Тверского княжества*, Moscova, 2006, p. 130-142.

este dificil de crezut că, între aşezarea lui Grigorie Sinaitul la Paroria în 1334 şi moartea la sfârşitul unei vieţi zbuciumate a lui Alexandru de Tver în 1339, cei doi vor fi avut răgazul să stabilească relaţii epistolare. În niciun caz însă nu se poate accepta că monahul de la Paroria îşi va fi făcut un discipol dintr-un prinţ rus căzut sub excomunicarea ierarhului său.

Identificarea cu prinţul rus nici nu trebuia însă avută în vedere dacă se lua în considerare contextul textual al informaţiei cu pricina. Există un raport geografic evident între regiunile în care s-a răspândit faima lui Grigorie Sinaitul şi lista „împăraţilor pământului" reprodusă trei fraze mai încolo. Constantinopol, Macedonia şi Tracia sunt, într-adevăr, regiunile care mai aparţineau Imperiului Roman de Răsărit după eşecul lui Andronic III de a recupera Bithynia de la Osman I în 1329 (înfrângerea de la Pelekanon). Ioan Alexandru era stăpân peste „regiunile bulgarilor", câtă vreme Ştefan Duşan domnea peste „regiunile Serbiei". În acest fel, al doilea „împărat al pământului" cu numele Alexandru nu poate să corespundă decât regiunilor „de dincolo de Istru" (τὰ πέρα Ἴστρου), adică, în chip evident, Ţării Româneşti[244]. O altă eroare este cronologia internă a textului, oferită de data morţii lui Grigorie Sinaitul, *terminus ante quem* pentru toate informaţiile conţinute. Or, aceasta nu

[244] D. Năstase, „Imperial Claims in Romanian Principalities from the Fourteenth to the Seventeenth Centuries. New Contributions", în volumul *The Byzantine Legacy in Eastern Europe*, ed. L. Clucas, New York, 1988, p. 185-223, n. 21, p. 214. În acelaşi sens merge argumentaţia lui P. Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Rome, 1986 *(OCA, 227)*, p. 29-31. Nici Şt. Andreescu, „Exarhatul. Geneza instituţiei în Ţara Românească şi Moldova", *RI, 19* (2008) [2010], p. 21-27, aici p. 25 şi n. 17, nu se lasă convins de identificarea propusă de Daniel Barbu, dar păstrează deplină confidenţialitate asupra raţiunilor sale.

este 1348, cum se indică fără nicio referință bibliografică[245], ci 1346[246]. Datarea precisă a acestui eveniment are o importanță capitală, cum se va vedea mai încolo, în discutarea documentată a orientării confesionale a lui Nicolae Alexandru.

Acum ne interesează însă primordial aspectul politic al textului. El certifică faptul că Nicolae Alexandru era socotit printre „împărații pământului" înainte de 1346. După cum se știe însă, în această perioadă Basarab I mai trăia încă, iar Nicolae Alexandru nu era, de fapt, decât asociat la tronul părintelui său. Aceasta înseamnă implicit că și Ioan Basarab era unul dintre „împărații pământului", lucru care confirmă aserțiunile în acest sens ale împăratului Ștefan Dușan.

Teoria politică a „împăraților pământului"[247] este o apariție datând din epoca posterioară cuceririi latine a Constantinopolului, când pe resturile Imperiului Roman de Răsărit din vremea dinastiei Comnenilor au apărut o serie de imperii succesoare, aflate în luptă pentru refacerea unității pierdute. Imperiul latin de Constantinopol, Imperiul de la Niceea, Imperiul de la Tesalonic (care, după ruinarea ambițiilor sale, se va transforma în Despotatul Epirului), Imperiul din Trebizonda, Imperiul vlaho-bulgar al Asăneștilor – toate acestea s-au angajat într-o luptă fără milă pentru supremație și pentru dominația Constantinopolului. Dacă Niceea a reușit să facă față

---

245 D. Barbu, *op. cit.*, p. 105.

246 A. Rigo, *Gregorio il Sinaita*, p. 42-43.

247 Asupra importanței acestui concept a atras întâia oară atenția prof. Dumitru Năstase, care a revenit recent cu noi lămuriri: D. Năstase, „Sfințirea mănăstirii Argeș și cruciada antiotomană", *SMIM* 30 (2012), p. 77-118, în special 90-91, 96-99. A se vedea însă și D. I. Mureșan, „Philothee Ier Kokkinos, la metropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre", p. 358-376.

pretențiilor epirote, a trebuit totuși să accepte oficial existența Trebizondei și a Bulgariei ca imperii ortodoxe distincte. După refacerea părelnică a unității imperiale de către Mihail VIII Paleologul, în 1261, nu doar că acestea două s-au menținut, dar, după 1346, și Serbia s-a invitat la ospățul imperial favorizat de slăbirea Imperiului Roman de Răsărit în urma lungilor războaie civile. Desigur că teoria oficială a afirmat până la capăt că împăratul constantinopolitan reprezenta unicul imperiu legitim, fiind împăratul universal (*basileus katholikos*)[248].

Însă celelalte state concurente au dezvoltat ideea coexistenței mai multor imperii ortodoxe, reunoscând doar un statut de *primus inter pares* al împăratului din Constantinopol. Una dintre aceste instanțe este, în literatura imperială bulgară, textul intitulat *Razumnik-Ukaz,* care, în perioada comuniunii cu Roma, invoca existența a trei imperii creștine, după modelul Sfintei Treimi: grec, bulgar și german. După ruptura comuniunii cu Roma, imperiul german a fost înlocuit cu cel georgian. Chiar și în plan mai concret, această nouă doctrină este pusă în aplicare. Dosarul bogat al concesiei proprietăților satului Chandax către mănăstirea imperială a Zografului ilustrează perfect această ipostază. La cererea împăratului bulgar Ioan Alexandru ca această proprietate, situată în Macedonia bizantină, să fie cedată ctitoriei bulgărești de la Athos, împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul acceptă, concesiunea fiind reconfirmată și de împăratul sârb Ștefan Dușan în 1347[249]. Cei

[248] Analiza acestui concept la D. I. Mureșan și P. Ș. Năsturel, «Du καθολικὸς βασιλεὺς à l'αὐθέντης καθολικός. Notes sur les avatars d'une idée politique», *Études byzantines et post-byzantines,* 6 (2011), p. 251-281.

[249] D. I. Mureșan, „Zographou et la transmission de l'idee impériale bulgare", 709-710.

trei împărați ortodocși acționau în acest caz sinergic, în perfectă armonie, deși în alte probleme politice puteau să fie antagonici. Pentru a înțelege dinamica specifică ultimelor secole ale istoriei bizantine, este, așadar, important să realizăm că doctrina oficială a unității imperiale este în această perioadă dublată și reechilibrată de o doctrină opusă, cea a „împăraților ortodocși ai pământului".

Textele discutate de noi până aici confirmă existența acestei noi percepții a realităților politice în Balcanii sec. al XIV-lea. Comparând textul *Zakonikului* cu hagiografia lui Teofan de Peritheorion, constatăm că avem practic de a face cu aceeași listă de „împărați ai pământului", care, în al doilea caz, este, pur și simplu, adusă la zi după proclamarea lui Dușan ca împărat în 1346. În cele două înșiruiri imperiale, *basileul* Alexandru succede pur și simplu *țarului* Ioan Basarab.

Este vorba, așadar, despre un rang în relațiile internaționale pe care Țara Românească îl atinge încă de la începuturile existenței sale politice. *Zakonikul* lui Dușan ne furnizează încă două date esențiale. Basarab este indicat cu titlul de „tată al țarului" Ioan Alexandru, adică de socru al acestuia. Acest detaliu este cunoscut. Mâna Teodorei, fiica lui Ioan Basarab, a fost încredințată lui Ioan Alexandru încă din perioada în care acesta era despot. Acest statut corespunde însă unei vechi instituții bizantine: *basileopator*[250]. Creat în sec. al IX-lea pentru socrul lui Leon VI, Stylianos Zautzes, acest titlu a fost asumat ulterior de către Roman Lecapenos, socrul lui Constantin Porphyro-

[250] A. Kazhdan *et alii* (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I, New York Oxford, 1991, vol. I, p. 263-264; Patricia Karlin-Hayter, „The Title or Office of Basileopator", *Byzantion*, 38 (1968), p. 278-281.

gennetos, înainte de a prelua puterea efectivă și a se încorona ca împărat. La fel, la sfârșitul sec. XIII, titlul de *basileopator* fu acordat lui Mihail Paleologul, ca protector al tânărului Ioan IV Lascaris, calitate în care, precum se știe, i-a preluat tronul. Utilizată într-o manieră abilă, demnitatea de *basileopator* era, așadar, mijlocul cel mai sigur pentru a accede într-o etapă ulterioară la rangul imperial propriu-zis. Acest titlu indică faptul că alianța dintre Ioan Basarab și Ioan Alexandru nu era, pur și simplu, una dinastică. Monarhul valah, care a contribuit la urcarea pe tron a lui Ioan Alexandru în condițiile tulburi ale anului 1331, proteja, domina și influența politica ginerelui său. Se poate astfel aprecia că gestul ulterior al țarului bulgar, de a o repudia pe soția sa, Teodora, pentru a se căsători cu o tânără convertită de la ritul iudaic la ortodoxie, care primi același nume de botez, avea, în primul rând, o conotație politică: aceea de a se emancipa de sub tutela lui Ioan Basarab. Statutul cvasiimperial al primilor doi monarhi valahi se verifică și la nivelul căsătoriilor domnițelor dinastiei. Cele două fiice ale lui Nicolae Alexandru se vor mărita, așa cum vom vedea mai încolo, cu țarul Vidinului și cu țarul Serbiei: ascensiunea la un asemenea statut indică faptul că a se căsători pe o treaptă de mai jos ar fi însemnat o mezalianță[251].

Iată un punct capital în care ficțiunea lui „Negru-Vodă" se desparte de realitățile secolului al XIV-lea. Statutul internațional al primilor domni ai Țării Românești a fost mult mai

[251] Despre care v. și Șt. Andreescu, „Alianțe dinastice ale domnilor Țării Românești (secolele XIV-XVI)", în volumul *Românii în istoria universală*, vol. II-1, ed. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, p. 675-684, aici p. 675-677 (fără să înțeleagă implicațiile politice ale acestei politici matrimoniale imperiale, cum arată ghilimelele superflue amplasate în dreptul titlului țarinei Ana).

elevat decât poate să redea simplul termen „vodă" – voievod. Acceptând utilizarea necritică a acestui termen, istoriografia română a preluat automat şi în mod necritic punctul de vedere al istoriografiei regale angevine.

De la Episcopia de la Curtea de Argeş la Mitropolia Ungrovlahiei

Este momentul să ne întoarcem către ultimul text, puţin cunoscut, care aruncă o perspectivă nouă asupra începuturilor Ţării Româneşti, de această dată, din punct de vedere confesional[252]. Este vorba de un scurt adaos explicativ care însoţeşte redacţia *Notitia episcopatuum* nr. 15, editată de părintele Jean Darrouzès. Această redacţie, purtând în ediţia de referinţă sigla N, se găseşte în manuscrisul Dionysiou nr. 167, ff. 245v-246v, un miscelaneu de texte din sec. XIV-XV. După ce raportează conţinutul integral al Notiţei episcopale respective, autorul său anonim consideră util să facă o aducere la zi necesară pentru epoca sa, care asistase la mai multe modificări în harta geoecleziastică a regiunii:

„Mai sunt, de asemenea, şi alte mitropolii, care nu sunt înscrise aici, cum ar fi cea de Pegas şi cea a Ungrovlahiei; cea a Ungrovlahiei a fost creată de preasfinţitul patriarh kir Filotei, sub forma a două mitropolii, dintr-o singură episcopie"[253].

---

[252] Cf. mai pe larg D. I. Mureşan, „Philothée Ier Kokkinos, la métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre", p. 347-356.

[253] J. Darrouzès, *Notitia Episcopatuum*, p. 386 (Notitia 15, l. 192-194 et n. 192): „Εἰσὶν καὶ ἕτεραι μητροπόλεις αἳ οὐκ εἰσι γεγραμμέναι, οἷον ἡ Πηγὰς καὶ ἡ Οὐγγροβλαχία ἐγεγόνει δε ἡ Οὐγγροβλαχία παρὰ τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου εἰς μητροπόλεις δύο ἀπὸ ἐπισκοπῆς".

Εἰς μητροπόλεις δύο ἀπὸ ἐπισκοπῆς! În această formulă lapidară, ne sunt livrate două informaţii capitale cu o limpezime de cristal. În primul rând, se atribuie patriarhului Filotei Kokkinos iniţiativa întemeierii ambelor mitropolii ale Ungrovlahiei. Că a doua mitropolie se datorează lui, aceasta este, bineînţeles, un lucru notoriu[254]. Iată însă o informaţie nouă, nelipsită de interes: şi procedura canonică a întemeierii celei dintâi ar fi fost declanşată de acelaşi patriarh. Precum se ştie, cele două documente care se află canonic la originea Mitropoliei Ungrovlahiei[255] pomenesc faptul că, dornic să se apropie de Patriarhia ecumenică, Nicolae Alexandru al Ţării Româneşti îl chema în 1359 pe lângă el, la curte, pe mitropolitul Iachint al Vicinei „de câtăva vreme deja" (πρὸ τινος ἤδη καιροῦ). Mult mai târziu, în 1370, în scrisoarea de autojustificare pe care o adresează patriarhului Filotei Kokkinos, singurul document personal pe care îl avem de la el şi care merită, aşadar, toată atenţia noastră, apărându-se, la o vârstă înaintată, de acuzaţiile calomnioase ale celor care doreau să îl depună din scaunul mitropoliei sale, Iachint reaminteşte patriarhului că, „odinioară", tocmai el fusese cel care îl reconciliase pe „marele voievod" cu „Preasfinţia Voastră".

---

254 P.Ş. Năsturel, „Autour de la partition de la metropole de Hongrovalachie (1370)", *BBR, VI* (X), N.S., 1977/1978, pp. 293-326; Lydia Cotovanu, „Deux cas parallèles d'oikonomia byzantine appliquée aux métropolites Anthime Kritopoulos de Séverin et Cyprien de Kiev, de Petite-Russie et des Lituaniens (deuxième moitié du XIVe siècle)", (I), *RRH, 42* (2003), p. 19-60, şi Ibidem (II), *RRH, 43* (2004), p. 11-56.

255 J. Koder, M. Hinterberger, O. Kresten, *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel, vol. III (1350-1363), Vienne, 2001, n° 243, p. 408-417*; *Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople, I, Les Actes des Patriarches: fasc. V: Les Regestes de 1310 à 1376*, ed. J. Darrouzès, Paris, 1977, nr. 2411; *FHDR*, IV, p. 196-201, nr. 9 şi 10.

„Se va crede şi va părea poate o lăudăroşenie din partea mea faptul că odată l-am îndemnat pe marele voievod peste capul marii tale sfinţii la împăcarea şi prietenia acesteia. Şi pentru asta sufăr şi sunt jignit tocmai la bătrâneţile mele de către sfânta Biserică a lui Dumnezeu, ca un profanator şi disprețuitor al acesteia”[256].

Istoricii au văzut în această aluzie dovada indirectă a unui conflict între voievodul din acea vreme, Vlaicu-Vladislav, şi Filotei, ceea ce, în contextul argumentării *pro domo* a lui Iachint, nu îi aduce niciun argument solid. Această concluzie nu ţine seama însă de contextul justificativ al scrisorii lui Iachint, care aduce argumentul suprem în favoarea sa, arătând că adversarii săi doresc să îi smulgă mitropolia tocmai lui, cel care a „câştigat-o” „odinioară” pentru jurisdicţia Marii Biserici. Este vorba de argumentul suprem în apărarea sa, anume: tocmai puterii sale de convingere i se datorează în realitate „cucerirea” acestei dieceze pentru Patriarhia ecumenică. Or, acest lucru l-a făcut într-o vreme în care acelaşi patriarh se găsea în fruntea Marii Biserici. Coordonarea acestor trei surse convergente într-un unic context explicativ ne permite să datăm cu relativă precizie aluzia lui Iachint la primul pontificat al lui Filotei (1353-1354, 1364-1376), după ce Ioan VI Cantacuzino l-a depus pe patriarhul Calist I, care refuzase să îl încoroneze împărat pe Matei Cantacuzino şi să îl excludă implicit de la tron pe Ioan V Paleologul. Într-un context istoric particular, pe care urmează

---

[256] Fr. Miklosich, J. Müller, *Acta et diplomata*, vol. I, n° 279, p. 534; *FHDR, IV*, nr. 12, p. 206-207: „Καύχημα γὰρ θέλει φανεῖν καὶ δόξειν, ὅτι ἐσυνέτυχόν ποτε τὸν μέγαν βοεβόδαν ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης σου ἔκδοσιν καὶ φιλίαν αὐτῆς. καὶ διὰ τοῦτο πάσχω καὶ ὑβρίζομαι ἀρτίως εἰς τὸ γῆράς μου παρὰ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ὡς ἀθετητὴς καὶ περιφρονητὴς αὐτῆς”.

să îl determinăm, cândva, între 1353 și 1354, a ajuns și Iachint la Curtea de Argeș, ceea ce corespunde perfect cu mărturia actelor din 1359 potrivit cărora el se afla acolo „de câtăva vreme", adică, mai precis, de cinci-șase ani. Actele de întemeiere din 1359, emise de această dată de adversarul lui Filotei, Calist I, revenit pe tronul Bisericii din Constantinopol, nu recunosc meritele predecesorului său, al cărui pontificat era socotit de revenitul patriarh ca ilegitim, și, prin urmare, numele lui Filotei este trecut diplomatic sub tăcere[257].

Am arătat altundeva că această deplasare la Curtea de Argeș, într-o zonă aflată, probabil, anterior sub jurisdicția Patriarhiei de Tărnovo, avea misiunea de a riposta la amestecul ilicit al Bisericii bulgare în zona de jurisdicție rusă a Patriarhiei ecumenice[258]. În 1352, fără niciun drept, patriarhul bulgar acceptase să sfințească pentru scaunul Mitropoliei de Kiev și a toată Rusia un candidat rus care fusese respins la Constantinopol. Ruptura lui Ioan Alexandru de Țara Românească, în urma repudierii fiicei lui Ioan Basarab, trebuia să antreneze și o deteriorare a raporturilor dintre cele două țări altădată strâns aliate. Prin intermediul mitropolitului Vicinei, refugiat la Curtea de Argeș, Nicolae Alexandru avea mână liberă pentru a organiza emanciparea spirituală a țării sale de sub ascultarea Patriarhiei de Tărnovo, fosta Patriarhie a Bulgarilor și a Românilor, întemeiată de Ioniță Caloian și de primatul Vasile în urma negocierilor cu Biserica Romei.

---

[257] D. I. Mureșan, „Philothée Ier Kokkinos, la métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre", p. 356-358.

[258] *Ibidem*, p. 341-344.

Scurta notă discutată aici aduce clarificări nu doar asupra cronologiei creării Mitropoliei Ungrovlahiei, dar dezvăluie, în fine, şi procedura canonică ce a fost aplicată atunci în acest scop. Datorită faptului că Iachint era mitropolit al Vicinei, s-a crezut multă vreme, firește, că ar fi fost vorba de un transfer de scaun mitropolitan la Curtea de Argeș. Marea problemă care nu se putea explica era că noua mitropolie nu a păstrat în titulatura sa oficială, cum ar fi fost normal, titlul „de Vicina". Că aşa trebuia să se întâmple în acest caz ne arată istoria Mitropoliei ruse, care şi-a păstrat neschimbat, vreme de secole, prin decizie patriarhală, titlul de „Mitropolia Kievului şi a toată Rusia", deşi sediul mitropoliei a migrat de la Kiev la Vladimir şi de acolo la Moscova. Acest lucru contrastează radical cu Mitropolia Ungrovlahiei, care nici în actul din 1359, nici mai târziu nu a purtat, nici măcar onorific, numele „de Vicina". Notiţa din manuscrisul Dionysiou nr. 167 ne explică, în fine, de ce. Pentru că Mitropolia Ungrovlahiei nu a apărut în urma unui transfer de sediu, ci în urma unei înălţări în rang a unei episcopii preexistente la faţa locului. Această înălţare în rang s-a produs printr-un mecanism clasic: plasarea în fruntea episcopiei a unui mitropolit dintr-o dieceză părăsită.

Acest mecanism reiese cu toată pregnanţa dintr-o lectură atentă a detaliilor scrisorilor patriarhale din 1359. Înţelegem mai bine de ce patriarhul decide să-l transfere pe mitropolitul Vicinei, Iachint (iar nu sediul său), aşezându-l oficial *„pe tronul a toată Ungrovlahia"* (εἰς τὸν θρόνον πάσης Οὐγγροβλαχίας). Prin această decizie, „tot timpul de aici înainte şi în viitor, susnumitul preasfinţit mitropolit a toată Ungrovlahia... conform cu acest tron şi titlu să aibă parte şi să se bucure şi de un loc

în sfântul *synthronon*"[259]. Cuvântul θρόνος desemnează aici în mod precis sediul episcopal al unei biserici catedrale (μεγάλη ἐκκλησία sau καθέδρα). În mijlocul scaunelor preoților împreună-liturghisitori se găsește la loc de cinste tronul episcopului locului (σύνθρονον). Prin metonimie, acest termen desemnează și „sediul/ scaunul episcopal"[260]. Actele din 1359 ne dezvăluie, așadar, că „tronul" episcopal exista, nu trebuia să fie întemeiat, ci aștepta, vacant, împreună cu restul Bisericii Ungrovlahiei (și ea deja în ființă), sosirea noului prelat bizantin, care și-a schimbat titulatura în funcție de noua eparhie care îi era atribuită. Deoarece „tronul" este o condiție prealabilă pentru activitatea liturgică a unui episcop. Sinodul permanent de la Constantinopol n-ar fi acceptat niciodată transferul unui mitropolit într-un oraș de reședință care nu ar fi avut infrastructura necesară bunei derulări a vieții sacramentale și liturgice sub oblăduirea noului mitropolit. Unul dintre argumentele pe care domnul Țării Românești trebuia să îl furnizeze în scrisorile trimise sinodului de la Constantinopol trebuia să fie că la Curtea de Argeș funcționa deja o biserică demnă să îl primească așa cum se cuvine pe noul mitropolit. Scrisorile din 1359 demonstrează, așadar, implicit faptul că biserica Sfântul Nicolae Domnesc era deja construită în 1359, ceea ce validează ca *terminus ante quem* data furnizată de inscripția privind decesul lui Ioan Basarab (1351/1352)[261]. Așadar, chiar și fără notița adusă de noi în dezbatere, numai

---

[259] *FHDR*, IV, p. 198-199.

[260] L. Clugnet, *Dictionnaire grec-français des noms liturgiques en usage dans l'Église grecque*, Paris, 1895 [Variorum Reprints, Londra, 1971], p. 64.

[261] C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș* (sec. XIV-1848), București, 1994, p. 249-254.

scrisorile patriarhale din 1359 erau de multă vreme suficiente pentru a demonstra preexistența unei episcopii în reședința principală a Țării Românești....

Câtă vreme această episcopie exista la începuturile domniei lui Nicolae Alexandru, rezultă cu necesitate că este vorba despre o episcopie care exista deja încă din vremea lui Ioan Basarab, cel puțin. Încercând să coordonăm această concluzie de „arheologie jurisdicțională" cu elementele culturale scoase la iveală de arheologia materială, am pus în legătură episcopia de la Curtea de Argeș cu faza I a bisericii Sfântul Nicolae Domnesc, scoasă în evidență de cercetările lui N. A. Constantinescu. Dat fiind că începuturile acestei prime etape din istoria clădirii bisericii datează de la finele sec. al XII-lea, am conchis recent că episcopia de la Curtea de Argeș va fi fost, cu toată probabilitatea, sediul unuia dintre „pseudo-episcopii" de rit bizantin atestați (și contestați) de scrisoarea pontificală de la 1234[262].

Analiza corpusului documentar relevant în ansamblul său

Acestea sunt realitățile politice, religioase și antroponimice în lumina cărora vom judeca în cele ce urmează teoria avansată recent de Neagu Djuvara. Teza sa, clădită, precum am văzut, pe o eroare a lui Iorga, pe care acesta a abandonat-o ulterior, insistă asupra originii cumane a dinastiei întemeiate de Thocomerius și de fiul său Basarab. Argumentele sunt, pe de o parte, de natură lingvistică (originea cumană a nu-

[262] *DRH*, D, vol. I, nr. 9, p. 20-21; D. I. Mureșan, *Philothee Ier Kokkinos*, p. 349-355.

melor celor doi şi ale unei părţi a elitei aristocratice din Ţara Românească) şi, pe de altă parte, oarecum paradoxal, bazat, pe un silogism confesional. Prima teză a silogismului avansează faptul că, în 1227, cumanii din ţinuturile de la Dunărea de Jos au fost convertiţi la catolicism prin întemeierea Episcopiei misionare a Cumaniei. A doua teză afirmă că primii Basarabi ar fi fost, conform unei teorii propuse de Daniel Barbu, de confesiune catolică. În concluzie, Basarabii au fost catolici *ergo* cumani. Dacă nimeni nu s-a gândit să conteste primul punct al silogismului, devine problematică punerea în punctul doi nu atât a unui fapt dovedit, cât a unei teorii care nu a fost nici pe departe adoptată de istoriografie, ci a fost chiar contestată în câteva rânduri cu relativă vigoare. Se poate, aşadar, conchide că teoria lui Neagu Djuvara, bazată pe axioma catolici *ergo* cumani, conţine, de fapt, doar atâta substanţă câtă posedă teza lui Daniel Barbu. Întrucât cele două rezistă sau cad împreună, suntem logic obligaţi să le luăm în considerare, în cele ce urmează, în interconexiunea lor intrinsecă. Să urmărim, aşadar, cum se declină ele în analiza în ordine cronologică a întregului corpus documentar pe care îl avem la dispoziţie.

Cea dintâi apariţie în surse a lui Basarab trebuie plasată cronologic în jurul anilor 1321-1322, în legătură cu luptele pentru cucerirea Mehadiei[263]. Cetatea, apărată cu succes de magistrul Dionisie, fusese ţinta unui asediu al unei coaliţii de state ortodoxe, sprijinite de Hoarda de Aur, un imperiu mu-

[263] Conform cronologiei propuse de Maria Holban, „Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină (Problema stăpânirii efective a Severinului şi a suzeranităţii în legătură cu drumul Brăilei)", în Eadem, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Bucureşti, 1981, p. 126-154, aici 127-131.

sulman în care însă Biserica Ortodoxă beneficia de libertate de cult garantată prin *yarlîk*-urile hanilor. Această informație provine, retrospectiv, dintr-o diplomă a regelui angevin din anul 1329.

„... Şi, în sfîrşit, cînd l-am pus pe acest magistru Dionisie (...) (mai-mare) peste cetatea noastră numită Mehadia, aflată la margine, pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul Țării Românești, a regelui schismatic al Serbiei şi a tătarilor ce năvăleau neîncetat cu dușmănie, atacând hotarele regatului nostru, precum şi unitatea credinței celei adevărate, el, cu grija priceperii sale obişnuite, a păstrat în pace şi nevătămate hotarele regatului nostru împotriva sus-zişilor dușmani ai noştri şi ai regatului nostru sau, mai bine zis, ai credinței catolice."

Îl găsim, astfel, pe Ioan Basarab participând, chiar spre începutul domniei sale, la o coaliție a puterilor sud-est-europene opusă regelui angevin al Ungariei. Din ea mai făceau parte țarul Theodor Sviatoslav, un rege al Serbiei, fie Ştefan Milutin (1282-1321), fie Ştefan Dečanski (1322-1331), în funcție de data exactă a luptelor de la Mehadia, având sprijinul mongol al marelui han Uzbek (1313–1341). Sensul acesteia era însă receptat ca având concomitent o netă orientare anticatolică, ea amenințând „unitatea credinței celei adevărate", ca venind din partea unor veritabili dușmani „ai credinței catolice". Prin urmare, dacă mongolii lui Uzbek erau deja musulmani, ceilalți suverani balcanici nu puteau fi decât ortodocşi („schismatici"). Lucru important de notat, aşadar, Ioan Basarab era unul dintre dușmanii credinței catolice la care făcea aluzie regele Ungariei cu referire la evenimentele din 1321-1322.

Schimbările de domnie din anii 1321-1322 şi a raportu-

rilor de forță explică însă regăsirea lui Basarab, câțiva ani mai târziu, în tabăra opusă, alături de regele Ungariei și împotriva mongolilor. Această schimbare se explică prin misiunea în Țara Românească a comitelui Martin de Sălaj în 1324.

În legătură cu următorul document din 1327, Neagu Djuvara face un tulburător amalgam. El pretinde ritos că papa l-ar fi salutat pe Basarab „ca un cucernic principe catolic (*tanquam princeps devotus catholicus*) [pentru că] a înlesnit acțiunea predicatorilor din Ordinul minoriților trimiși în tot regatul ungar pentru a combate progresul unor erezii venite din Germania și Polonia (s.n.) [iar nu cum sugerează *Istoria românilor* de sub egida Academiei Române, că Basarab ar fi fost aici felicitat fiindcă, pasămite, ar fi luptat împotriva tătarilor – iată cum, până în ziua de azi, istoriografia noastră „oficială" răstălmăcește cele mai clare documente!]"[264]. O asemenea acuzație este cât se poate de pripită, câtă vreme cel care denaturează acest document este însuși autorul ei. Pur și simplu, se eludează, cu bună știință sau nu, tocmai pasajul crucial în care papa Ioan XXII explică motivele înaltei considerațiuni de care se bucura Basarab pe lângă Sfântul Scaun. Iată spre edificare textul în cauză[265]:

„Purtăm o neîndoielnică încredere în vrednicia ta, că stând cu iubire în slujba lui Dumnezeu și a scaunului apos-

---

[264] N. Djuvara, *op. cit.*, p. 162.

[265] *DRH, D.*, nr. 17, p. 39-40: *„Indubitatam gerimus de tua nobilitate fiduciam, quod tamquam princeps devotus catholicus, deo et apostolice sedi favorabiliter assistens, te reddis, prout fide dignorum testimonio letanter percepimus, ad sustentationem orthodoxe fidei velut columnam immobilem, turrim fortitudinis et devotionis propugnaculum studio promptitudinis indefesse. Gaudemus, inquam, dum in mente revolvimus tua laudabilia opera, que dudum devotio tua ferventer exercuit et exercere non desinit ad exterminationem infidelium nationum".*

tolic, ca un cucernic principe catolic, te arătai, după cum am aflat cu bucurie din mărturia unora vrednici de crezare, prin zelul neobositei tale râvne, ca un stâlp neclintit, ca un turn al tăriei şi meterez al evlaviei întru sprijinirea bunei credinţe. Ne bucurăm, spun, când *ne amintim de faptele tale vrednice de laudă,* pe care de mult le-a săvârşit cu patimă evlavia ta şi pe care nu încetează să le săvârşească *spre stârpirea neamurilor necredincioase*".

Ad exterminationem infidelium nationum! Această remarcabilă formulare necesită să deschidem o paranteză pentru a-i analiza conţinutul istoric. Precum relevă o lectură atentă a acestui text, de altfel pe de-a întregul transparent, papa atinge aici două lucruri absolut distincte. Evocând într-un prim timp („ne amintim de faptele tale vrednice de laudă") un trecut glorios de luptă al lui Ioan Basarab împotriva unor „naţiuni necredincioase", el lansează ulterior un apel pontifical la persecutarea unor eretici profesând unele învăţături nespecificate. Să amintim că, în societatea excluzionistă care se formează în Europa latină începând din sec. XI, cele două categorii sunt perfect distincte[266]. Câtă vreme *ereticii* sunt o categorie internă a Creştinătăţii, care trebuie „corectaţi" sau „extirpaţi", *infidelii* se situează în afara acesteia, urmând să fie „convertiţi" sau „exterminaţi". Domnii români au dat arareori curs acestor apeluri la persecuţie, lucru ce explică refugierea ereticilor din Germania sau Polonia în ţinuturile aflate sub protecţia lui Ioan Basarab. Însă, oricât de numeroşi ar fi fost aceştia, prezenţa

[266] D. Iogna-Prat, *Ordonner et exclure: Cluny et la societe chretienne face à l' hérésie, au judaïsme et à l' islam, 1000-1150*, Paris, 2000.

lor nu putea să afecteze decât minoritatea catolică şi ar fi fost de neînchipuit ca un papă canonist, de talia lui Ioan XXII, să desemneze neglijent asemenea fugari cu categoria de *nationies*. Pe câtă vreme „naţiunile orientale", creştine sau nu, constituiau un domeniu de predilecţie al papalităţii din Avignon, care cartografia atent realităţile etnopolitice ale acestui vast domeniu euroasiatic, în vederea misiunii, convertirii sau organizării de cruciade[267]. În secolul XIV, în preajma Ungariei, înainte de intrarea turcilor în Europa, conceptul de „naţiuni necredincioase" nu poate să-i desemneze decât pe tătari.

Conflictul cu „naţiunile necredincioase" evocat de suveranul pontif este, de altfel, uşor de identificat pe baza altor surse independente. *Cronica ţării Prusiei* a lui Petru de Duisburg, asupra căreia vom reveni, ne informează că în 1326 o mare armată mongolă, care invadase Ungaria şi o devastase, depopulând-o, a fost în cele din urmă învinsă de regele Carol Robert, care ar fi izbutit să nimicească nu mai puţin de 30.000 de invadatori[268]. În ciuda caracterului lapidar al ştirii şi a exagerărilor de efective obişnuite, se poate deduce că invazia mongolă a afectat, ca în 1241 sau în 1285, Transilvania. Papa Ioan XXII a trimis, de altfel, tot atunci scrisori regelui Carol Robert, comitelui Salomon de Braşov, banului Sclavo-

---

[267] Anna-Dorothea v. den Brincken, *Die 'Nationes Christianorum Orientalium' im Verständnis der lateinischen Historiographie von der Mitte des 12. bis in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Köln-Viena, 1973.

[268] Petrus de Dusburg, *Cronica terre Prussie*, în: Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke (ed.), *Scriptores rerum prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum untergange der Ordensherrschaft, vol. I, Leipzig 1861, p. 183: „De vastacione terre Ungarie et XXX milium Tartarorum interfectione. Anno domini MCCCXXVI de exercitu Tartarorum, qui regnum suum depopulaverant, XXX milia interfecit"*. Subiectul subînţeles din contextul cronicii este regele Carol Robert.

niei Mikth și lui Toma, voievodul Transilvaniei, cu un mesaj similar celei către Basarab[269]. Această circulară pontificală ne permite să reconstituim rețeaua de comandanți militari care au colaborat în scopul respingerii invaziei mongole din 1326: este vorba, nu întâmplător, tocmai de demnitarii însărcinați cu paza frontierei meridionale a regatului. Includerea lui Ioan Basarab în listă permite să conchidem că această victorie zdrobitoare a regelui Ungariei s-a datorat și colaborării sale decisive[270]. Ea atestă funcționarea alianței dintre regele Ungariei și domnul Țării Românești, alianță stabilită încă din 1324, prin misiunea la sud de Carpați a magistrului Martin. După numai doi ani, coaliția angevino-basarabă și-a dovedit redutabila eficacitate prin respingerea uneia dintre cele mai teribile invazii mongole în Ungaria.

Campania din 1326, ale cărei contururi abia începem să le descifrăm, a avut o consecință fundamentală pentru Țara Românească. Este vorba de extinderea pentru prima oară a dominației sale asupra gurilor Dunării. Consecința cea mai importantă a fost ocuparea Isaccei, fosta capitală a hanatului

---

269 Theiner, *VMHH*, vol. I, nr. dcclxxxviii-dccxc, p. 512-513.

270 În mod oarecum straniu, această conexiune logică dintre campania mongolă din 1326 și bula pontificală din 1327 nu a fost realizată nici de Gy. Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez (I), (II)", *Történelmi szemle* 7 (1964), no. 1, p. 1–25; nos. 3–4, p. 537-568, pentru care Basarab ar fi fost un aliat al tătarilor redus la vasalitate în urma victoriei regale, nici de criticul său, Maria Holban, „Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în Cronica pictată", în Eadem, *Din cronica*, p. 90-125, aici 103-105, pentru care relațiile dintre Basarab și tătari ar fi o simplă invenție a propagandei regale angevine. Nici unul, nici altul nu explică însă afirmațiile papei Ioan XXII potrivit cărora Ioan Basarab ar fi participat, înainte de 1327, *ad exterminationem infidelium nationum*...

lui Nogai. Noua situație politică este atestată de geograful arab Abu al-Fida, care și-a adus continuu la zi *Geografia* până la moartea sa, în 1331. Conform lui:

„Isaccea (*Isacdji*) este un oraș din Țara Valahilor (*Al-ualâk*), în dependență de Constantinopol, în al șaptelea climat. Este un oraș de mărime mijlocie, adică nici mare, nici mic; poziția sa este într-o câmpie, aproape de locul în care Dunărea se varsă în Marea Neagră, nu departe de muntele *Caschcathag* [trebuie să fie vorba de Munții Măcin – n.n.]. Isaccea este la cam cinci zile de Ackerman, iar între Isaccea și Constantinopol sunt cam 20 de zile de drum pe uscat. Situația Isaccei este la sud-est de (gurile) Dunării, de aceeași parte ca și Constantinopolul. Cea mai mare parte a locuitorilor profesează islamul"[271].

Problemele puse de acest text nu sunt simple și nu putem să le discutăm pe larg în acest context. Trebuie doar să precizăm că dominația românească la gurile Dunării, încă din anii 1330, este confirmată și de *Gesta lui Umur-beg de Aydin*, care istorisește expediția la Dunăre a unei flote de pirați turci care, fie pe la 1337, fie pe la 1340, „debarcară la Chilia, la marginea Valahiei, și distruseră și arseră ținutul pe care îl găsiseră acolo". După o luptă cu necredincioșii, îi urmăriră până în munți, reducându-i pe mulți la sclavie și distrugând Chilia[272]. Textul ascunde însă într-o retorică triumfalistă eșecul expe-

---

[271] *Géographie d' Aboulfeda traduite de l' arabe en français*, ed. M. Reinaud, II-1, Paris, 1848, p. 316.

[272] P. Lemerle, *L' emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident. Recherches sur «La Geste d'Umur Pacha»*, Paris, 1957, p. 131-132, p. 135; M. Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale* (1263-1683), București, 1978, p. 116-119; M.M. Alexandrescu Dersca, „L' expédition d'Umur Beg d'Aydin aux bords du Danube 1337/1338)", *Studia et Acta orientalia* 2 (1969), p. 3-23.

diției: emirul pirat nu venise până la gurile Dunării pentru a prăda Chilia, care era atunci un simplu avanpost, ci trebuia să vizeze tocmai Isaccea, marele oraș comercial al regiunii. Faptul că turcii lui Umur nu izbutesc să pătrundă până acolo arată, de fapt, pentru cine știe să citească sursele, eșecul tentativei lor în fața rezistenței românilor.

Desigur că extinderea autorității lui Basarab până la Dunăre nu putea să-l mulțumească pe hanul Uzbek. Se poate însă presupune că, îmbinând forța militară și abilitatea diplomatică, Ioan Basarab a reușit să obțină sau să smulgă o vreme asentimentul hanului. Tătarii nu vor reuși să revină direct la gurile Dunării decât în 1341. A fost vorba atunci de o concentrare fără precedent de forțe. Hanul și-a propus, din motive greu de elucidat, nimic mai puțin decât să cucerească orașul Constantinopol, însă soția sa, fiica împăratului bizantin, l-a informat din vreme pe tatăl său despre dimensiunile primejdiei. Trei valuri de atacanți, fiecare de până la 60.000 de călăreți, trebuiau să atace succesiv inima imperiului. Dotați cu mașini de asediu, ei își propuneau nimic altceva decât să „nimicească, să doboare și să subjuge în întregime Imperiul roman"[273]. Avangarda acestei teribile armate ajunsese deja la Dunăre. Trimis în grabă de împărat, Manuel Kydones, tatăl viitorului umanist Dimitrie Kydones, a reușit să străbată însă până la Sarai și să deturneze mânia hanului, reușind să obțină reînnoirea tratatului de alianță dintre Imperiul bizantin și Hanatul Hoardei de Aur[274].

---

[273] V. Laurent, „L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire byzantin", *REB* 2.1 (1960), p. 145-162.

[274] G. Saint-Guillain, „Manouel Kydonès (ca 1300-1341), diplomate byzantin, père de Démétrios Kydonès", *REB* 64-65 (2006-2007), p. 341-357.

Foarte probabil că restaurarea autorității Hanatului la Dunăre, sugerată de dimensiunile majore ale acestui conflict, s-a făcut în detrimentul Țării Românești, care a trebuit să se replieze după 1341 înspre zona de origine a puterii sale. Tocmai această revenire în forță a mongolilor la Dunăre ar putea explica îngroparea securii războiului dintre Ungaria și Țara Românească și reconcilierea realizată pe la 1343-1344 prin omagiul depus de Nicolae Alexandru, asociat la tron, în fața tânărului rege Ludovic de Anjou. (Dar să nu anticipăm prea mult.)

Dacă rezistă analizei reconstrucția primei faze de expansiune a Țării Românești spre Gurile Dunării pe care o propunem (și vom reveni mai detaliat cu toate piesele dosarului cu o altă ocazie), aceasta înseamnă că Ioan Basarab a reușit să își asigure, între c. 1325 și c. 1341, dominația asupra regiunii Isaccei și a Chiliei, desigur, pe ambele maluri ale fluviului. Această zonă urbană, cea mai bogată și mai populată din acea vreme, corespundea fostului nucleu al Hanatului lui Nogai. Regiunea constituia ținutul tronului (*takht-ili*), zonă sacră a imperiilor nomade corespunzând cu centrul lor politic, economic și religios. Pentru populația musulmană, majoritară atunci la Isaccea, apropierea de mormântul lui Sari-Saltuk era, desigur, extrem de importantă (să nu uităm că Nogai făcea parte din prima generație a elitei mongole convertite la islam). Afirmată în forță la abia două decenii de la dispariția *generalissimului* mongol, dominația lui Ioan Basarab asupra centrului politic al fostului Hanat al lui Nogai făcea din el succesorul de drept al construcției politice, fie ea și vremelnică, a ginerelui lui Mihail VIII Paleologul. Tocmai această izbândă remarcabilă explică asimilarea poziției sale cu cea a unui „țar" de către țarul Ștefan

Duşan, pentru că, în sursele slave, *hanul* Nogai era într-adevăr considerat şi el un „ţar". Extinderea spre răsărit a Ţării Româneşti până la Gurile Dunării, sub conducerea lui Ioan Basarab[275], a creat precedentul pentru care otomanii, deveniţi între 1484 şi 1538 stăpânii regiunii, îi vor da numele de *Basarabia*[276].

Acestea sunt, aşadar, faptele „de laudă" *din trecut* – a căror realitate este suficient verificată şi contextualizată – pe baza cărora papa îi solicită celui pe care îl consideră de acum înainte un principe catolic să îi sprijine *în viitor* pe călugării minoriţi pe care urma să îi trimită în părţile Ungariei pentru a-i combate pe respectivii eretici. Partea a doua a scrisorii, deşi mai lungă, ţine exclusiv de domeniul dorinţelor pioase ale suveranului pontif, câtă vreme nu avem nicio probă că domnul român ar fi dat curs solicitărilor sale. În concluzie, devine evident că Neagu Djuvara amalgamează cele două părţi ale bulei pontificale, trecând sub tăcere realităţile şi confundându-le cu partea de virtual a scrisorii. Totul pentru a denunţa în final cu deplină uşurătate „răstălmăcirea", în tratatul academic, a unui document căruia i-a ratat, pur şi simplu, esenţa, printr-o lectură puţin spus selectivă.

Probabil că tocmai refuzul lui Basarab de a accepta introducerea metodelor radicale ale inchizitorilor (*inquisitores*) franciscani sprijiniţi de Papalitatea angevină în Ţara Românească a fost unul din motivele pentru care îl aflăm pe acest aşa-zis „principe catolic", numai doi ani mai târziu, în 1329, în tabăra schismaticilor şi infidelilor care ameninţau din nou

---

[275] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1973, p. 192-193.

[276] S. Iosipescu, „Basarabia – originile unei ţări româneşti", *Revista de istorie militară*, 3-4, 2012, p. 8-17.

regatul apostolic al Ungariei.

„Reîntoarcerea" lui Basarab în tabăra schismaticilor este confirmată şi de *Cronica pictată de la Viena*, redactată în 1358 de un autor anonim care, în capitolul final, relatează expediţia regală din 1330 în Ţara Românească. Realizată la numai şase ani de la moartea lui Ioan Basarab, mărturia sa este, aşadar, de cea mai mare importanţă. Cu atât mai mult cu cât cronicarul ungar este departe de a fi părtinitor cu Basarab. El prezintă încleştarea ca pe un conflict religios de mari dimensiuni. Românii sunt înfăţişaţi ca nişte sacrilegi, ucigând „fără milă poporul creştin şi pe preoţii lui, unşi ai lui Hristos" (*cum christianum populum, et unctos christi sacerdotes immisericorditer percusserunt*). Memoria acestora din urmă este pomenită cu grijă: Andrei, prepozitul bisericii din Alba Regală, Mihail, prepozitul din Pozsega, şi Nicolae, prepozitul din Alba Iulia, împreună cu Andrei plebanul din Saruş şi călugărul dominican Petru, precum şi alţi preoţi capelani, nenumiţi, ai regelui. Dezastrul de la Posada este asemuit unui veritabil martiriu suferit în mâinile românilor, „cadavrele tuturora, atât ale feţelor bisericeşti, cât şi ale nobililor laici, aşteaptă vremea de apoi a învierii celei de obşte". Câtă vreme valahii căzuţi în luptă nu sunt demni decât de a fi număraţi de „judecătorul priceput din Infern". Ungurii sunt înfăţişaţi ca un veritabil popor ales, victime nu atât ale românilor, cât ale mustrării divine, aplicate de un Dumnezeu Tatăl care „pe aceia îi pedepseşte pe care îi iubeşte"[277]. Un asemenea limbaj confesional, ce se apropie de formele terminolo-

[277] *Cronica pictată de la Viena*, ed. G. Popa-Lisseanu (*Izvoarele istoriei românilor*, XI), p. 111-112 (lat.), 235-236 (trad.rom).

gice ale unei cruciade eşuate, ar fi cu totul de neconceput dacă armata regelui apostolic ar fi fost victima unui suveran catolic, cum presupun unii că ar fi cazul lui Ioan Basarab. Dar autorul *Cronicii* este cât se poate de clar atunci când atribuie acest dezastru fără precedent încrederii de moment a regelui în „credința perfidă a schismaticului" (*confidens de fide perfidi scismatici*)[278] – Ioan Basarab. S-a încercat relativizarea acestui termen, dându-i-se o simplă conotație propagandistică, asimilându-se ruptura jurământului de vasalitate unei „schisme", care nu ar avea, astfel, niciun caracter confesional. O joacă de-a conceptele care nu ține seama de greutatea inerentă acestui cuvânt, care mai apare în *Cronica pictată* într-un singur alt context.

Este vorba despre excomunicarea, în 1309, a lui Ladislau Kan, voievodul Transilvaniei, de către cardinalul Gentilis de Montefiore, legatul pontifical în Ungaria, călugăr franciscan, care avea ca misiune întronarea regelui Carol Robert de Anjou, protejatul papei Clement V. Motivele acestei teribile excomunicări erau două: deținerea ilegală a sfintei coroane și, mai cu seamă, faptul de a-și fi dat fiica de soție fiului lui Ștefan, regele Serbiei, „care era schismatic" (*et quia filiam suam idem Ladizlaus tradiderat filio Stephani regis Seruie scismatico in uxorem*)[279]. Sub pana autorului *Cronicii pictate de la Viena*, conceptul de schismatic nu are, așadar, o conotație figurată sau feudală, ci una juridic-canonică, potrivit căreia părtășia cu un schismatic ar fi demnă de excomunicare. Nu încape deci nicio

---

[278] *Ibidem*, p. 110 (lat.), 234 (trad. rom.).

[279] *Ibidem*, p. 104 (lat.), 228 (trad.rom.). A se vedea T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregational*, Cluj Napoca, 2003, p. 297-329, și mai ales 323-325.

îndoială că, în 1329-1330, eventuala „cochetare" a lui Ioan Basarab cu catolicismul, necesară pentru a-i permite alianța din 1324 cu Ungaria și căsătoria cu doamna Margareta, luase sfârșit. Ioan Basarab nu va fi fost astfel în comuniune cu Biserica Romană decât cel mult cinci ani.

Reîntors astfel, odată cu zdrobitoarea sa victorie, în corsetul conceptului de „schismatic", domnul Țării Românești nu avea să îl părăsească nici până la sfârșitul vieții. Reminiscențele dezastrului de la Posada nu mai aveau, de altfel, să îl părăsească pe regele Carol Robert multă vreme. În 26 noiembrie 1332, bunăoară, el rememora în felul următor evenimentele petrecute cu exact doi ani în urmă:

„...pornind oastea noastră strânsă prin poruncă regească, am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ținute pe nedrept în Țara Transalpină de către Basarab, *schismaticul*, fiul lui Thocomerius, spre marea noastră nesocotire și a sfintei coroane, acest Basarab, necredinciosul nostru român, mânat de un gând rău, fără să se teamă și fără a ține seama că acei ce încearcă a se împotrivi stăpânului lor firesc se vădesc a se împotrivi fățiș rânduielilor dumnezeiești, nu s-a înfricoșat să ducă la îndeplinire nelegiuirile urzite în taina cugetului său și s-a împotrivit maiestății noastre ca un răzvrătit și trădător, cu o cutezătoare îndrăzneală, într-o luptă în care capetele a nu puțini dintre nobilii țării noastre, ce străluceau prin focul unei credințe curate, au întâmpinat primejdia morții; în care nespusa vărsare a sângelui lor a dat pe față credința multor supuși (și) din care s-au tras nu puține robiri, cazne, pieiri și primejdii pentru națiunea ungară. (Atunci) acel magistru Laurențiu, grămădind vitejie peste vitejie, s-a luptat bărbățește, ca

un bărbat viteaz și cavaler neînfricat, iar dovada acestei vitejii a făcut-o roșul sângelui său vărsat din belșug, căci sub ochii noștri și ai baronilor regatului nostru a fost rănit la mâna stângă, fără nădejde de tămăduire. Ce să mai adăugăm?"[280]

Vom spune odată cu regele însuși, după lectura atentă a acestui extraordinar document: *Quid plura*? El ne furnizează trei informații absolut capitale, prezentate într-o legătură organică între ele:

1. Tatăl lui Basarab se numea, în transcriere latină, *Thocomerius.*
2. Basarab era ortodox (*scismaticus*).
3. Basarab era român (*infidelis Olacus noster*).

Să remarcăm că, din aceste informații structural legate una de alta în text, Neagu Djuvara a selecționat una singură – numele lui Thocomerius –, făcând din ea „punctul arhimedic", sprijinit pe care și-a propus să răstoarne universul istoriografiei române. Să reamintim că acest document este singurul care

---

[280] *DRH, D,* nr. 25, p. 49-52, traducere ușor modificată pentru o mai bună adecvare la originalul latin: *„et specialiter, cum exercitum nostrum, regio edicto convocatum, movissemus, et quedam confinia regni nostri, que in terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum, in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur, adissemus, idem Bazarab, infidelis Olacus noster, maligno inductus consilio, non verens, nec attendens, ut qui naturali domino resistere moliuntur, divinis dispositionibus manifeste videntur obviare, sua maleficia, in mentis secreto concepta, in opus perducere non expavit, et se nostre maiestati sediciose et prodicionaliter opposuit, ausu temerario, preliando, ubi non paucorum regni noştri nobilium, mere fidelitatis fervore prefulgencium, capitu necis periculum subierunt, ubi multorum regnicolarum fidelitates indicibilis sanguinis eorum effusio patefecit, ubi non modice captivationes, tormentationes, excidia et rerum pericula Hungarice nacionis extiterunt; idem magister Laurencius, virtutem virtuti accumulans, ut vir strenuus et miles intrepidus, viriliter dimicavit; cuius milicie argumentum rubrica proprii sanguinis et cruoris nimia effusio demonstravit, nam nobis et regni nostri baronibus cernentibus, in mânu sinistra incurabiliter extitit vulneratus. Quid plura?"*

ne informează cum se numea părintele lui Basarab, şi aceasta într-o transcriere latină care este departe de a nu pune probleme de interpretare. Doar de la acest unic detaliu, înregistrăm în istoriografie fie o interpretare pe filieră slavonă (Tihomir), fie una pe filieră turcică (Toqtamir, cu lectura românizantă fantezistă *Thoctomieru,* propusă de Djuvara, dar neatestată de nicio sursă)[281].

Să relevăm însă incoerenţa fundamentală a întregului demers. Câtă vreme fărâma unică de informaţie privind numele lui Thocomerius este transformată într-o revelaţie absolută – şi extrapolată la proporţii halucinante, prin care se pretinde a răsturna tot ceea ce istoriografia română a crezut a şti până în prezent despre începuturile ţărilor române –, celelalte două elemente sunt declarate, pur şi simplu, ca fiind complet irelevante. Tocmai în răspărul lor, Neagu Djuvara afirmă pe tonul cel mai peremptoriu că Basarab nu ar fi fost nici ortodox (*scismaticus*), nici român (*Olacus*), ci tocmai un catolic cuman. În primul caz am avea de a face cu un gest de denigrare săvârşit de regele Ungariei pe lângă Sfântul Scaun pentru a discredita un principe altfel cât se poate de catolic, în scopuri politice. În al doilea ar fi vorba de o simplă sinecdocă politică, Basarab fiind socotit „valah" pentru simplul motiv că se afla în fruntea Ţării Româneşti.

În istoriografia recentă nu am mai întâlnit un asemenea subiectivism, un asemenea mod arbitrar de interpretare a unor surse istorice decât în opera unui istoric ieşean, Ştefan Gorovei, invocat, de altfel, ca un model[282]. Am disecat în repetate

---

[281] N. Djuvara, *op. cit.*, p. 113.
[282] N. Djuvara, *op. cit.*, p. 208.

rânduri metoda „demonstrațiilor" acestui autor, pe cât de prolific, pe-atât de prolix, și o vom face și într-unul din capitolele următoare ale cărții[283]. Gorovei, autorul, printre multe altele, al teoriei fanteziste a „autocefaliei Bisericii Moldovei în sec. XV-XVII", nu a procedat diferit la enunțarea tezei sale și la mimarea demonstrației ei. Din sursele de primă mână de care dispunem, el a selecționat cu grijă doar ceea ce convenea propriei sale teorii, lăsând la o parte tot ceea ce contravenea ei în mod flagrant (beraturile patriarhale de la 1483 și 1525, manualul diplomatic al Patriarhiei ecumenice din perioada postbizantină etc.). De pildă, din *Istoria patriarhală* a lui Manuel Malaxos a extrapolat exclusiv alungarea patriarhului Ioachim I din Moldova în 1505, trecând însă sub tăcere informația despre vizita pe care patriarhul Pahomie I a făcut-o în Moldova, conform aceleiași surse, în 1513[284]. Cu o asemenea metodă se poate cu ușurință susține și argumenta aproape orice. Și, precum vedem, nici Neagu Djuvara nu s-a privat de asemenea libertăți. Avem de a face cu o școală de gândire ce încalcă programatic *principiul uniformității hermeneutice,* potrivit căruia o sursă trebuie considerată sintetic în contextul și în ansamblul său, iar analitic trebuie să comporte o grilă *unică* de interpretare a tuturor informațiilor pe care le conține.

---

283 A se vedea mai cu seamă studiul nostru „Patriarhia de Constantinopol și Ștefan cel Mare. Drumul sinuos de la surse la interpretare", în volumul *In memoriam Alexandru Elian,* ed. V. Muntean, Timișoara, 2008, p. 87-179.

284 D. I. Mureșan, „La visite canonique du patriarche Pacome Ier dans les Principautés roumaines (1513) et le modèle davidique du sacre", în: *Sfântul voievod Neagoe Basarab – ctitor de biserici și cultură românească,* lucrare publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012, p. 25-62.

Avertizați în prezent asupra acestei metode subiective de lucru, să observăm mai întâi de toate că documentul din 1332 prezintă toate cele trei elemente constitutive într-o frază unică, am spune chiar gândite într-o singură respirație și scrise dintr-o singură trăsătură de condei: „Basarab, *schismaticul*, fiul lui *Thocomerius*, spre marea noastră nesocotire și a sfintei coroane, acest Basarab, necredinciosul nostru *român*". Este absolut ilegitim să se preia cu penseta din acest strâns context enunțiativ exclusiv numele tatălui lui Basarab, pentru a expedia *aux oubliettes*[285], cum s-ar spune în limba franceză, celelalte două informații esențiale ce privesc confesiunea și originea sa. Un asemenea procedeu arbitrar ține de o definiție cât se poate de personală a criticii istorice și, mai cu seamă, a onestității intelectuale.

O asemenea triadă informațională nu poate fi destructurată după bunul plac al întâmplătorilor exegeți, câtă vreme ea nu provine numai din forul interior al regelui Carol Robert, ci a și fost, ca orice document de cancelarie, autentificată de magistrul Thatamer, autorul actului și vicecancelarul regal, și, împreună cu el, de toate somitățile regatului: arhiepiscopii de Strigoniu și de Calocea, episcopii de Cenad, de Győr, de Pécs, de Veszprém, de Transilvania, de Nitra, de Oradea, de Agria și de Vac, precum și de toți demnitarii curții regale. În fruntea acestora din urmă, să notăm prezența lui Ioan Drugeth, palatinul curții și jude al cumanilor, asupra semnificației căreia vom reveni în încheierea capitolului.

Luarea în considerare a apartenenței lui Basarab la ortodoxie și a originii sale românești este un act cu atât mai nece-

---

[285] *Oubliettes (fr.)* – pușcării subterane în care erau închiși pentru totdeauna condamnații la închisoare pe viață.

sar, cu cât, dacă numele lui *Thocomerius* este o informație unică, așadar, discutabilă, celelalte două aspecte sunt însă atestate și în alte surse. Astfel, doar doi ani mai târziu, în actul său din 19 mai 1335, Carol Robert îi întărea unele drepturi magistrului Toma, răsplătindu-l pentru credința dovedită, între altele, în vremea expediției din Țara Românească, când își pusese viața în primejdie pentru a-l salva de la moarte pe regele însuși:

„... spre cinstea slujbei deosebite și vrednice de o veșnică amintire a numitului magistru Toma, pe care ne-a făcut-o în Țara Românească, unde atacul dușmănos pornit cu cruzime, în niște locuri strâmte și păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată și a doua oară (împotriva) noastră și a puternicei noastre oștiri, pe care o aveam acolo cu noi, de către Basarab românul și fiii lui (*per Bazarab Olacum et filios eius*), care țineau cu necredință numita noastră Țară Transalpină, în dauna sfintei coroane regești și a noastră"[286].

Aflăm, așadar, că Basarab avea, în afară de viitorul său succesor Nicolae Alexandru, și alți fii, atunci în vârstă matură (*per Bazarab Olacum et filios eius*), care stătuseră alături de tatăl lor în timpul luptelor din 1330. Dar mai cu seamă, aflăm, o dată în plus, că, pentru regele Ungariei, domnul Țării Românești era un român.

Să luăm însă în considerare părerea potrivit căreia *Olacus* ar fi un simplu atribut politic, fără nicio relevanță etnică

---

[286] *DRH, D*, nr. 29, p. 57-58; Fejér, *Codex*, IX/2; 307-310; Hurmuzaki, 1/2, 34-36: *„...consideratione specialis et perpetue memorie commendabilis servitii dicti magistri Thome, quod nobis in terra Transalpina, ubi per Bazarab Olacum et filios eius, dictam terram nostram Transalpinam in preiudicium sacri diadematis regii et nostri infideliter detinentes, nobis et nobile genti nostre, ibidem nobiscum habite, hostilis insultus semel et secundo in quibusdam locis districtis et silvosis, indaginibusque firmis et stipatis sevissime obviavit".*

în ce privește caracterul dinastiei fondate de Basarab. Potrivit raționamentului curios al lui Neagu Djuvara, „[f]aptul că îl numește valah pe voivodul țării valahilor (*Vlașkoe Zemlia*) e un lucru firesc (*sic!*), care nu implică neapărat că domnul e de origine curat valahă"[287]. Acest argument specios, care amestecă fără nicio noimă sursele slavone și latine, nu ține deloc seama de condițiile diplomatice ale emiterii actului în discuție și este, prin urmare, perfect fals. Dacă citim originalul latin, observăm că țara lui Basarab nu era pentru rege o țară românească (*Vlașcoe zemlia*), ci, în mod politic neutru, o simplă „*terra Transalpina*". Caracterul etnic al țării îi era, așadar, perfect indiferent lui Carol Robert și de aceea nu putea determina cu nimic considerațiile regelui asupra etniei lui Ioan Basarab. Din perspectiva cancelariei regale, singura care contează în acest context, faptul că Basarab era un „*olacus*" nu avea nicio legătură conceptuală cu țara lui „transalpină". Prin urmare, atributul „*olacus*" nu poate exprima altceva decât apartenența etnică a inamicului regelui.

Că așa stau lucrurile și nu altfel, ne arată un document pontifical din 1345, emis de Clement VI, care aduce în discuție

---

[287] N. Djuvara, *op. cit.*, p. 161.

[288] *DRH, D*, nr. 32, p. 60-61: „*Dudum prelato letis in domino relatibus ad nostri apostolatus auditum, quod Olachi Romani commorantes in partibus Ungarie Transsilvanis, Ultralpinis et Sirmiis ille, qui omnem hominem in hunc mundum venientem illuminat, sic mentes eorum sue infusione gratie illustravit, quod ipsorum aliqui iam viam veritatis agnoverunt, per susceptionem fidei catholice, per quam ianua regni celestis credentibus aperitur, fermento scismatis et aliis erroribus, quibus humane salutis emulus obsessa corda ipsorum tenuerat, excusso a se penitus et abiccto, et nonnulli alii superne claritatis irradiati fulgore, se disponebant ad idem, nos, qui illius vices, quamvis meritis insufficientibus, gerimus in terris, qui omnes querit salvos fieri et neminem vuit perire, de salute Olachorum ipsorum et dilatatione fidei orthodoxe solliciti et iocundi, diversas opportunas litteras nostras patentes et clausas tam tibi, filii carissime, ac carissime in Christo*

noi elemente cât se poate de hotărâtoare[288].

„Cum de o bucată de vreme a ajuns la auzul nostru (de păstor al scaunului) apostolic, din dări de seamă îmbucurătoare întru Domnul, (vestea) că Acela care luminează (cu lumina sa) pe tot omul ce vine în această lume a luminat prin revărsarea harului său într-atâta mintea valahilor români (*Olachi Romani*) ce locuiesc în părțile Transilvaniei, ale Țării Românești și în cele ale Sirmiului din Ungaria, încât unii dintre ei au și ajuns să cunoască drumul adevărului, prin îmbrățișarea credinței catolice — prin care se deschide celor credincioși poarta împărăției cerești — scuturând și lepădând de la ei cu totul sămânța schismei și celelalte rătăciri cu care dușmanul mântuirii omenești ținuse împresurate inimile lor, iar alții dintre dânșii, pătrunși de strălucirea luminii de sus, se pregăteau (să facă) același lucru; noi, care — deși cu vrednicie neîndestulătoare — ținem pe pământ locul Aceluia care caută ca toți să se mântuie și care vrea ca nimeni să nu piară, îngrijindu-ne de mântuirea românilor (*de salute Olachorum ipsorum*) și bucuroși de lățirea credinței catolice, am luat măsuri să se îndrepte felurite scrisori de ale noastre potrivite (acestui scop), fie deschise, fie închise, atât către tine, fiule prea iubit, cât și către preascumpa noastră fiică întru Hristos, Elisabeta, regina Ungariei, ilustra ta mamă, precum și vrednicului de cinstire frate al nostru, Dumitru, episcopul de Oradea, precum și către nobilii bărbați,

---

filie nostre Elisabeth, regine Ungarie, illustri genitrici tue, quam venerabili fratri nostro... episcopo Waradiensi, necnon nobilibus viris, Alexandro Bassarati et aliis, tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao, voyuade de Bivinis, Stanislao de Sypprach, Aprozye, voyuade de Zopus, et Nicolao, voyuode de Auginas, necnon fratribus ordinis minorum in partibus illis commorantibus dirigendas providimus".

Alexandru al lui Basarab şi alţi valahi români, atât nobili, cât şi oameni de rând (*tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis*), (şi anume) către Nicolae, mai-marele de Remetea, către Ladislau, voievodul de Bivinis, către Stanislau de Sypprach, către Aprozye, voievodul de Zopus, şi Nicolae, voievodul de Auginas, precum şi către fraţii din ordinul minoriţilor aşezaţi pe acele meleaguri..."

Discutând acest document, Neagu Djuvara se crede în măsură să emită următoarea încheiere: „Carevasăzică, în 1345, cincisprezece ani după gravul conflict din 1330, fiul lui Basarab — probabil de pe atunci asociat la domnie — e în continuare credincios Coroanei ungare şi propagator al credinţei catolice! Îmi pare limpede că Basarab şi fiul său sunt catolici de la botez, din familie, Thoctomer, de asemenea, foarte probabil, şi e o nouă dovadă că erau de obârşie cumană; numai aceştia, în Ţara Românească, fuseseră creştinaţi în rit occidental, în ceremonia din 1228 „la Milcov"[289]. Interpretare pripită, eronată şi prinsă inextricabil într-un raţionament circular: Basarab era cuman pentru că era catolic, şi era catolic anume pentru că singurii catolici din regiune erau cumanii! Însă această concluzie nu străluceşte doar prin logica ei particulară, ci şi prin faptul că vine în contrazicere flagrantă cu conţinutul actului însuşi.

Tocmai pentru a ilustra maniera dezinvoltă în care acest autor înţelege să interpreteze sursele istorice, am extras în prealabil din documentul pontifical întreaga sa *substantifique moelle,* cum ar fi spus François Rabelais. Ce aflăm, mai întâi de toate, din această sursă sub aspect confesional? Papa notifică

[289] N. Djuvara, *op. cit.*, p. 163.

regelui Ludovic I luarea la cunoştinţă a convertirii „de o bucată de vreme" a unora dintre românii din sfera de dominaţie a regatului Ungariei la credinţa catolică, şi anume „scuturînd şi lepădînd de la ei cu totul *sămânţa schismei* (*fermento scismatis*)". Din această precizare capitală, omisă atât de Daniel Barbu, cât şi de Neagu Djuvara – deşi provenind dintr-o sursă pontificală, nu ungară – aflăm că este vorba nu despre catolici „din botez", ci despre o convertire de dată recentă a unei elite relativ restrânse („unii dintre ei", cu numai şase nume evocate) şi a unora din apropiaţii lor, ca urmare, desigur, a politicii de convertire promovate de la urcarea sa pe tron de tânărul Ludovic şi de pioasa-i mamă, Elisabeta. Pomenirea lui Alexandru, fiul lui Basarab, printre aceşti convertiţi de dată recentă este tocmai opusul ideii unui voievod catolic „de la botez, din familie"! Singurul lucru pe care îl putem constata obiectiv la 1345 este că, provizoriu, în numele unei *Realpolitik* ale cărei raţiuni urmează să le explorăm, fiul lui Basarab s-a reîntors, sub o formă sau alta, în sânul Bisericii Romane, renunţând la schisma în care se afla precedent.

Ceea ce este însă izbitor în acest document, lucru care a scăpat atenţiei lui Daniel Barbu şi a lui Neagu Djuvara, este tocmai absenţa din această înşiruire de români catolici a lui Basarab însuşi! Dat fiind că în 1345 părintele lui Nicolae Alexandru mai domnea încă (el nu va dispărea decât în 1352), este cât se poate de intrigant faptul că tocmai el lipseşte dintr-o înşiruire în care, dacă ar mai fi fost catolic, cel mai puternic domn al românilor ar fi trebuit să apară menţionat *cel dintâi*! Dimpotrivă, tocmai absenţa lui dintr-o enumerare care se vrea exhaustivă până la a menţiona nume altfel perfect obscure confirmă faptul că Ioan Basarab rămânea, de fapt, la 1345, ceea

ce era deja de cincisprezece ani, anume tot un „schismatic". Cel care cocheta cu catolicismul era în prezent fiul său, și numai el.

Acest lucru nu poate să nu fie legat de ceea ce se petrecuse în urmă doar cu un an sau doi. În 1343 sau 1344, asociat la tron lui Ioan Basarab, fiul său Alexandru, „voievodul transalpin", făcuse personal act de supunere în fața lui Ludovic I, „*suum dominium sub sacra corona recognoscendo*"[290]. A antrenat acest gest și o convertire religioasă? Dacă lucrul acesta a fost făcut, el trebuie să fi avut nu doar considerente matrimoniale, ci și politice. Într-adevăr, revenirea Hoardei de Aur la gurile Dunării între 1339 și 1341 explică urgența cooperării între foștii adversari.

Dacă documentul lasă să se înțeleagă, în realitate, că botezul lui Alexandru era de sorginte „schismatică", aflăm cu desăvârșită mirare că Djuvara poate vedea cu atâta claritate în actul pontifical din 1345 „o nouă dovadă că [Basarabii] erau de obârșie cumană". Această concluzie este cu atât mai lipsită de fundament, cu cât anume diploma lui Clement VI afirmă o serie de lucruri esențiale nu despre niște cumani imaginari, nici măcar pomeniți aluziv în acest act, ci despre națiunea română medievală[291]. Faptul că ele sunt eludate *à la hussarde* într-o lu-

---

[290] Ioan de Kukülo, *Vita Ludovici*, în *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, vol. I, ed. J. G. Schwandtner, Viena, 1746, p. 174; asupra acestui episod dezbătut, a se vedea S. Iosipescu, „Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)", *Revista de istorie 32* (1979), p. 1967-1974.

[291] Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în sec. XIII - XVI*, București, 1998, și Idem, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, București, 1998. Despre afirmarea unei conștiințe naționale medievale chiar și în cadrul universalist al marilor imperii între care se situau românii în perioada luată în considerare, a se vedea mai recent G. Page, *Being Byzantine: Greek Identity Before the Ottomans, 1200-1420*, Cambridge, 2008, și L. Scales, *The Shaping of German Identity: Authority and Crisis, 1245-1414*, Cambridge, 2012.

crare ce își propune tocmai rediscutarea realităților etnice de la Dunărea de Jos în sec. XIV face necesar să ne oprim mai în detaliu asupra lor.

1. Actul revelează, nu o dată, ci de două ori, utilizarea, încă din sec. XIV, a dublei terminologii naționale a românilor: atât cea exogenă (*valahi*), cât și cea endogenă (*români*), rezumate sintetic de Clement VI sub forma *Olachi Romani.* Din pricina folosirii limbii slavone, dualitatea terminologică, altfel atât de firească în tot mediul european (german – Deutsch; ungur – Magyar; polonez – leah; finlandez – suomi etc.), nu este sesizabilă decât cu dificultate în sursele de dinaintea sec. XVI. Totuși, munca răbdătoare a istoricilor români a scos la iveală mai multe atestări ale acestui fenomen identitar, printre care însă, fără nicio îndoială, documentul papei Clement VI stă la cel mai înalt nivel[292]. Este evident, sub pana secretariatului Bisericii Romane, chiar aflate în „exilul" de la Avignon, că termenul dublu *Olachi Romani* conține și o evocare implicită a romanității românilor, chiar dacă pontiful nu găsește necesar să gloseze pe marginea ei.

2. Același act confirmă existența unei comunități naționale de tip medieval structurate geografic într-un mod care depășea frontierele Țării Românești propriu-zise, pentru a îm-

---

[292] Ş. Papacostea, „Les Roumains et la conscience de leur romanite au Moyen-Âge", *RRH, 4* (1965), p. 15-24; S. Iosipescu, „«La colonia delli Romani Negri che dicono Valacchi». La romanité des Roumains dans la conscience européenne du XIVe siecle", *RRH, 18* (1979), p. 673–685; Andrei Pippidi, „De l' utopie à la geographie: une 'Roumanie' au XIVe siecle", *RRH, 25* (1986), p. 69-79; S. Brezeanu, *Romanitatea orientală în Evul Mediu, de la cetățenii romani la națiunea medievală,* București, 1999; Ş. Turcuş, „Prima mărturie străină despre etnonimul român (1314)", *Cele Trei Crişuri,* ser. III, 1 (2000), nr. 7-9, p. 1-14.

brățișa și Transilvania, și zona Sirmiumului, zonă de veche locuire românească, ce avea să devină doar ulterior, în perioada otomană, de predominanță sârbească[293].

3. În fine, scrisoarea pontificală ne prezintă și structurarea socială a acestei națiuni a „valahilor români", care, departe de a se limita la nivelul elitar, cuprindea atât pătura nobiliară, cât și cea inferioară, literal vorbind, populară, a societății: *„tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis"*.

Tocmai în această largă definiție, nu doar geografică, ci și socială, a națiunii române medievale papa Clement VI consideră firesc să-l integreze și pe Alexandru al lui Basarab ca pe un membru deplin. Și, câtă vreme Basarab I mai era, până în 1352, încă în viață, este evident că și el era subînțeles în aceeași categorie națională, chiar dacă, rămânând schismatic, nu mai putea face obiectul efuziunii paternității spirituale a pontifului roman.

(Să notăm, așadar, că în secolul XIV termenul „român", care este aplicat de către pontif nu doar *popularibus*, ci și clasei nobiliare și familiei domnitoare, încă nu căpătase conotația peiorativă a condiției servile, așa cum este atestat începând din sec. XVI și până la emancipările lui Constantin Mavrocordat ale țăranilor dependenți din Țara Românească (1746) și Moldova (1749). Nu este locul să insistăm aici, dar este doar unul din indiciile clare ale erorii grave a lui P. P. Panaitescu de a extrapola aceasta tristă conjunctură de natură modernă timpurie, ce a durat abia ceva mai mult de două secole, asupra

[293] M. Pillon, „L' exode des "Sermésiens" et les grandes migrations des Romains de Pannonie dans les Balkans durant le Haut Moyen Âge", *Etudes balkaniques*, 38 (2003), p. 103-141; V. Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, Ed. Enciclopedică, 2008.

întregului Ev Mediu timpuriu, începând din sec. VI-X.[294])

Oare cu ce ochelari hermeneutici se poate citi un document care vorbeşte în două rânduri despre apartenenţa lui Alexandru şi a părintelui său Basarab la naţiunea medievală a *Olachi Romani*-lor... pentru a vedea şi aici nici mai mult nici mai puţin decât „o nouă dovadă că erau de obârşie cumană"? Poate un document de cea mai mare importanţă pentru înţelegerea sec. al XIV-lea românesc să suporte o mai radicală mistificare a sensului său? Sesizăm astfel pe viu cât de profund poate deforma o teorie funciarmente eronată chiar şi documentul pontifical cel mai clar privind originea românească a Basarabilor.

În ce măsură a receptat regele Ungariei îndemnurile lui Clement VI de a favoriza, printr-o politică mai maleabilă, adeziunea românilor la catolicism?

În 1354 se intră, cum vom arăta într-un alt capitol, într-o nouă etapă, marcată de declanşarea unei vaste cruciade antimongole în 1352. În noul context, mulţi nobili care urmau să ia parte la campaniile militare îşi reconfirmă în prealabil proprietăţile în cadrul unui proces stimulat de marele privilegiu regal din 1351. Cu această ocazie, pe 21 octombrie 1354,

---

[294] Cf. , de pildă, afirmaţia lui P. P. Panaitescu, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, ed. 2, Bucureşti, 1994, p. 21: „Clasa cuceritoare a boierilor era, desigur, în veacul al X-lea, slavonă şi ea redusese în ascultare pe rumâni, al căror nume devenise sinonim cu şerbi". Documentul lui Clement VI demonstrează cu claritate că această sinonimie nu exista în sec. XIV: şi nobilii erau consideraţi în egală măsură drept *Olachi Romani*. Actul confirmă strălucitor deconstrucţia temeinică a tezei lui Panaitescu, operată de S. Brezeanu, „La originile unei instituţii sociale medievale: rumân – rumânie. Normalitate sau marginalitate?", în: Idem, *Romanitatea orientală în Evul Mediu*, p. 229-246. Prin urmare, consideraţiile „demografice" asupra elitei politice ale lui N. Djuvara, *op. cit.*, p. 68, uimitoare prin „precizia" lor, nu au de fapt nicio valoare.

Ludovic, regele Ungariei, reîntăreşte privilegiul acordat în 1335 magistrului Toma de către părintele său Carol Robert, reconfirmând astfel meritele acestuia din timpul campaniei din 1330 contra lui Basarab românul şi a fiilor săi (*quod nobis in terra Transalpina ubi per Bazarab Olacum et filios eius dictam terram nostram Transalpinam in preiudicium sacri diadematis regis et nostri infideliter detinentes*)[295]. Deşi este vorba sub raportul conţinutului de un act deja discutat, întărirea acestuia de către Ludovic I nu este lipsită de importanţă, câtă vreme în Evul Mediu orice privilegiu trebuia autentificat sub o nouă domnie. Procedând astfel, Ludovic I nu doar că a asigurat perpetuarea documentului, dar a şi preluat afirmaţiile părintelui său. Constatăm cu această ocazie că, supusă unei noi verificări a cancelariei regale, aserţiunea românităţii lui Basarab şi a fiilor săi a rămas nemodificată.

S-ar putea însă obiecta că avem de a face cu o preluare mecanică de către cancelarie a vechiului document. În 18 ianuarie 1357, regele Ludovic I acorda însă un mare privilegiu familiei Ossl, descendenţii lui Laurenţiu, fiul lui Emeric, la cererea copiilor acestuia, episcopul Ştefan de Zagreb şi fraţii săi, magiştrii Ioan şi Benedict. Ca şi precedentul act, şi acesta reînnoia un privilegiu din 1337. Motivul cererii era comportamentul eroic al lui Laurenţiu, care murise bărbăteşte în timpul bătăliei de la Posada din 1330:

„noi, luând seamă la slujbele mulţumitoare, ascultarea şi faptele de credinţă, cu care mai întâi zisul magistru Laurenţiu, fiul lui Emeric, tatăl lor, în vremea sus-pomenitului nostru

[295] *DRH, C. Transilvania,* vol. 10. 1351-1355, nr. 275, p. 285-286; Fejer, *Codex,* IX/2, p. 306–311; Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente,* I/2, p. 34-36.

tată, regele Carol, a strălucit de multe ori înaintea privirilor maiestății sale, și care în acele slujbe, luptînd cu bărbăție în Țara Românească pentru coroana regească, împotriva lui Basarab, voievodul Românilor (*in terra Transalpina, contra Bozorad, waivodam Olacorum*), a fost ucis prin vărsarea sângelui său, precum știm din arătările și spusele neîndoielnice împărtășite nouă de credincioșii noștri baroni"[296].

Din păcate, textul preluat în *Documenta Romaniae Historica* după *Codexul diplomatic* al lui Fejér nu este nici complet și nici corect. Spre verificare, iată aici, după ediția princeps, textul latinesc integral al fragmentului citat mai sus:

„*Nos siquidem considerantes grata seruitia, obsequia, ac fidelitates, quibus primum dictus Magister Laurentius, filius Emerici, Pater eorum, tempore praedicti Patris nostri, Domini regis Caroli, coram oculis suae Maiestatis multipliciter effulsit, qui etiam in eisdem seruitiis in terra Transalpina, contra Bozorad Wajwodam Olachum, viriliter dimicando, pro regia corona proprii sanguinis sui effusione madidatus extitit interemptus, vt certis indiciis et relatibus fidelium Baronum nostrorum nobis referentium scimus*"[297].

Nu este vorba, așadar, de Bozorad, *waivodam Olacorum* (Basarab, voievodul românilor), ci de *Bozorad, Wajvodam Olachum* (Basarab, voievodul român). În plus față de documentul din 1354, regele nu doar că reproduce actul din 1337, ci și glosează pe marginea acestuia. Aflăm, așadar, că Ludovic I, nefiind el însuși la Posada în 1330, a procedat la verificarea afirmațiilor fiilor lui Laurențiu din neamul Ossl (chiar dacă

---

[296] *DRH, C. Transilvania*, vol. 11. 1356-1360, nr. 79, p. 79.

[297] Fejer, *Codex*, IX/2, p. 586-589, aici p. 587; textul este reprodus integral și corect în Hurmuzaki-Densușianu, I/2, p. 49-50.

unul dintre ei era un episcop), și ele au fost din nou confirmate de mai-marii regatului: „precum știm din arătările și spusele neîndoielnice împărtășite nouă de credincioșii noștri baroni" (*vt certis indiciis et relatibus fidelium Baronum nostrorum nobis referentium scimus*). Observăm, așadar, că românitatea lui Basarab, la cinci ani de la moartea lui, nu era pur și simplu (re)cunoscută de elita ecleziastică și laică a regatului Sf. Ștefan, ci era considerată în plus ca un dat neîndoielnic (*certis indiciis*)[298].

Mai rămâne să luăm în considerare un ultim act al regelui Ludovic I, din 19 aprilie 1378. Acesta conține în transumpt un act din 10 august 1347, confirmând o danie către Ștefan, fiul lui Moogh de Chepel. Actul pomenește despre participarea acestuia la campania din Țara Românească, unde fiul său Ioan, zis Otel, și-a pierdut viața în slujba regelui.

„Lodouicus dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis Capitulo ecclesie Budensis Salutem et graciam Nouerit vestra fidelitas quod Stephanus filius Moogh hospes noster de Chepel uidelicet

---

[298] Iată lista de martori care întăresc prin prezența lor afirmațiile documentului: *„Datum per manus venerabilis în Christo Patris, Domini Nicolai Archiepiscopi Colocen., aulae nostrae Cancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno Domini MCCCLVII. Quindecimo kalen. Mensis Februarii, regni autem nostri anno sedecimo. Venerabilibus in Christo Patribus, Domino Nicolao Strigonien. locique eiusdem Comite perpetuo, Uglino Spalaten. Archiepiscopis; Nicolao Agriensi, Demetrio Varadiens. Nicolao Quinque Ecclesien. Ioanne Vesprimien. eodem Stephano Electo, confirmato Zagrabien. Colomano laurien. Thoma Chanadiens. Michaele Vacien. Petro Boznen. Transiluana sede vacante, Fratribus Thoma Syrmien. Stephano Nittriens. et Blasio Tinninien. Ecclesiarum Episcopis. Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Magnificis viris Nicolao Konth Palatino et Iudice Cumanorum; Chikow Magistro Thauarnicorum nostrorum, Andrea Wajuoda Transyluano, Comite de Zonuk, Comite Nicolao Iudice Curiae, nostrae Nicolao Bano de Machow, Leustachio Banatum totius Sclauoniae tenente, Comite Simigien. Albensi et Tolnen. Leukus Dapiferorum, et Pincernarum, Dionysio Agazonum, Thoma Ianitorum nostrorum Magistris et Simone Comite Posonien. aliisque quam pluribus regni nostri Comitatus tenentibus et honores".*

de magna Insula fidelis noster; ad celsitudinis nostre accedens presenciam declaratis suis fidelitatibus specialiter autem morte Johannis dicti Otel filii sui qui interra Transalpina in expedicione domini Karoli olim incliti Regis Hungarie genitoris nostri carissimi contra Bozarad Olacum, tunc regni et sacre Corone infidelem habita per homines eiusdem Bozarad in seruiciis eiusdem domini Karoli olim incliti Regis Hungarie patris nostri interemptus extitisae perhibetur"[299].

Dacă repunem acest document în contextul său diplomatic, luând în considerare controlarea conținutului său și reîntărirea din 1378, ajungem la o concluzie cât se poate de fermă. Chiar și aproape de sfârșitul domniei lui Ludovic I, nu doar regele, în numele său propriu, ci și întregul consiliu regal din acel moment[300] confirmau, o dată în plus, originea românească a lui Basarab. Punem mai jos numele tuturor martorilor care întăresc acest lucru.

---

[299] Imre Nagy et al., *Codex diplomaticus patrius [Hazai okmánytár]*, vol. II, Győr, 1865, nr. 91, p. 180-184. Actul este evocat de Maria Holban, 1967, p. 23, și 1985, *AIIAI*, p. 691).

[300] Iată componența acestui consiliu la 1378: *„Datum per manus venerabilis in Christo patris et domini domini Demetrii Episcopi Zagrabiensis aule nostre Cancellarii dilecti nobis et fidelis, Anno domini Millesimo Trecentesimo Septuagesimo Octauo Tredecimo kalendas May, regni autem nostri Tricesimo septimo, Venerabilibus in Christo patribus et dominis Johanne Strigoniensi locique eiusdem Comite perpe tuo, fratre Stephano Colocensi sacre pagine magistro, Petro Jadrensi Vgulino Spalatensi et Vgone Ragusyensi Archiepiscopis. Emerico Agriensis, eodem Demetrio Zagrabyensis, Goblino Transiluano, Valentino Quinqueecclesiensis decretorum doctore, Ladizlao Waradyensis Gyllermo Jauriensis, Petro Wesprimiensis, Paulo Chanadyensis, fratre Dominico Boznensis, Petro vachyensis, Johanne Sirimiensis, fratre Dominico Nitriensis, Paulo Tininyensis, Demetrio Nonensis Grisogono Traguryensis, Matheo Cybinicensis, Stephano Pharensis, Jacobo Macariensis, Thoma Corbauiensis Michaele Scardonensis et Porciua Senyensia ecclesiarum Episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Magnificis viris Nicolao de Gara Palatino regni nostri et Judice Comanorum, Ladizlao Woyuoda, Comite Jacobo de Scepus Judice Curie et vniuersarum Ciuitatum nostrarum, Nicolao de Zeech Croacie, Petro Zudar tocius Sclauonie et Johanne de Macho Banis, Georgio Zudar pincernarum, Stephano similiter Zudar Janitorum, Paulo de Lizkow dapiferorum et Stephano Agazonum nostrorum magistris Honore Comitatus Posoniensis vacante, aliisque quam pluribus Regni nostri Comitatus tenentibus et honores".*

Vom contrapune astfel părerilor *hazardate,* emise cu titlu personal, ale lui Neagu Djuvara privind originea cumană a lui Basarab – bazate pe speculații filologice discutabile, izvodite la mai mult de 680 de ani de la bătălia de la Posada – mărturiile *neîndoielnice* cu caracter oficial, nu doar ale regelui Ungariei, ci și ale întregii elite ecleziastice și politice a regatului Sfântului Ștefan din epocă. Toți confirmă, la câteva decenii după dezastruoasa campanie, la care mulți dintre ei luaseră parte personal, faptul că voievodul Basarab era român.

Un *advocatus diaboli* ar putea ridica însă următoarea întâmpinare: chiar se poate crede că acești înalți demnitari maghiari și, de altfel, chiar regele Ludovic I mai știau să facă diferența, în a doua jumătate a sec. XIV, între un român și un cuman? Probabil că afirmația lor că Basarab ar fi un voievod *român* nu ar avea, la urma urmei, o relevanță prea mare în acest context. Să observăm însă că printre cei care confirmă documentul în 1357 și în 1378 se aflau și cei mai înalți demnitari laici ai regatului, un fel de majordomi ai Ungariei, palatinul Nicolae Konth, în primul caz, Nicolae de Gara, în al doilea. Cum se poate constata din listele de martori reproduse în note, aceștia dețineau din oficiu și funcția de *judex Cumanorum* (jude al cumanilor). Chiar și actul din 1332, din care aflăm nu doar numele lui Thocomerius, tatăl lui Basarab, dar și faptul că acesta era atât ortodox (*scismaticus*), cât și român (*Olacus*), fusese autentificat, printre alții, de către Ioan Drugeth, palatinul de atunci al curții și jude al cumanilor.

Funcția de *judex Cumanorum* își are originile în epoca lui Ștefan V, când regele i-a luat sub protecția sa personală pe cumanii din Ungaria. Conform unor cercetări mai recente, soția

sa, Elisabeta, era fiica lui Zeyhan, atestat în 1255 cu titlul de *dux Cumanorum*. După urcarea sa pe tron, Ştefan V a dispus, după 1270, ca a doua persoană a regatului, palatinul (*comes palatinus*), să îndeplinească automat şi funcţia de *judex Cumanorum*. În aceasta calitate, palatinul trebuia să mijlocească în favoarea lor pe lângă rege. Palatinul – jude al cumanilor – era astfel garantul autonomiei lor juridice în cadrul regatului, apărătorul drepturilor lor şi conducătorul în luptă al corpului de armată cuman care îl însoţea pe rege în expediţiile sale. Acest privilegiu a durat chiar şi după dispariţia limbii cumane, pe la mijlocul sec. XVII, şi anume până în sec. XVIII, când palatinul a zădărnicit tentativele autorităţilor imperiale de a desfiinţa autonomia regiunii alano-cumane (Jaszság – Kunság)[301]. Dacă cineva putea să aibă o noţiune exactă despre cumani în sec. al XIV-lea, acesta era aşadar tocmai palatinul Ungariei, judele cumanilor. Prin urmare, atunci când în repetate rânduri, din 1332 până în 1378, înşişi juzii cumanilor confirmau faptul că Basarab era român, ei certificau în cunoştinţă de cauză că acesta nu avea cum să fie cuman.

Dar se poate merge şi mai departe în aprecierea greutăţii documentelor discutate în legătură cu pretinsa origine cumană a lui Basarab. Toate aceste documente, emise în numele regilor Ungariei, încep în mod logic prin invocarea titulaturii lor complete. De pildă, titlul lui Ludovic I era: *„Nos Ludouicus, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque Rex, Princeps*

[301] N. Berend, *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c.1000 - c.1300*, Cambridge University Press, 2001, p. 88 sq.

Salernitanus, et honoris ac montis S. Angeli Dominus". Cum se poate observa, ambii regi angevini ai Ungariei erau concomitent și regi ai Cumaniei. Pe baza acestui titlu, regii Ungariei au exercitat o autoritate indiscutabilă asupra cumanilor stabiliți în regat după 1241, cu care dinastia angevină a încheiat alianțe matrimoniale, din care a rezultat, de altfel, regele Ladislau IV Cumanul. Tot în calitate de regi ai Cumaniei, ei au exercitat în sec. XIII și XIV o anumită supremație asupra spațiului extracarpatic. Dar, așa cum au relevat cercetările recente, acest titlu conținea pretenții asupra întregii Cumanii propriu-zise, care au putut conduce armata regală ungară până în nordul Mării Negre înaintea invaziei mongole. În lumina acestor pretenții, expedițiile regale înspre Ungaria Mare, pentru regăsirea și converirea maghiarilor păgâni din zona de astăzi a Başkiriei, capătă o mare amploare geopolitică. Prin această convertire se urmărea prinderea în cleşte și cucerirea întregii Cumanii din stepa nord-pontică, prin eliminarea la rigoare a elementului dominant mongol și înlocuirea lui cu dominația maghiară[302].

În acest context, apariția Țării Româneşti tocmai în punctul de pornire al acestei expansiuni posibile a contribuit enorm la zădărnicirea marilor proiecte imperiale „scitice", care dau o lumină nouă mitologiei hunice ce animă cultura ungară medievală și renascentistă până în epoca lui Matthias Corvinus.

La capătul acestei analize, se poate aprecia că Neagu Djuvara, considerându-l în mod arbitrar tocmai pe Ioan Basarab drept un cuman, în pofida mărturiei unanime a surselor epocii

---

[302] Aspect esențial stabilit de Ș. Papacostea, „Ungaria și Marea Neagră în secolul al XIII-lea", în Idem, *Studii de istorie românească. Economie și societate (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, 2009, p. 11-19.

care îl arată ca român, s-a înşelat în modul cel mai radical posibil asupra semnificaţiei istorice a bătăliei de la Posada. Cumanii se aflau, de fapt, de partea cealaltă a „baricadei". Nu pe culmile crestelor, alături de români, prăvălind bolovani şi trăgând cu arcul asupra armatei regale, ci prinşi în capcană jos, în valea întortocheată din drumul înapoi spre Transilvania. Erau tocmai în primele rânduri ale armatei regale, suportând din plin şocul atacurilor repetate ale românilor. La Posada, corpul militar cuman, condus de palatinul Ungariei, a suferit, conform surselor, cele mai grele pierderi umane. Cronicarul notează că „a căzut, în sfârşit, şi o mulţime nenumărată de cumani" (*Cumanorum denique corruit inestimabilis et plurima multitudo*)[303].

Armata era însă condusă personal chiar de regele Cumaniei, nimeni altul decât Carol Robert de Anjou, venit el însuşi pentru a zădărnici efortul lui Basarab românul de a încorpora Cumania Neagră la Ţara Românească. Eşecul usturător al regelui angevin al Cumaniei în această expediţie marchează, de fapt, falimentul ultimei tentative a cumanilor (reali, nu a celor imaginaţi de N. Djuvara) de a recupera ce se mai putea din Cumania Neagră în avantajul Coroanei Sf. Ştefan. Victoria de la Posada marchează, în acelaşi timp, anexarea definitivă a acesteia în cuprinsul Ţării Româneşti.

Abandonarea istoriei imaginate şi întoarcerea necesară la surse ne îngăduie să identificăm anul 1330 ca fiind momentul în care Cumania Neagră din zona stepei dunărene a fost cucerită,

---

[303] *Cronica pictată de la Viena*, ed. G. Popa-Lisseanu *(Izvoarele istoriei românilor*, XI), p. 111 (lat.), 235 (trad.rom), informaţie confirmată şi de *Cronica* lui Heinrich von Mügeln, pusă mai recent în valoare de A. Pippidi, „La originile Ţării Româneşti", *RI, 19* (2008), p. 5-20, aici p. 16-18, cu textul în anexă, p. 19: „*Auch wart der Chomannen und der Heyden an czal die mit dem kunig do waren*".

anexată și integrată definitiv în Țara Românească din zona submontană a Argeșului. Anexarea s-a petrecut într-un mod atât de deplin, încât, spre deosebire de Oltenia, fosta Cumanie nu a mai păstrat nici măcar o umbră a trecutei sale identități politice distincte. La Posada, dirijată cu o mână de fier, călită în luptă, de către românul Ioan Basarab, armata „valahilor români" (*Olahi Romani*) a zdrobit definitiv cea din urmă tentativă disperată a cumanilor, conduși de regele legitim al Cumaniei, Carol Robert de Anjou, de a recupera terenul pierdut.

Cedând în fața unei veritabile obsesii cumane, toate izvoarele relevante de care dispunem, provenind din cancelariile pontificală și regală maghiară, au fost fie conturnate, fie distorsionate într-o campanie de mistificare de o violență polemică fără precedent, de care nu au fost scutiți nici răposații fără putință să se mai apere. Asupra istoriografiei „oficiale", cu tot ce a avut mai însemnat, de la Nicolae Iorga la Nicolae Stoicescu, au fost pronunțate condamnări definitive, sub acuzația unei veritabile conspirații a tăcerii, care ar complota unanim să ascundă rolul migratorilor în istoria românească[304].

---

[304] Neagu Djuvara preferă să facă economie în excursurile sale generale de toate cercetările speciale consacrate de mai multe decenii de V. Spinei colaborării româno-turanice, de la monografia sa asupra întemeierii Moldovei (apărută în 1982) la lucrarea capitală *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985. Putem paria că, dacă le-ar fi consultat, judecățile sale fără drept de apel asupra atitudinii istoriografiei române față de componenta turanică a istoriei noastre ar fi fost mult mai indulgente. Cu atât mai mult cu cât aceasta l-ar fi scutit de mai multe confuzii supărătoare cum ar fi, de pildă, cea de a confunda (cf. p. 121) *yarlyk*-ul, care este o diplomă acordată de hanul mongol funcționarilor săi, prinților creștini supuși sau mitropoliților, cu un... tribut plătit de supuși, care se numește, de fapt, sau *tamga*, după numele sigiliilor hanilor, sau *vyhod*. (cf. M. Roublev, „Le tribut aux Mongols d' après les testaments et accords des princes russes", *Cahiers du Monde russe et soviétique* 7 (1966), p. 487-530). Nu mai îmbogățim o listă care nu ar fi decât în paguba preopinentului nostru.

Un ton de o asemenea vehemenţă aminteşte o altă serie de excomunicări lansate aceleiaşi istoriografii de curentul tracoman. Se poate afirma că militantismul „tracoman" ilustrat de un Napoleon Săvescu şi „cumanomania" reprezentată de un Neagu Djuvara, respectiv „autohtonismul" radical şi „alogenismul" radical, sunt cele două extreme paraştiinţifice între care istoriografia română propriu-zisă trebuie să navigheze astăzi cu toată vigilenţa. Nu vom mai formula întrebări asupra statutului de istoric amator revendicat de Neagu Djuvara cu un nedisimulat orgoliu[305]. Statutul de istoric nu este dat atât de posesia unei diplome, cât de deprinderea cu o metodă de lucru cu sursele trecutului în egală măsură istorică, riguroasă şi critică. În ce măsură autorul luat în discuţie posedă asemenea calificare – modul în care a tratat corpusul documentar discutat până în prezent ne scuteşte de alte comentarii.

Consideraţii finale asupra confesiunii primilor Basarabi

Discutarea întregului corpus documentar referitor la dubla problemă a confesiunii şi etniei primilor Basarabi ne îngăduie în prezent să avem o imagine de ansamblu solidă asupra bazei materiale a problematicii. Aceasta ne permite să revenim asupra ei de la un nivel mai înalt decât s-a făcut până acum. După cum s-a putut observa, discutarea tezei confesiunii catolice a primilor Basarabi nu este o întreprindere uşoară. Aidoma celei a lui Neagu Djuvara, nici aceasta nu este mai puţin sofisticată. Ea se învârte, în esenţă, în jurul ipotezei greu de verificat (dar nu imposibil) a dublului nume al lui Nicolae Ale-

[305] N. Djuvara, *Răspuns criticilor mei*, p. 21-23.

xandru ca marcă a unui botez ortodox succesiv aplicat unui catolic din naştere[306]. Alexandru ar fi fost, în această ordine de idei, numele iniţial de botez al fiului de domn catolic. Abia după întemeierea mitropoliei, şi anume pe la 1360, Alexandru s-ar fi convertit la ortodoxie, luându-şi, în fine, numele de Nicolae, după sfântul patron al bisericii domneşti de la Curtea de Argeş. Prin această complicată teorie, Daniel Barbu urmărea iniţial, pur şi simplu, să identifice personajul reprezentat la intrarea bisericii respective şi care ar fi fost Nicolae Alexandru, primul său ctitor. Rezultatul la care a părut să ajungă a avut însă un impact mult mai general, care l-a atras ulterior pe autor spre investigarea mult mai adâncită a raporturilor dintre religie şi putere pe parcursul întregului Ev Mediu românesc.

S-a pretins recent despre această teză că ar face obiectul unei veritabile conspiraţii a tăcerii din partea istoriografiei „oficiale"[307]. Pentru a nu fi bănuiţi de „viclenie", este momentul, aşadar, să spargem acest aparent conformism şi să o discutăm în mod detaliat. În cele ce urmează, vom descompune în părţile sale componente acest raţionament, anume pentru a observa dacă tranziţia de la una la alta este chiar atât de evidentă şi de legitimă cum a părut odinioară autorului său.

Câtă realitate se ascunde, înainte de toate, în spatele afirmaţiei că *Alexandru* ar reprezenta numele catolic al fiului lui

---

306 D. Barbu, „Sur le double nom du prince de Valachie Nicolas-Alexandre", în Idem, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Bucureşti, 1998, p. 103-122.

307 N. Djuvara, *Thocomerius – Negru-Vodă*, p. 207-208: „S-a făcut însă recurs, împotriva tezei lui Barbu, „deranjantă" pentru istoriografia oficială, la o ultimă armă, cea mai eficace şi mai vicleană: tăcerea. De mai bine de douăzeci de ani, nici un tratat, nici un manual de istorie românească n-o ia în considerare".

Ioan Basarab? Cercetând listele complete ale suveranilor unor monarhii catolice ca Sfântul Imperiu, Franța, Spania, Polonia sau Ungaria, nu am găsit niciun suveran care să poarte numele de Alexandru. Există, desigur, papi purtând acest nume, cum ar fi marele Alexandru IV (1254-1261), cretanul Alexandru V (1409-1410) sau problematicul Alexandru VI Borgia (1492-1503), dar niciunul trăitor în vremea lui Nicolae Alexandru pentru a putea presupune că ar fi putut juca rolul unui model spiritual. În spațiul ortodox însă, dincolo de modelul peren al lui Alexandru cel Mare sau al împăratului bizantin Alexandru, exista în imediata apropiere țarul bulgar Ioan Alexandru, ginerele lui Ioan Basarab. Date fiind legăturile extrem de strânse dintre Ioan Basarab și Ioan Alexandru la începuturile carierelor lor politice, este cât se poate de plauzibil că fiul domnului român va fi fost botezat după acesta, unul dintre cei mai mari patroni ai culturii ortodoxe în Bulgaria medievală. Chiar și la nivel de principiu, ideea numelui *Alexandru* ca marcă a unui botez catolic este din capul locului cât se poate de îndoielnică.

Însă problema tehnică cea mai serioasă pe care o comportă această teorie nu este atât numele în sine, cât faptul că, după presupusul „botez ortodox" al lui Alexandru sub noul său nume de Nicolae, „vechiul" nume „catolic" rămâne neșters și continuă să fie folosit. Astfel că paralelismul cu regele polon Vladislav Iagello, care ar fi fost inițial botezat ortodox Iacob, nu funcționează defel, deoarece, după botezul catolic, vechiul său nume ortodox nu a mai fost utilizat vreodată. Or, numele „catolic" de Alexandru este, dimpotrivă, folosit mereu în cele mai oficiale contexte ortodoxe, care nu par să manifeste nici cea mai mică aversiune în acest sens: de către Patriarhia ecu-

menică în actele de înălțare în rang mitropolitan a episcopiei de la Curtea de Argeș (1359), în hagiografia de tendință isihastă a lui Teofan de Peritheorion, în testamentele lui Chariton de Cutlumuș, în fine, pe piatra de mormânt de la Câmpulung, unde Nicolae Alexandru a fost înmormântat după ritul ortodox. Dacă ar fi existat o corelație între nume și confesiune, ne-am aștepta ca scrierile provenind din medii ortodoxe să utilizeze sistematic numele „ortodox" de Nicolae, ceea ce, precum se vede, nu este deloc cazul.

Trebuie să continuăm prezenta cercetare cu discutarea a două documente care aruncă lumină asupra confesiunii primilor Basarabi. În critica făcută tezei lui Daniel Barbu, Pavel Chihaia a adus în discuție tocmai actele de ridicare la rang mitropolitan a Bisericii Ungrovlahiei din 1359[308]. Patriarhul Calist I îl încuraja pe Alexandru să iubească „fără nicio schimbare dogmele sănătoase ale mărturisirilor de credință moștenite de la părinți" (ἀμεταθέτως τὰ ὡμολογημένα καὶ πατροπαράδοτα καὶ ὑγιῆ δόγματα). Pentru Chihaia, aceasta era o probă concludentă că părintele lui Nicolae Alexandru, Ioan Basarab, era un creștin ortodox în măsură a servi, din punctul de vedere al patriarhului, ca un model de statornicie în credință. Cuvântul πατροπαράδοτος are, într-adevăr, sensul de „ancestral, moștenit din părinți". Însă în literatura ortodoxă acest termen clasic a căpătat și accepția de „moștenit de la Sfinții Părinți" ai Bisericii, de „patristic", altfel spus[309]. De altfel, tocmai așa l-a înțeles

---

[308] P. Chihaia, „Despre biserica domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești", în Idem, *Artă medievală. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1998, p. 33-55.

[309] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961, p. 1053.

părintele Jean Darrouzès, care a tradus pasajul făcând referire la „les dogmes sains des professions de foi *dans la tradition patristique*". În contextul gramatei patriarhale, sub pana unui teolog palamit precum Calist I, este mult mai probabil să vedem sursa dogmelor ortodoxiei la Sfinții Părinți decât la... Ioan Basarab. (Merită să remarcăm, în contradistincție cu acest ferm atașament al patriarhului la tradiția patristică, faptul că papa Ioan XXII, cel care se adresase anterior lui Ioan Basarab, se plângea că teologii latini din vremea sa nu mai frecventau tradiția patristică și că nu îi mai interesau Părinții Bisericii[310]. Încă un semn al îndepărtării dintre cele două tradiții, odată cu dezvoltarea în direcții opuse a scolasticii și a palamismului.) În concluzie, trebuie recunoscut că pasajul în cauză este cel puțin ambiguu și că nu poate să spună nimic cert despre confesiunea lui Ioan Basarab.

O altă slăbiciune a criticii lui Pavel Chihaia este faptul de a fi minimalizat importanța actelor pontificale din 1327 și 1345, care indică, fără nicio îndoială, existența unor contacte ale primilor Basarabi cu Biserica Romană, aflată în perioada franceză a „exilului" său de aur de la Avignon. Este însă puțin probabil ca papii avignonezi, mari canoniști, să fi putut confunda actele de vasalitate față de regele Ungariei cu acte de profesiune de credință catolică. Problema principală este însă, din punctul de vedere al metodei istorice, că aceste documente nu sunt singurele care ne informează asupra confesiunii primilor Basara-

---

[310] Gy. Gereby, „Hidden Themes in Fourteenth-Century Byzantine and Latin Theological Debates: Monarchianism and Crypto-Dyophysitism", în M. Hinterberger și Ch. Schabel (ed.), *Greeks, Latins, and Intellectual History, 1204-1500*, Leuven-Paris-Walpole, MA: Peeters, 2011 (= Recherches de Théologie et Philosophie médiévales - Bibliotheca 11), 183-211, aici p. 209 și n. 58.

bi. A le absolutiza şi a face din ele, şi doar din ele, baza analizei, cu ignorarea celorlalte documente care vin să nuanţeze tabloul şi să precizeze cronologia evoluţiilor confesionale, nu este însă o bună metodă de a proceda ştiinţific. În plus, am relevat anterior erorile de lectură majore la care partizanii catolicismului Basarabilor au recurs chiar şi în analiza acestor două acte pontificale şi care exclud prin însuşi conţinutul lor ideea unui catolicism „din botez" al primilor domni români.

Însă tocmai actele patriarhale din 1359 sunt cât se poate de clare asupra confesiunii lui Nicolae Alexandru însuşi. Este straniu că s-a putut conchide din lecturarea lor că: „Alexandru nu se grăbeşte să ia o decizie în ceea ce priveşte propria sa confesiune, deoarece actele bizantine din mai şi actul regal din august 1359 ar fi înregistrat un asemenea eveniment. Rezultă că voievodul ar fi amânat botezul său fie prin obiecţie de conştiinţă (*objection de conscience*), fie, şi mai verosimil, pentru a-şi păstra o anumită libertate de acţiune faţă de Constantinopol"[311]. Astfel că deja celebra „convertire la ortodoxie" nu ar fi survenit decât odată cu preluarea numelui de „Nicolae". Acest presupus al doilea botez, moment de turnură care a făcut să curgă multă cerneală – dar care, se cuvine reamintit, *nu este atestat de nicio sursă* –, ar fi avut loc ipotetic *după* 1360, când ar fi fost întemeiată biserica Sfântul Nicolae Domnesc, purtând numele noului său patron, dar *înainte de* 1362, când dublul nume este atestat în unul din testamentele lui Chariton de Cutlumuş[312].

---

[311] *Ibidem*, p. 120.

[312] P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1988 ()ed.a2-a (Archives de l'Athos, II-2), n° 29, p. 110-116, aici p. 113: «αὐθέντης τῆς αὐτῆς Οὐγγροβλαχίας κῦρ Νικόλαος Ἀλέξανδρος».

Dincolo de aplicarea noțiunii anacronice, specifice modernității, a „obiecției de conștiință", absolut irelevantă în acest context, contradicțiile unui asemenea punct de vedere sunt surprinzătoare pentru un autor care dovedește în general o înțelegere fină a fenomenului religios. În 1359, Alexandru, cu sau fără numele de Nicolae, era evident ortodox: „întru Sfântul Duh fiu preaiubit/ fiu prealegitim și preaiubit întru Sfântul Duh" al patriarhului, el ceruse să fie „*el* și întreaga lui stăpânire" sub jurisdicție patriarhală, solicitând de la mitropolitul trimis „binecuvântare și îndreptare duhovnicească *a lui și a copiilor lui*" (dar nu pentru soția sa, despre care știm că era într-adevăr catolică) și arătând față de acesta „cuvenita supunere și evlavie". Mai mult, domnul făcuse jurăminte solemne de fidelitate eternă către Patriarhia ecumenică, pecetluite de teribile amenințări, în cazul ruperii lor, de excomunicare patriarhală. O logică de fier presupune că o excomunicare (*ruptură* de comuniune) nu poate fi eficientă decât în cazul *preexistenței* unei astfel de comuniuni! Dacă (Nicolae) Alexandru încă ar fi fost catolic (roman), toate amenințările unui înalt ierarh ortodox i-ar fi fost indiferente și ar fi fost absolut fără sens, dacă nu ridicole. Însă mai cu seamă un patriarh ortodox nu putea să amenințe un monarh catolic cu ruptura unei comuniuni care nu exista, ba încă și mai mult, să creadă că printr-un astfel de gest radical ar fi putut să îl atragă pe acesta înspre ortodoxie, în loc să îl dezguste definitiv de ea.

De fapt, lectura atentă și fără prejudecăți a documentelor de la 1359 atestă faptul că domnul Țării Românești recunoștea în cei mai puternici termeni cu putință *catolicitatea* deplină a Bisericii ortodoxe, prin capul acesteia, patriarhul ecumenic

din Constantinopol. Acesta a putut aprecia, în urma studierii atente a scrisorilor trimise (din păcate, pierdute) de Nicolae Alexandru „ascultarea, supunerea, aplecarea și dragostea pe care le nutrești față de sfânta Biserică a lui Hristos, catolică și apostolică, care este izvorul și rădăcina credinței celei adevărate și reazemul și temelia Creștinătății"[313]. Apartenența domnului român la ortodoxia catolică a Bisericii Răsăritene nu doar la 1359, dar de-a lungul întregii corespondențe care a precedat acest act politico-ecleziastic decisiv, nu putea fi subliniată mai clar și mai elocvent în sursele analizate. Că pe baza acelora-și acte s-a putut emite părerea contrarie, iată ce este oarecum uimitor.

Dincolo de considerente de lectură corectă a surselor și de logică istorică, tot atât de problematice sunt erorile factuale. Este sigur că biserica Sfântul Nicolae Domnesc nu a fost fondată în 1360, ci era deja terminată cu un deceniu înainte, în 1351-1352, când se inscripționa pe zidurile ei știrea morții lui Ioan Basarab. Așadar, nu există nicio legătură între înălțarea bisericii și adoptarea unui nou nume „ortodox" de către „catolicul" Alexandru. Prin urmare, deși era cu siguranță ortodox în 1359, el nu apare menționat în actele patriarhale cu numele său dublu, ceea ce arată în chip definitiv că între numele Alexandru și confesiunea catolică nu există absolut nicio legătură.

Conținutul actului de la 1359 corespunde în realitate unei alte situații, cea a unui suveran ortodox care s-a clătinat vremelnic în trecut în credința sa și care acum, revenit la izvoarele ortodoxiei, era întărit în aceasta atât prin concesii politice

[313] *FHDR, IV,* 196-197, 200-201.

(recunoaşterea oficială a titlului de domn absolut, *authentes*), prin încurajări, cât şi prin teribile ameninţări spirituale. Nici actele patriarhale, nici actul regal din 1359 nu menţionează o convertire la ortodoxie, cum bine observă Daniel Barbu, pentru simplul fapt că aceasta fie nu a avut loc niciodată, fie se întâmplase anterior.

Cum spuneam, nu doar că (Nicolae) Alexandru era ortodox încă din 1359, dar era deja şi cu câţiva ani anterior, dat fiind că îl chemase pe mitropolitul Iachint de Vicina pe lângă el „cu ceva vreme înainte". Aşa cum am demonstrat pe baza unui text bizantin, venirea lui Iachint la Curtea de Argeş datează, de fapt, din vremea primului patriarhat al lui Filotei Kokkinos (1353-1354), căruia respectivul text, de natură juridică, îi atribuie în cunoştinţă de cauză responsabilitatea întemeierii ambelor mitropolii ale Ungrovlahiei, şi nu doar a celei de a doua, întemeiată în 1370, cum se ştia până în prezent.

Coborând şi mai mult în timp, se poate afirma cu certitudine că apartenenţa lui (Nicolae) Alexandru la Biserica Răsăriteană este chiar şi mai veche. În *Viaţa Sfântului Maxim Kavsokalivitul* scrisă de mitropolitul Teofan de Peritheorion domnul-împărat al Ţării Româneşti apare în şirul suveranilor ortodocşi ai epocii aflaţi în legături epistolare cu sfântul Grigore Sinaitul. Acesta din urmă decedând nu în 1348, cum credea Daniel Barbu, ci în 1346, rezultă în mod definitiv că, începând cel puţin din acest an, (Nicolae) Alexandru era un suveran ortodox, numărat între „împăraţii pământului", şi discipol al lui Grigore Sinaitul. Or, câtă vreme singura dovadă a catolicismului lui (Nicolae) Alexandru este scrisoarea papei Clement VI din 1345, putem observa că „flirtul" domnului valah cu Bise-

rica Romană, început odată cu căsătoria lui cu doamna Clara şi actul de vasalitate de la 1343-1344, nu a durat mai mult de doi-trei ani. În orice caz, era o „afacere" terminată la 1346.

Aşadar, nicio concluzie cu titlu confesional nu se poate trage de pe urma presupusei schimbări de nume – care nici măcar nu este o schimbare, ci o dedublare, pentru că ambele nume apar gravate pe piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru. Fenomenul dublului nume este bine cunoscut la domnitorii români şi acesta nu are niciodată nici cea mai mică relevanţă confesională, ci pare a fi efectul unei influenţe culturale sud-slave[314].

De altfel, toată problematica „dublului nume" ca marcă a schimbărilor confesionale, falsă în consecinţele ei, are toate şansele să fie la fel şi în premisele sale. Este, de fapt, foarte posibil ca Nicolae Alexandru să fi purtat mereu cele două nume, deşi în utilizarea oficială a prevalat, din motive de concizie, cel de Alexandru. Într-adevăr, se poate observa că în lista de nobili români a papei Clement VI apare un straniu „*Nicolao, voyuode de Auginas*". *Auginas* nu este, aproape sigur, nimic altceva decât Curtea de Argeş, singura localitate cu această rădăcină despre care ştim că adăpostea atunci un voievodat. Ar fi inimaginabil ca la 1345 să se găsească la Argeş un alt voievod cu numele de Nicolae, necunoscut, descendent din Basarab.

---

[314] N. Iorga, *Istoria românilor*, p. 174, decela aici o influenţă sud-slavă: „Dar elemente, menite a se confunda într-o nouă sinteză, de o influenţă din Sud se observă, nu numai în nume ca Radu (din Radomir), Vlaicu, Dan, Mircea, dar şi în numele domneşti duble, ca Băsărabă Ivanco (sau Iancu), Nicolae (sau Nicoară) Alexandru. Aşa se numesc şi stăpânitorii slavi de pe ţărmul Adriaticei în veacul al XI-lea. Şi preoţii chiar au nume duble la sârbi: „Vasile zis Dragoe, Gheorghe zis Radoslav". Altundeva (p. 190), vorbeşte despre „obiceiul sârbesc al numelui dublu".

Devine verosimil că, rătăcit de informațiile complicate despre un ținut îndepărtat și puțin cunoscut, ce dădeau seama de asocierea la tron a fiului lui Ioan Basarab, purtând un nume dublu, redactorul scrisorii pontificale, fâstâcindu-se, a făcut din Nicolae Alexandru, rezident la Argeș (*Auginas*),... două persoane distincte!

S-ar putea însă obiecta că dăm o prea mare importanță documentelor patriarhale, privilegiind astfel sursele ortodoxe asupra celor catolice, ceea ce ne-ar face să cădem în capcana inversă a preopinenților noștri: reconstruirea unei istorii subiective prin absolutizarea unui singur tip de izvoare. Este de aceea momentul să ajungem la două documente pontificale din 1370 ale lui Urban V (1362-1370), care pot servi foarte bine pentru tranșarea definitivă a prezentei dezbateri. Din primul[315] aflăm că cele două fiice avute de doamna Clara cu răposatul Nicolae Alexandru deveniseră între timp împărătese:

---

[315] Theiner, *VMHH*, II, nr. CLXXXIV, p. 95: „*Urbanus episcopus etc. Dilecte in Christo filie nobili mulieri Clare, relicte quondam Alexandri Wayvode in Wlachia vidue, salutem etc. Letamur in domino, Dilecta filia, sibique gratias agimus ex intimis nostri cordis, quod sicut fidedigna relatione didicimus, tu Spiritus Sancti lumine illustrata, et per eximie devotionis opera et multiplicium virtutum exercitium iugiter altissimo famularis, et inter alia Carrissimam in Christo filiam nostram ... Imperatricem Bulgarie Illustrem, natam tuam, a scismate ac erroribus hereticalibus, in quibus diutius fuerat, retraxisti: verum quia habere diceris alteram natam, videlicet Ancham reginam Servie Illustrem, adhuc in similibus scismate ac erroribus permanentem, caritatem tuam excitamus ac hortamur attentius et rogamus, quatenus ut multos lucri facias domino Iesu Christo, dictam Reginam, aliasque utriusque sexus personas, scismate ac heresibus maculatas, ad prefate fidei, extra quam non est salus, coneris convertere puritatem. Ceterum devotionem tuam ex eo, quod beatos apostolos Petrum et Paulum eorumque basilicas et nos etiam de calicibus aureis et paramentis pretiosis pro divinis obsequiis honorasti, digne commendationis attollentes preconio, liberalitati tue proinde gratiarum referimus actiones. Datum Rome apud sanctum Petrum xiv. Kal. Februarii. Anno Octavo*". V. și Hurmuzaki-Densușianu, Documente, I/2, p. 158.

Ana – a țaratului de la Vidin, Anca – a imperiului sârb[316]. Dar, deși doamna Clara era catolică, fiicele ei fuseseră botezate ortodoxe. Mama abia putuse să o întoarcă de la „schismă" pe Ana („*... Imperatricem Bulgarie Illustrem, natam tuam, a scismate ac erroribus hereticalibus, in quibus diutius fuerat, retraxisti*"), în vreme ce Anca se mai încăpățâna să rămână „schismatică" („*videlicet Ancham reginam Servie Illustrem, adhuc in similibus scismate ac erroribus permanentem*"). Mama lor fiind catolică, este evident că cele două fete ale cuplului domnesc al Țării Românești nu putuseră fi botezate în ritul ortodox decât atâta vreme cât părintele lor va fi fost ortodox. „Convertirea la ortodoxie" a lui Nicolae Alexandru, cândva între 1360 și 1362, este, așadar, o imposibilitate tehnică, deoarece tocmai în 1360 fiica lui îndărătnică în „schismă" se căsătorea cu țarul ortodox Ștefan Uroș, fiul lui Ștefan Dușan[317]. Chiar presupunând că această căsătorie s-a făcut la limita vârstei nubile (14 ani), se poate conchide că Anca s-a născut și a fost botezată ortodox de părintele ei cel mai devreme în 1346. Dacă, într-adevăr, căsătoria cu doamna Clara va fi avut loc în jurul lui 1344, cu ocazia jurământului de vasalitate al lui (Nicolae) Alexandru, se poate observa că botezul ortodox al Ancăi se situează în jurul datei morții lui Grigore Sinaitul, sfântul isihast care a reușit să-l

---

316 N. Iorga, „I. Domnița Anca și patronajul ei literar. II. O prigonire politică sub fanarioți". *AARMSI, 4*, 1924-1925, p. 374-380. Cum arată notița din sbornicul de la Vidin din 1360, împărăteasa Bulgariei se numea, de fapt, Ana (K. Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture*, Leyden-Boston, 2008, p. 514), câtă vreme cea a Serbiei, cum spune documentul discutat aici, era Anca. Iorga s-a înșelat în presupunerea că cele două fiice nu ar proveni din aceeași căsătorie a Clarei. Conform documentului, dacă papa se referea la Ana ca la „*natam tuam*", Anca a Serbiei apare ca „*alteram natam*" (a doua sa fiică).

317 K. Jirecek, *Geschichte der Serben*, vol. I, Gotha, 1911, p. 414.

îndepărteze pe fiul lui Ioan Basarab de la ideea unei convertiri durabile la catolicism. Cronologia propusă de noi este astfel verificată independent prin momentul naşterii fiicelor lui Nicolae Alexandru şi ale doamnei Clara, botezate ambele în ritul ortodox, evident, după confesiunea tatălui, iar nu a mamei lor.

A doua scrisoare a lui Urban V este adresată lui Vlaicu-Vladislav însuşi, cu scopul să îl convingă să renunţe la schismă şi să vină (iar nu să revină !) la sânul Bisericii Romane[318]. Pentru a găsi călăuzire pe acest drum, el era sfătuit să caute o mărturisire veritabilă de credinţă catolică în exemplul viu al doamnei Clara, mama sa vitregă (*noverca*)[319]. Vladislav era, astfel, mai în

---

[318] Theiner, *VMHH*, II, nr. CXCI, p. 97-98: *„Urbanus episcopus etc. Nobili viro Latizlao Wayvode Vlachie, gratiam in presenti, per quam obtineat gloriam in futurum. Superni pastoris, qui sue immense caritatis beneficio, ut omnes oves salvas faceret, unumque esset ovile et unus pastor, de celis descendit in mundum, se immolans pro eisdem, vices licet immeriti gerentes in terris, oves errabundas et devias, illas presertim, quas sive in rectam viam sive in deviam sequuntur alie, prout possibilitas nobis ex alto conceditur, ad ipsum ovile reducere procuramus. Sane fide dignorum relatione percepimus, quod licet eiusdem pastoris, videlicet domini nostri Iesu Christi, fidem profitearis, tamen extra ovile prefatum, scilicet gremium et obedientiam sacrosancte Romane ac catholice et apostolice ecclesie, matris et magistre cunctorum fidelium, extra quam non est salus, ex antiquo scismate in te a tuis antiquis predecessoribus derivato, moraris et multiplicibus erroribus involutus existis, nichilominusque credens forte te in statu salutis existere, impios Turchos catholice fidei hostes pro dei et prefate sedis reverentia persequeris et tuos reputas inimicos. Sed dolemus ab intimis, si non certas legitime, cum non nisi certamen exercenti legitimum corona eterni premii secundum doctorem gentium tribuatur, tantoque ferventius tuam salutem gliscimus, quanto, si in toto corde tuo convertaris ad dominum, futurus victoriosior Christi pugil verisimiliter extimaris".*

[319] Ibidem: *„Quare magnificentiam tuam hortamur in domino et obsecramus per viscera misericordie Dei nostri, quatenus relictis scismate et erroribus universis, per instructionem catholicorum et religiosorum virorum, quorum multi in tuo dominio, presertim ex operatione dilecte in Christo filie nobilis mulieris Clare, noverce tue, non solum catholice, sed claris dicte fidei et virtutum meritis insignite moram trahere asseruntur, ad ovile prefatum securus advenias, in eo cum aliis Christi fidelibus perpetuo permansurus et salutis eterne premia recepturus. Nos enim, si hoc fideliter et sincere effeceris, te ut filium dilectissimum habere proponimus, ac tibi in tuis et terre tue negotiis apostolice sedis favoribus assistere gratiose. Datum Rome apud sanctum Petrum vi. Idus Aprilis. Anno Octavo".*

vârstă decât cele două surori ale sale, împărătesele Bulgariei vidinene și Serbiei, provenind, de bună seamă, dintr-o căsătorie sau o relație anterioară a lui Nicolae Alexandru. Botezul său ortodox era astfel chiar și mai vechi, datând dinainte de posibila convertire a tatălui său în scopul obținerii mâinii catolicei doamne Clara. Studierea atentă a datelor botezului ortodox al celor trei copii cunoscuți ai lui Nicolae Alexandru demonstrează, așadar, că acesta fusese ortodox și înainte de interludiul 1344-1346, și după.

Această deducție genealogică este însă confimată cu tărie chiar de papa Urban V, care îl încurajează pe Vladislav să caute salvare la sânul Bisericii Romane, în afară căreia nu există mântuire, și să abjure în acest scop schisma pe care o moștenise din vechime de la strămoșii predecesori ai săi, „*ex antiquo scismate in te a tuis antiquis predecessoribus derivato*". Această schismă nu putea data, așadar, doar din vremea tatălui său, Nicolae Alexandru, pentru că atunci nu ar mai fi fost o schismă *ex antiquo*, ci doar una de dată foarte recentă. Precizarea apăsată „*a tuis antiquis predecessoribus*" (la plural) arată că trebuie să fi fost vorba nu doar de bunicul lui Vladislav (Ioan Basarab), ci, fără doar și poate, chiar și de străbunicul său, enigmaticul *Thocomerius*, dacă nu și de înaintași dintr-o perioadă și mai veche. Spre deosebire de papii anteriori, care nu aveau despre Basarabi decât observații vagi, din auzite sau din surse angevine, Urban V se întemeia în considerațiile sale pe o informație de primă mână: scrisorile doamnei Clara înseși.

Prin urmare, chiar dacă este îndoielnic faptul că „părinții" evocați de patriarhul Calist I ar face referire la părinții lui Nicolae Alexandru, putem afirma, ca să spunem așa, *ex cathedra* și în mod infailibil, că termenul „*predecessores*" evocat de papa Urban V lămurește definitiv problema confesiunii lui Nicolae Alexandru, a lui Ioan Basarab și a lui *Thocomerius*. Se confir-

mă astfel deplin toate sursele pe care le-am pus în discuție de-a lungul prezentei cercetări, atât pontificale, cât și patriarhale.

În concluzie, supusă unei analize strânse, teoria dublului nume ca marcă a unor evoluții confesionale ale celui de-al doilea domn al Țării Românești nu are, de fapt, nicio relevanță și trebuie abandonată definitiv. Analiza echilibrată a *tuturor* surselor pe care le avem la dispoziție, și nu doar a celor provenind din cancelaria pontificală, este în măsură să modifice radical ipoteza unui catolicism din momentul botezului al primilor Basarabi. Imaginea nouă pe care o conferă întregul corpus disponibil vorbește mai degrabă de suverani ortodocși, care au cochetat trecător cu catolicismul din motive de *Realpolitik*, conjugate cu considerente de politică matrimonială.

Nici nu mai merită să dezvoltăm ideea că, pe o bază confesională atât de fragilă, nicio speculație în numele falsei axiome „catolic *ergo* cuman" nu mai este posibilă. Întregul capitol VII al cărții lui Neagu Djuvara, intitulat baroc *„Momentul 1359. Alexandru vodă îl cheamă pe mitropolitul de la Vicina la Argeș, abjură catolicismul și devine Nicolae Alexandru"* (p. 194-208), este o repetare necritică, destul de pitorească, a unor propoziții a căror validitate tocmai am verificat-o. Criticând teoria catolicismului primilor Basarabi, Pavel Chihaia a fost poate cam aspru[320]. Judecata lui s-a dovedit însă premonitorie: această teorie, eronată prin absolutismul cu care unele elemente reale au fost extrapo-

[320] P. Chihaia, *op. cit.*, p. 52: „Confundând planul relațiilor cavalerești, care implicau folosirea unor formule de protocol prestabilite catolice, cu cel al confesiunii propriu-zise, invocând în sprijinul acestei confuzii o serie de date inexacte preluate din raportul de săpături al lui N. Constantinescu sau inventând pe aria propriei sale fantezii situații și împrejurări inexistente, Daniel Barbu nu a făcut, cu tot bagajul său de cunoștințe, un serviciu real științei românești, favorizând confuzii și interpretări greșite, *care ar putea genera, la rândul lor, alte erori*".

late în detrimentul altora, tot atât de reale, a generat, fără voia autorului său, eroarea absolută a „cumanității" Basarabilor.

Cruciada antimongolă din 1352-1354 și implicațiile sale confesionale

Aparentele oscilații confesionale ale primilor Basarabi trebuie astfel explicate nu prin invocarea stereotipă a unor poziții esențialiste confesionale, ci prin conjugarea politicii lor matrimoniale cu politica lor externă. Confruntarea cronologiei sugerează că alianțele matrimoniale cu lumea catolică prin căsătoria domnilor valahi cu mlădițe ale aristocrației ungare catolice au coincis cu necesitatea stabilirii unei alianțe pentru contrabalansarea presiunii mongole.

Rămâne să reconstituim aici în detaliu contextul politic și semnificația refugierii mitropolitului Iachint al Vicinei, între 1353 și 1354, la Curtea de Argeș. Acest eveniment a avut loc cu ocazia cruciadei pe care regele Ludovic de Anjou a purtat-o, cu asentimentul papei Clement VI, împotriva mongolilor între 1352 și 1354[321].

Pentru a-l deturna pe Ludovic din amestecul său continuu în afacerile regatului Neapolelui, papa i-a acordat în Răsărit un spațiu vast de acțiune în care tânărul rege putea să își desfășoare ambițiile militare și politice pentru crearea unui vast imperiu oriental servind intereselor mai generale ale Creștinătății latine. Momentul era crucial. Anexarea Haliciului și Vladimirului de către regele Cazimir al Poloniei, cumnatul regelui un-

[321] Recent, asupra acestora a insistat I. Vásáry, *„Татарские походы венгерского короля Лайоша Великого"*, *Золотоордынская цивилизация*, 3 (2010), p. 23-29. Încercarea de clarificare a cronologiei campaniilor antimongole ale lui Ludovic de Anjou aduce rezultate mulțumitoare pentru campaniile din anii 1340, însă neconcludente pentru 1352-1354, unde se ridică semne de întrebare chiar și asupra derulării lor reale.

gar, în 1341-1349, declanşase în 1350 riposta dură a lituanienilor aliaţi cu mongolii, care loviră împreună regiunea Liovului şi a Belzului[322]. În faţa puternicei agresiuni, regele polonez solicită ajutorul Papalităţii şi al lui Ludovic. Pontiful nu şi-a economisit forţele, deschizând în 1351 un larg front de război împotriva schismaticilor ruteni, a lituanienilor şi a mongolilor, care se întindea pe mii de kilometri între Baltica şi Marea Neagră. Clement VI este, în istoria cruciadelor târzii, suveranul pontif care a asigurat tranziţia între simplele proiecte teoretice şi acţiunea decisivă pe teren, acolo unde *Respublica christiana* o cerea.

Astfel, în aceeaşi zi de 15 martie 1351, Clement VI emitea trei acte de o importanţă extraordinară. El dădea mai întâi regelui Suediei ordinul de a lupta împotriva karelilor, ingrienilor şi rutenilor (ruşi), socotiţi toţi *inimici crucis*[323]. El cerea Ordinului Teutonic să îl ajute pe regele Suediei în această întreprindere[324]. În aceeaşi zi, papa făcea o largă concesiune către regele Cazimir III pentru a-i converti pe ruteni la credinţa catolică, având ca obiectiv crearea în teritoriul lor a unei mitropolii latine cu şapte episcopii. În acest scop, cum Polonia suferea *per potentiam et insultum Tartarorum et Litwanorum,* papa dorea să o ajute prin concederea dijmei bisericeşti vreme de patru ani[325].

Într-o manieră progresivă, odată cu dezangajarea lui Ludovic din Italia, Clement VI îi conferea şi lui aceleaşi prerogative pentru cruciadă acordate anterior regelui Poloniei. În 1351 îi concesiona mai întâi – la cererea expresă a regelui,

---

322 P. W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy: Piast Poland in East Central Europe, 1320-1370,* Chicago and London, 1972, p. 121-142, 143-148.

323 Theiner, *VMPL, I,* p. 530-531, nr. 700.

324 Theiner, *VMPL, I,* p. 531, nr. 701.

325 Theiner, *VMPL, I,* p. 531-534, nr. 702 et 703.

într-o *petitio* specială – dreptul de a fonda și de a dota (*fondare ac sufficienter dotare proponuit*) în regatul său mai multe biserici în scopul de a-i converti la catolicism pe schismaticii, alanii, cumanii și tătarii care locuiau în regat sau în vecinătatea acestuia: „*Quod tam in certis partibus regni sui Ungariae, quam prope ipsum regnum multi schismatici, philistei, Cumani, Tartari, pagani et alii infideles*", în vederea botezării acestora și a aducerii lor la credința catolică (*quos ipse ad sacrum baptisma et fidem catholicam suscipiendam pro posse conatur inducere*). Era vorba de o prerogativă regală de a crea episcopii misionare, dar dreptul de a ordona noua ierarhie în teritoriu nu mai era al regelui, el revenind „*Archiepiscoporum et Episcoporum de regno predicto*"[326], care astfel erau asociați la întreprinderea regală.

Tocmai pentru a atrage și a motiva nobilimea ungară la cruciada care se pregătea, regele îi confirma în 1351 privilegiile recunoscute în 1225 prin bula de aur a regelui Andrei II[327]. În iunie-iulie 1351, Ludovic părăsi Buda în direcția Cracoviei, unde făcu joncțiunea cu armata lui Cazimir[328]. Redutabila forță reunită reuși să recupereze Haliciul, Vladimirul (Lodomeria), ajungând până la Lublin. Devenit comandant *en chef* al armatelor reunite din cauza îmbolnăvirii lui Cazimir, Ludovic reuși să îl captureze la Vladimir pe ducele lituanian Kiejstut. Acesta reuși însă să scape, ceea ce anunța necesitatea de a relua campania în anul următor.

În primăvara lui 1352, armata lui Cazimir III și cea a lui

---

[326] Theiner, *VMHH, I*, 797; Hurmuzaki, *Documente*, I/2, p. 16, nr. XIII.

[327] Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 17-21, nr. XIV.

[328] Pentru campania din 1351-1352, a se vedea P. W. Knoll, *op. cit.*, p. 149-157. Pentru campaniile din 1352 și 1354, v. B. Homan, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria, 1290-1403*, Roma, 1938, p. 364-365.

Ludovic făcură joncțiunea sub zidurile cetății Belz, *in confinibus tartarorum*. După un asediu prelungit în martie-aprilie, castelanul s-a predat pe baza unui armistițiu care lăsa Haliciul Poloniei, Lituania păstrând Vladimirul. În acordul ulterior dintre cei doi regi cruciați, Cazimir primea cele două provincii în posesiune până la moartea sa, dar recunoștea dominația lui Ludovic I asupra lor după aceea. Pe 6 aprilie 1352, regele ungar revenise deja la Munkács. Totuși, abia ajuns, un alt pericol se profila la orizont. Contele de Szolnok, Nicolas de Syrma, informa chiar de Paști că *Rex et dominus noster mandat gentes leuare contra Canes Tartaros penes Dominum Wayuodam*. El cerea castelanului Petru de Szászvár să fie pregătit în 15 zile pentru a pleca din nou în campanie[329]. În spatele lituanienilor apărea de acum pericolul ripostei mongole.

Pentru a-l motiva o dată în plus pe rege într-o luptă care se anunța îndelungată, Clement VI îl elogia în 15 iulie 1352, încurajându-l: „*ut diuinae potentiae fretus auxilio, ad propellendum Schismaticos et infideles alios, regno tuo finitimos, ex quorum praesomptuosa nequitia frequenter regnum ipsum et habitatores eius passi sunt detrimenta*". În acest scop îi oferea în stăpânire deplină toate cuceririle făcute în detrimentul schismaticilor ruteni și al celorlalți necredincioși (lituanieni păgâni și mongoli musulmani), anume: „*omnia et singula, prouincias, ciuitates, castra, villas, fortalitia et quaelibet alia loca, quae praestante Deo de manibus Schismaticorum et infidelium eorundem potentia et manibus eripere, et potestati tuae subiicere, fauente tibi dextera Domini, te continget, dummodo ex largitione Apostolica vel alias in eis non sit alicui ius specialiter quarsitum, tibi ac haeredibus et successoribus*

[329] Hurmuzaki, I-2, p. 22, nr. XVI.
[330] Hurmuzaki, I-2, p. 24, nr. XVIII.

tuis auctoritate Apostolica concedimus et donamus[330]".

În aceeași zi, papa conceda regelui pentru patru ani – cu acordul *venerabilibus fratribus nostris sancte Romane ecclesie cardinalibus* – a zecea parte din toate veniturile ecleziastice ale Ungariei, cu scopul de a-i alunga de la frontierele regatului pe mongoli și pe ceilalți inamici care atacau neîntrerupt Ungaria[331]. Clement VI comunica această decizie înalților ierarhi ai Ungariei (arhiepiscopi și episcopi), cerându-le să strângă dijma cu toate cenzurile ecleziastice de rigoare, dijmă concesionată regelui Ludovic pentru apărarea regatului împotriva necredincioșilor[332].

Dar în campania din 1352, regele s-a îndreptat personal către Belz. Ceea ce ne îndeamnă să ne punem întrebări asupra circumscrierii crono-spațiale a evenimentelor prezentate în *Cronica* lui Matteo Villani, istoricul contemporan cel mai bine informat asupra acestora.

[1352] „CAP. LXXII. Cum un mare rege al tătarilor veni asupra regelui Prosclaviei[333]. Se întâmplă că, în acest an, un

---

331 Hurmuzaki, I-2, p. 25-26, nr. XIX; Theiner, *VMHH, I*, p. 815.

332 Hurmuzaki, I-2, p. 27-28, nr. XX; Theiner, *VMHH, I*, p. 816.

333 Matteo Villani, *Istorie*, în *Rerum italicarum scriptores, XIV*, ed. L. A. Muratorius, Mediolani, 1729, col. 155: *„Cap. LXXII. Come uno grande Re de' Tartari venne sopra il Re di Prosclavia. Avvenne in questo anno che uno Re del lignaggio de' Tartari havendo havuto la sua gente briga col Re di Prosclavia infedele, avvegna che suddito a' Re de Ungheria, e fatto danno l'una gente a l'altra, il detto Re de' Tartari sentendosi di grande potenzia, per presunzione della sua grandezza, overo per trarre la gente del suo paese (che havieno a quel tempo grandissima fame) uscì del suo Reame con infinito numero di gente a pie & a cavallo, ed entrò nel Regno de' Prosclavi. Il Re de' Prosclavi con la sua gente si fece incontro a quella moltitudine per ritenerla a certe frontiere, tanto che havesse il soccorso del Re d'Ungheria, il quale di presente vi mandò XL. mila arcieri a cavallo, e aggiuntisi colla gente del Re de' Prosclavi, di presente commisono la battaglia, con Tarteri, de' quali tanti n'uccisono, che la lena mancò a gli huomini, e lo taglio alle spade, e le saette a gli archi. Ma per la soprabbondante moltitudine de' Tartari non potendogli gli Ungheri e i Prosclavi piu tagliare, convenne che abbandonassono il campo, non sanza grande danno della loro gente. I Tartari vinti rimasono vincitori. Ma per disagio di vivande, e per la corruzzione dell'aria, costretti prima a manicare de'*

rege din dinastia tătarilor, având neamul său ceartă cu regele Prosclaviei, necredincios, deşi supus al regelui Ungariei, îşi făcură mare stricăciune un neam împotriva celuilalt; zisul rege al tătarilor, simţindu-se în mare putere, sau din trufie pentru mărimea sa, sau mai degrabă pentru a-şi ostoi oamenii din ţara sa (căci dăduse în vremea aceea o mare foamete), ieşi din regatul său cu un număr nesfârşit de oameni, pedeştri şi călare, şi intră în regatul „prosclavilor". Regele „prosclavilor" împreună cu oamenii săi ieşi în întâmpinarea acelei mulţimi pentru a o opri la frontieră, dat fiind că avea ajutor din partea regelui Ungariei, care îi trimise imediat 40 de mii de arcaşi călare, şi, reuniţi cu oamenii regelui „prosclavilor", dădură de îndată bătălia cu tătarii, din care uciseră atâţia, încât oamenii se sleiră de vigoare, tăişul spadelor se toci şi nu mai aveau săgeţi în arcuri. Dar, din pricina mulţimii supraabundente de tătari, neputând ungurii şi „prosclavii" să-i mai taie, căzură de acord să se retragă de pe câmpul de bătaie, nu fără mari pierderi printre oamenii lor. Tătarii învinşi rămaseră (astfel) învingători. Dar, din lipsă de hrană şi din stricarea aerului, constrânşi să mănânce trupuri moarte şi auzind că cei doi regi [al Prosclaviei şi al Ungariei – n.n.] făceau pregătire să se întoarcă la luptă cu o armată încă şi mai puternică, şi de frică şi din marea lipsă de provizii pe care o aveau tătarii, se întoarseră din nou în ţara lor. Această veste ne sosi de puţină vreme şi din mai multe părţi în Florenţa în luna aprilie a anului 1352."

---

corpi morti, sentendo che per li due Re si faceva apparecchiamento di ritornare in campo con maggiore più potente esercito, per paura e per lo gran disetto, che i Tartari haveano di vettuaglia, si tornarono a dietro in loro paese. Questa novella havemmo da più e diverse parti in Firenze del mese d'Aprile MCCCLII".

Să remarcăm mai întâi că această campanie încheiată înainte de aprilie, când veştile despre ea ajungeau la Florenţa, a avut loc concomitent cu campania de la Belz (februarie-martie 1352). Să adăugăm însă imediat că expediţia descrisă de Villani este una în care regele Ungariei nu era prezent personal. Tot ce face este să trimită la un moment dat întăriri. În acelaşi timp, în faţa armatei descrise aici nu sunt lituanienii, ca la Belz, ci mongolii. Această aparentă nepotrivire l-a deconcertat recent pe István Vásáry, care a conchis pe baza acestor contradicţii aparente că naraţiunea ar avea un caracter nesigur, fiind poate chiar complet fantezistă. În realitate, este uşor de remarcat că cele două relatări dau seama de două fronturi diferite ale aceleiaşi campanii. Această contraofensivă mongolă pe frontul de sud pare să fi fost destinată tocmai degajării presiunii asupra Lituaniei, ceea ce s-a şi produs, deoarece regele s-a văzut nevoit să trimită întăriri misteriosului rege al Prosclaviei, divizându-şi astfel forţele şi obligându-l să revină în Ungaria.

Situaţia indecisă pe frontul meridional în vremea campaniei din 1352 lăsa să se prevadă o altă confruntare, decisivă, în vederea căreiase pregăteau ambele părţi. În 1353, Ludovic confirma libertăţile cetăţeneşti oraşului Braşov, cu condiţia ca locuitorii acestuia să îi vină în ajutor atunci când regele urma să apară personal în părţile orientale ale regatului. Următoarea campanie nu mai urma să se deruleze în direcţia Carpaţilor septentrionali, ci către Carpaţii orientali, unde se pregătea direcţia de înaintare a forţelor regale.

[1354] „CAP. V. Cum regele Ungariei porni cu mare armată asupra regelui tătarilor[334]. În acest an şi în chiar această

[334] Matteo Villani, *Istorie*, în *Rerum italicarum scriptores*, XIV, ed. L. A. Muratorius, Mediolani, 1729, col. 237: „*Cap. V. Come il Re d'Ungheria passò con grande*

vreme, Ludovic, regele Ungariei, își strânse forțele sale și pe oamenii regelui Poloniei, și pe ai celui al Prosclaviei; și, pregătind multe căruțe cu provizii, și cu 200 de mii de călăreți trecură vreme de 15 zile prin locuri pustii, și cu mari eforturi intrară în regatul unui mare rege din neamul tătarilor. Și ajunși în regatul aceluia, începând să facă stricăciune în țară, regele acelei țări, care era foarte tânăr, trimise să îl roage pe (regele) Ungariei să îi îngăduie să poată veni la el în siguranță cu puțină suită; căpătată învoirea, veni la el cu o sută de baroni foarte arătoși și bogat împodobiți și, arătându-i reverență, îl întrebă pe regele Ungariei de ce venise cu putere armată în regatul său și ce voia de la el. Regele îi răspunse că venise asupra lui deoa-

---

essercito contro il Re de' Tarteri. In questo anno, e in questo medesimo tempo Lodovico Re d'Ungheria accolse suo sforzo, e del Re d'Appollonia e di quello di Prosclavia suoi huomini: e apparecchiato grande carreggio di vittuaglia, e con dugento migliaja di cavalieri andando XV. dì per luoghi diserti, e con grande travaglio passò nel Reame d'uno gran Re della genta de' Tarteri. E giunto nel Reame di colui, essendo per cominciare a fare danno nel paese, il Re di quello paese, che era assai giovane, mandò pregando quello d'Ungheria che li desse licenzia che con poca compagnia potesse venire a lui sicuramente, e impetrata la licenzia venne a lui con cento Baroni molto adorni, e riccamente apparecchiati, e fatta la riverenzia, domandò il Re d'Ungheria, perche egli era venuto con sorza d'arme nel suo Reame, e quello ch' egli volea da lui. Il Re gli disse ch' era venuto sopra lui, perchè egli non era Christiano ; e che voleva tre cose: la prima , ch' egli divenisse Christiano con la sua gente; la seconda, ch' egli lo riconoscesse per suo maggiore; la terza, che in segno d'omaggio gli desse ogn' anno certo tributo; ed egli sarebbe suo protettore. Il giovane Re disse: "Vedi Re d'Ungheria; la mia forza è troppo maggiore chè la tua, solo del mio Reame sanza la sorza [lege forza] de' miei maggiori; e faccioti certo, che condotto se' in parte, che s'io volessi gran vittoria potrei havere di te, e della tua gente: ma però ch' io ho animo di divenire Christiano, accetto di volere fare le tue domande, e intendo di farle a tempo col tuo ajuto, e del Papa". E rimasi in concordia, fece grande honore al Re d'Ungheria, e accompagnollo infino a' confini del suo Reame. Ma in quello venire per alcuna invidia i grandi Baroni d'Ungheria non gli feciono honore, per impedire che il loro Re per lo acquisto di costui non divenisse grande di soperchio. E fu materia di grande isconcio del buono volere, che haveva il Re de' Tarteri, e della intenzione del Re d'Ungheria".

rece acesta nu era creştin şi că voia trei lucruri: întâi, ca acela să devină creştin, împreună cu oamenii lui, pe urmă, ca el să îl recunoască drept mai-mare al său, în fine ca, în semn de omagiu, să îi dea un anumit tribut în fiecare an; şi el ar fi (în acest caz) protectorul său. Tânărul rege (tătar – n. n.) zise: „Vezi tu, rege al Ungariei, că puterea mea este mult mai mare decât a ta, fie chiar şi numai regatul meu, fără forţa celor mai-mari mie. Şi îţi spun cu certitudine că, dacă aş vrea, aş putea dobândi o mare victorie asupra ta şi a oamenilor tăi. Dar pentru că eu mă gândesc să devin creştin, accept să vreau să îndeplinesc cererile tale şi intenţionez să o fac în timp, cu ajutorul tău şi al papei". Şi, rămaşi în bună înţelegere, făcu mare cinste regelui Ungariei şi îl însoţi până la frontierele regatului său. Dar de aici se stârni invidia unora, marii baroni ai Ungariei nu-i mai făcură cinste, pentru a-l împiedica pe rege ca, prin dobândirea acestuia, să devină excesiv de măreţ. Şi atât bunăvoinţa regelui tătarilor, cât şi intenţia (adevărată a – n. n.) regelui Ungariei fură materia unei mari neînţelegeri".

Cu textele în faţă rămâne să determinăm unde au avut loc confruntările aici evocate. Cronica anonimului minorit ne dă două indicii geografice: *ad fluuium Ethel, circa cuius ripam olim Atila natus fuisse perhibentur, cum cetus hungarorum de Scitia in Pannoniam transmigrauit*; de asemenea, faptul că, la întoarcere, armata regelui a traversat râul Siret (*fluuium Zereth*) din Moldova[335]. Pentru Gh. Brătianu, confruntarea evita-

[335] Anonymi Dubnicensis, *Liber de rebus gestis Ludovici R. Hung. 1345-1355*, în: *Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*, ed. Fr. Toldy, vol. I, Pesth, 1862 [reimprimat Budapesta, 1986), p. 110-111.

tă ar fi avut loc lângă Sarai de pe Volga, fluviu numit turceşte Ethil. Pentru Hasdeu ar fi fost vorba de Bug. În fine, pentru Balint Hóman, întregul eveniment ar trebui situat în preajma Nistrului[336]. Observând că armata coalizată a înaintat numai vreme de 15 zile în teritoriul mongol, Al. Gonța a conchis însă că un efectiv atât de însemnat (dincolo de exagerările evidente) nu putea depăşi în două săptămâni fluviul Nistru, apropiindu-se astfel de identificarea propusă de Hóman. Gonța semnala de altfel că Nistrul are, într-adevăr, un afluent pe partea dreaptă, între Botna şi Răut, care se mai numeşte încă Itil sau Itchil[337]. Dacă este de neconceput ca armata cruciată să fi ajuns până la Volga (ceea ce ar fi depăşit recordul de înaintare al armatelor germană şi română în al Doilea Război Mondial), trebuie să conchidem dând dreptate poziției exprimate convergent de Hóman şi de Gonța.

Dar cine să fi fost acest misterios *re di Prosclavia* din *Cronica* lui Villani? Cea mai recentă abordare a acestui text în istoriografia română îi aparține lui Ştefan Gorovei[338]. Potrivit acestuia, „regele Prosclaviei" ar fi fost nici mai mult, nici mai puțin decât Dragoş însuşi, întemeietorul Moldovei. Dragoş era într-adevăr un schismatic (*infidele*), supus însă regelui Ungariei. Potrivit propriei cronologii avansate de acest autor, Dragoş ar fi domnit între 1347 şi 1354, urmat fiind de fiul său Sas în 1354-1363 şi de întemeietorul noii dinastii Bogdan I (1363-1367). În fine, Moldova se afla în apropierea granițelor maghiare şi

---

[336] G. Brătianu, „Les rois de Hongrie et les Principautés roumaines au XIVe siecle", *BSHAR*, 27 (1947), p. 67-105, aici p. 78; B. Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria*, p. 365.

[337] Al. Gonța, *Românii şi Hoarda de Aur, 1241-1502*, München, 1983, p. 145-146.

[338] Şt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iaşi, 1997, p. 93-97.

polone și străbaterea ei pentru a ajunge în ținuturile tătărești trecea prin „locuri pustii". În această lectură, *Prosclavia* nu ar fi decât o deformare a primului nume al țării, *Rosovlahia* (formele de tranziție prin care autorul își închipuie trecerea de la una la alta fiind deosebit de stranii).

Dincolo de aceste speculații lingvistice fără niciun fundament, este straniu că o asemenea „identificare" nu i-a sugerat autorului ei, prins în mreaja propriei sale „descoperiri", un dram de precauție. Cum ar fi putut un simplu „căpitan" din armata regelui Ungariei, cum era, de fapt, Dragoș[339], să treacă în ochii unui cronicar bine informat ca Matteo Villani drept un „rege" situat la un nivel de cvasiegalitate cu regele Ungariei și regele Poloniei? Moldova nu se afla „în apropierea granițelor maghiare", ci intra tocmai în acea vreme în interiorul acestora, motiv pentru care niciun istoric medieval nu putea să-i acorde lui Dragoș măcar umbra de suveranitate implicată de titlul de *rege*. O asemenea identificare ar presupune lipsa oricărui simț al proporțiilor din partea unui cronicar medieval, și o atestă cu certitudine în cazul istoricului care a comis-o.

În al doilea rând, cronologia evocată se bazează pe un demers extrem de personal al autorului, care s-a autorizat să corecteze „paleografic" toate datele domniilor moldovenești din secolul al XIV-lea pentru a le „ajusta" teoriei sale potrivit căreia Moldova ar fi fost întemeiată nu la 1359, cum glăsuiesc unanim sursele cele mai vechi și cu autoritate, ci în 1347, an

[339] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu [București, 1955], p. 65-66: „Dinceputul domniilor vă leatul 6867 (1359). Într-acei păstori ce au nemeritu locul acesta, fost-au și Dragoș, carile au venitu de la Maramoroș (...) Și daca au domnitu doi ani, au muritu. Și-ntr-acea începătură a fost domniia ca o căpitănie" (Misail Călugărul).

neatestat de nicio sursă demnă de crezare[340]. Orice specialist ştie însă că o corectură paleografică nu se operează în vid, ci numai pe baza unui manuscris considerat superior şi care prezintă în mod real forme demonstrabil mai corecte. Ştim însă în prezent, după cercetările lui Leon Şimanschi, că listele cronologice ale domnilor Moldovei se bazează pe iniţiativa colectării datelor disponibile de către mitropolitul Teoctist I, pe la mijlocul sec. XV. Toate aceste liste dau 1359 ca dată de început al Ţării Moldovei: acestea sunt informaţionale pe care le avem, cu ele trebuie lucrat şi în cadrul lor trebuie rezolvate aparentele contradicţii care ne tulbură[341]. Corectarea arbitrară a izvoarelor pentru a le face consonante cu varii păreri preconcepute este o „metodă" care evocă maniera în care B. P. Hasdeu a corectat *Zakonikul* lui Duşan, unde, intrigat de prezenţa aparent inexplicabilului *gospodstvo iaşko*, l-a măsluit „paleografic" pentru a face din el „mai logicul" *gospodstvo saşko* şi a consolida astfel mitul semisecularului „Alexandru Basarab". Cei doisprezece ani suplimentari introduşi prin acest subterfugiu de Gorovei, într-un mod identic, în istoria Ţării Moldovei, pentru a alimenta mitul „regelui Dragoş", nu au o mai mare relevanţă epistemologică[342].

---

340 Şt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 89-92.

341 L. Şimanschi, „Istoriografia româno-slavă din Moldova. I. Lista domniilor din a doua jumătate a secolului XIV", *AIIAI*, 21 (1984), p. 119-135. Confirmând aceste cercetări, am arătat că ele au fost organizate într-un izvod cronicăresc al mitropoliei, prototipul care stă atât la baza Letopiseţului domnesc, cât şi a letopiseţelor Putna I şi II (D. I. Mureşan, „Teoctist I şi ungerea domnească a lui Ştefan cel Mare", în volumul *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin şi Occidentul latin). Studii in onoarea Profesorului Victor Spinei*, ed. D. Ţeicu, I. Cândea, Brăila, 2008, p. 303-416, aici 303-332.

342 Pentru a crea acest mit la care lucrează tenace încă din 1973, autorul său a trecut cu nonşalanţa obişnuită peste faptul arhicunoscut că nu odată cu Dragoş, ci abia de la Bogdan încolo, Moldova poate fi considerată un *regnum*: *„Huius etiam tempore, Bogdan, Wayuoda Olachorum de Maramorosio, coadunatis sibi*

Acest demers era cu atât mai nejustificat, cu cât exista deja cercetarea serioasă întreprinsă de Victor Spinei, bazată pe totalitatea materialului istoric şi arheologic disponibil, bine încadrat în contextul politic al desprinderii de Hoarda de Aur, care făcuse suficientă lumină în problematica începuturilor Moldovei[343]. Speculaţiile gratuite adăugate ulterior au bruiat un peisaj care începea să se clarifice, grevând vreme de decenii cercetarea cu un discurs paralel care a generat controverse inutile, cu singurul scop de a exista şi a spune ceva nou, chiar cu (dis)preţul adevărului. Perseverarea în eroare ca mijloc de afirmare a propulsat o nouă metodă de lucru, care a putut legitima emergenţa unei „şcoli" a celor mai temerare speculaţii, care a perturbat prin reverberaţiile sale numeroase domenii de cercetare. Ultimul ei avatar, teoria „cumanităţii" lui Basarab, s-a inspirat, precum mărturiseşte însuşi autorul ei, tocmai din acest „model" epistemologic de o îndoielnică valoare.

Olachis eiusdem districtus, in terram Moldauie, coronae regni Hungariae subiectam, sed a multo tempore, propter vicinitatem Tartarorum, habitatoribus destitutam, clandestine recessit: et quamuis per exercitum ipsius regis, saepius impugnatus extitisset; tamen, crescente magna numerositate Olachorum, inhabitantium illam terram, in regnum est dilatata" (Johann Georg Schwandner, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, Viena, 1766, vol. I, p. 245). Ideea unui Dragoş *„rege* al Prosclaviei" este, aşadar, o deplină absurditate, în flagrant dezacord cronologic şi structural cu realităţile Moldovei medievale. Absolut desprinse de orice contact cu baza sigură a izvoarelor istorice autentice, tuturor acestor divagaţii care au rătăcit medievistica românească în ultimele decenii li se aplică elegantul verdict al aceluiaşi Ştefan Gorovei, plătitor de polițe postume preopinenţilor săi în vindicativul său „Veacul XIV. Din nou şi mereu...", din volumul *Vocaţia Istoriei. Prinos Profesorului Şerban Papacostea*, ed. O. Cristea, Gh. Lazăr, Brăila, 2008, p. 271-296, aici p. 287: „Unele ca acestea trebuie lăsate la „lada de gunoi" a istoriografiei noastre" (sic !).

343 V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982, Chişinău, 1994 (ed.a 2-a), p. 307-395.

Imaginativul B. P. Hasdeu avusese cel puțin meritul de a fi adus întâiul în discuție în istoriografia română textul lui Matteo Villani[344]. Posedând o excelentă cunoaștere geografică a regiunilor implicate, el l-a identificat pe *re di Prosclavia* cu „Alexandru Basarab". Prosclavia nu ar fi fost, potrivit lui, decât o deformare a termenului de *Basarabia*, numele oficial al țării. Să observăm că descoperirea inscripției funerare care atestă moartea lui Ioan Basarab în 1351-1352 nu înlătură deloc identificarea lui Hasdeu, cum s-a precipitat să pledeze *pro domo* Ștefan Gorovei[345]. Pur și simplu, ea îl identifică mai precis pe „regele Prosclaviei" cu Nicolae Alexandru, iar nu cu părintele său.

Numai această identificare dă seama, în fine, de titlul de rege pe care îl poartă personajul din *Cronica* lui Villani și care în niciun caz nu putea să se refere la un simplu căpitan din armata regală angevină. Pentru faptul că surse ortodoxe de imperială autoritate puteau să-l asimileze pe Ioan Basarab cu un „țar" și pe Nicolae Alexandru cu un „bazileu", surse contemporane latine puteau, de asemenea, să considere Țara Românească un „regat" condus de un „rege". Se știe că, pentru utilizatorii limbii latine, echivalentul termenului de „țar" era în mod strict nu *imperator*, ci *rex*[346]. Astfel, în cronica Prusiei a lui Petru de Duisburg, expediția regelui Carol Robert de An-

---

344 B. P. Hasdeu, *Negru Vodă*, p. cvcvii-cxcix.

345 Șt. Gorovei, *op. cit.*, p. 95.

346 Acest lucru reiese clar din comentariul pe care îl face Sigismund von Herberstein, ambasadorul împăratului Maximilian I în Rusia, asupra titlului de țar, utilizat în mod oficios la curtea lui Vasile III: *„Porro cum omnes hunc Imperatorem nunc appellent, videtur necesarium, ut et titulum et causam huius erroris exponam. Czar Rhutenica lingua regem significat, cum autem communi Slavonica lingua, apud Polonos, Bohemos, et alios omnes sumpta quadam consonantia,*

jou împotriva lui Ioan Basarab în 1330 este prezentată ca fiind purtată „împotriva unui rege oarecare supus al său" (*rex Ungarie cum maximo exercitu processit contra regem quendam subditum suum*), ţara acestuia fiind considerată, la rândul ei, drept „regnum illius"[347]. Să observăm că aceşti termeni corespund perfect cu cei utilizaţi în italiană de Villani: „*Re di Prosclavia infedele, avvegna che suddito a' Re de Ungheria*".

Identificarea corectă a „regelui Prosclaviei" cu Nicolae

---

ab ultima, et ea gravi quidem syllaba Czar, Imperator seu Caesar intelligatur: unde omnes qui Rhuteni cum idioma seu literas non callent, item Bohemi, Poloni, atque etiam Slavi regno Hungarico subditi, alio nomine regem appellant, nempe Kral, alii Kyrall, quidam Koroll: Czar autem solum Caesarem, seu Imperatorem dici existimant: unde factum, ut Rhuteni interpretes audientes Principem suum ab externis nationibus sic appellari, coeperunt et ipsi deinceps Imperatorem nominare, nomen que Czar dignius esse quam Regis (licet idem significent) existimant. Caeterum si evolvas omnes eorum historias, atque sacram scripturam, ubique Regis nomine Czar, Imperatoris vero Kessar reperies. Eodem errore Imperator Thurcarum Czar appellatur, qui tamen non alio eminentiore quam Regis, hoc est, Czar titulo ab antiquo est usus. Hinc Constantinopolim Czarigrad, quasi dicas Regiam urbem, Turcae Europaei, qui lingua Slavonica utuntur, appellant. Sunt qui principem Moscovuiae Album Regem nuncupant. Ego quidem causam diligenter quaerebam, cur Regis Albi nomine appellaretur, cum nemo principum Moscoviae eo titulo antea esset usus: imo consiliariis ipsis saepe data occasione, et aperte dixi, nos non Regem, sed Magnum ducem agnoscere. Plerique tamen hanc Regii nominis rationem esse putabant, quod sub imperio suo reges haberet: Albi vero rationem nullam habebant" (Sigismund von Herberstein, Rerum Moscoviticarum commentarii, în Historiae ruthenicae scriptores exteri saeculi XVI, ed. Adalbert de Starczewski, vol. I, Berlin–Skt. Petersburg, 1842, p. 12-13).

347 Petrus de Dusburg, *Cronica terre Prussie* , în: Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke (ed.), *Scriptores rerum prussicarum. cit., p. 218-219*: „*De vindicta Domini. Medio tempore, quo Ungari terram Colmensem destruerent, rex Ungarie cum maximo exercitu processit contra regem quendam subditum suum. Dum regnum illius invaderet, rustici illius regionis arbores sylve, per quam oportebat Ungaros redeundo transire, serris preciderunt per medium, ut dum una caderet, tangendo aliam deprimeret, et sic deinceps. Unde factum est, ut dum in reditu intrassent Ungari dictam sylvam, et rustici predicti moverent arbores, cecidit una super aliam, et sic cadentes omnes ex utraque parte oppresserunt magnam multitudinem Ungarorum*".

Alexandru ne conduce firesc şi la descoperirea persoanei „regelui tătarilor" de care vorbeşte *Cronica* lui Villani. Potrivit lui Balint Hóman şi lui Gh. Brătianu, ar fi fost vorba de hanul Djanibek însuşi[348]. Această identificare ar da însă narațiunii un caracter legendar: cine ar putea crede într-adevăr că hanul musulman al Hoardei de Aur ar fi putut năzui să se convertească la creştinism sub îndrumarea regelui Ungariei şi a papei? La fel pentru Gorovei, care pare să cunoască textul doar la mâna a doua şi pentru care ar fi vorba aici tot de un „han". Or, o simplă lectură atentă a textului ar fi permis să se observe de multă vreme că acest „rege (*re*)" invocă puterea celor mai mari decât el însuşi (*forza de' miei maggiori*): el nu era, aşadar, un han, adică un suveran, ci doar guvernatorul unei regiuni supuse acestuia (al său *reame*).

Dacă aşezăm pe o hartă aceste prime identificări, putem observa poziționarea geografică a actorilor. Tocmai în această regiune, precum se ştie, scrisoarea regală din 1368 atestă prezența lui *Demetrius princeps tartarorum,* al cărui teritoriu făcea obiectul privilegiului comercial acordat de Ludovic I oraşului Braşov. Acelaşi Demetrius se număra printre cei trei guvernatori locali mongoli, învinşi de lituanienii păgâni la Sinie Vody (1363). În ciuda înfrângerii suferite, Demetrius a păstrat sub controlul său teritoriul situat – potrivit istoricului polonez Stanislas Sarnicki – „dincolo de Nistru şi până în câmpia dobrogeană"[349]. Arheologic, limitele stăpânirii sale spre sud

---

[348] B. Homan, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria*, p. 365; Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 78.

[349] Stanislaus Sarniski, *Annales*, în: Ioannis Długossi seu Longini, *Historiae Polonicae libri XIII et ultimus, Leipzig, 1712, col. 1134 (sub anul eronat 1333): „Progressus*

au fost identificate la cetatea Enisalei[350]. Săpături arheologice, întreprinse în ruinele orașului mongol de la Orheiul Vechi în 1993-1994, au pus în evidență o biserică de piatră datând din a doua jumătate a secolului XIV, conținând un mormânt princiar, cu resturi de îmbrăcăminte ale unui bărbat și ale unei femei. Acest complex a fost identificat ca aparținând prințului Dimitrie și soției sale[351]. Se poate, așadar, completa cu noi elemente schița biografică alcătuită pentru prima oară de Gheorghe Brătianu[352]. Ceea ce înregistrează Matteo Villani nu este o legendă cavalerească, ci tocmai momentul convertirii prințului tătar la creștinism[353]. Or, elementul-surpriză pe care relectura atentă a izvorului ni-l furnizează este că această convertire, realizată în fața regelui Ungariei, a fost în favoarea confesiunii romane, în ciuda numelui oriental (*Demetrius*) primit de neofit.

Consecințele istorice ale acestei identificări sunt importante. Mai întâi pentru regele angevin. Legătura personală care s-a

---

enim cum suis copiis usque ad Boristhenem et ostia eius, totum robur Tartarorum, et tres duces eorum Kadlubachum, Demetrium et Kaczibeium, a quo portus ille Kaczibeius vocatus est, armis suis attriuit, profligauit et disiecit, ita ut alii eorum ultra Tanaim fluvium, alii ultra Tyram, ad Dobrucenses usque campos, a quibus Orda Dobruciorum vocata est, fuga dilaberentur".

350 *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, p. 125, n. 40.

351 T. P. Nesterova, „The Golden Horde burial from the stone church of Orheiul Vechi", *Золотоордынская цивилизация*, 2 (2009), p. 191-197.

352 Gh. I. Brătianu, „Demetrius princeps Tartarorum", *RER*, 9-10 (1965), p. 39-46.

353 B. P. Hasdeu, *Negru Vodă*, p. cxcix, omite, în mod curios, a doua parte a relatării lui Villani privitoare la campania din 1354, punând sub semnul întrebării prezența „bătrânului" domn Alexandru Basarab pe câmpul de luptă, unde ar fi fost înlocuit de „fiul" său... Nicolae. În realitate, Nicolae Alexandru abia urmase tatălui său pe tron. Această confuzie l-a împiedicat, foarte probabil, pe Hasdeu să-l identifice pe prințul mongol în chestiune, afirmând, în *Negru Vodă*, p. ccxxiv, că: „*Princeps Tartarorum* nu era un principe creștin Demetrius, ci un han tătăresc Demir sau Temir". Această aserțiune este greșită și este, oarecum, de mirare că Hasdeu, lucrând cu ambele izvoare, nu a sesizat legătura evidentă dintre ele.

creat atunci între guvernatorul mongol convertit și Ludovic I –, care, ca rege apostolic, va fi fost nașul de botez al noului convertit – a lărgit considerabil puterea regală. Aceasta trezi gelozia baronilor săi, care se puteau teme de răsturnarea echilibrului de forțe garantat de Bula de Aur reînnoită la 1351. Foarte probabil că, deși Dimitrie își păstra atârnarea personală de autoritatea marelui han, el a continuat să își dezvolte, profitând de autonomia sa, politica de bună înțelegere cu Ludovic de Anjou. Acum se pun bazele colaborării economice și politice pe care o surprinde în plină desfășurare diploma regală de la 1368. Destrămarea provizorie a autorității centrale mongole după bătălia de la Sinie Vody a adâncit dependența principatului lui Dimitrie de Regatul Ungariei. Prin acest „vasal", autoritatea lui Ludovic atingea de acum litoralul Mării Negre. Se poate aprecia viziunea strategică a regelui, care a menținut un soi de stat-tampon tătăresc la gurile Dunării – ce amintește de hanatul de Kasimov, întemeiat în același scop de marele cneaz Ivan III al Moscovei – destinat să protejeze regatul împotriva invaziilor altor potentați mongoli. După reușita strategică a cruciadei din 1354, atacurile mongole, a căror amenințare teroriza Ungaria după 1241, au fost îndepărtate în chip durabil.

Convertirea la catolicism a lui *Demetrius princeps Tartarorum* i-a permis acestuia să găsească o protecție în fața altor cruciade, care l-ar fi luat altfel ca țintă în viitor. Această manevră confesională a devenit și mai interesantă după Sinie Vody (1363), după care înaintarea intempestivă a lituanienilor până la Marea Neagră l-a izolat pe Dimitrie de restul Hoardei de Aur. Atunci protecția regelui Ungariei a putut să îi fie utilă, atât politic, cât și economic. Tocmai convertirea la catolicism a lui Dimitrie a permis enclavei mongole de la gurile Dunării să

supraviețuiască până la sfârșitul sec. XIV, înainte de a fi inclusă în componența Moldovei. De altfel, Miron Costin vorbește de existența, în sec. al XVII-lea, a unor triburi mongole din Bugeac care își mai păstrau încă religia catolică. Erau, fără îndoială, descendenții tătarilor catolici ai lui Dimitrie[354].

Campania din 1354 a reușit, de asemenea, să împingă autoritatea Regatului Ungariei până la Nistru, desăvârșind înglobarea Moldovei în sfera sa de acțiune. Această extensie a dus, în primul rând, la includerea statului alan cu centrul la Iași (*gospodstvo Iașko*), atestat de Ștefan Dușan în *Zakonikul* său. Așa cum am observat, bula pontificală din 1351 care stă la originea cruciadei antimongole a lui Ludovic I îi prezintă pentru ultima oară pe acești alani (*philistei*) din vecinătatea Ungariei ca pe o realitate amenințătoare la frontieră. Cucerită prin instrumentul cruciadei, această țară intra, prin concesiune apostolică, în proprietatea personală a regelui, care obținuse, prin același document, concederea dreptului suveran asupra tuturor cuceririlor obținute prin sabie în urma cruciadei. Înțelegem astfel mai bine în ce sens vorbește regele Ludovic I, în 1365, despre *terra nostra Molduana,* în actul în care îl răsplătește pe Balc, fiul lui Sas și nepotul lui Dragoș, alungat de Bogdan I, cu pământurile confiscate ale acestuia din urmă în Maramureș[355]. Această intervenție în numele regelui Ungariei a fost mai târziu socotită momentul întemeierii noii formațiuni statale, care nu era însă decât o restaurare a autorității angevine. Sfârșitul cruciadei an-

---

354 M. Costin, *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei (Cronica polonă)*, în: Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 237: „Episcopul de Bacău, catolic, sub titlul: *al bisericilor catolice din Țara Moldovei.* Are sate catolice și în Bugeac, între tătari. Părinții iezuiți umblă acolo pentru liturghia catolicilor ce locuiesc în acele părți".

355 *DRH, D*, vol. I., 1222-1456, nr. 43, p. 80-83.

timongole a lui Ludovic I în 1354 și înglobarea domniei alane a Iașilor sub autoritatea regelui angevin devin astfel împreună un *terminus post quem*, și nu *ante quem*, al apariției unui principat moldovenesc propriu-zis. Eșafodajul alambicat al lui Ștefan Gorovei, lipsit mai mult de realitate decât de o imaginație debordantă, care a vrut cu tot dinadinsul să urce începuturile Moldovei în anii 1340, trebuie de acum încolo conjugat istoriografic la timpul mai-mult-ca-perfect.

Cele două campanii din 1352 și 1354 dau seama pe urmă de amploarea eforturilor întreprinse de Nicolae Alexandru („*re di Prosclavia*") în cadrul coaliției antimongole, care l-a adus în alianță cu suzeranul său temporar și cu regele Poloniei, contribuind la concentrarea de forțe din ultimul an, când o formidabilă armată aliată ungaro-polono-românească a fost reunită împotriva mongolilor de la gurile Dunării. Cifra dată de surse este cu siguranță exagerată, dar ea dă cel puțin o idee asupra mobilizării generale a celor trei monarhi aliați. Cu ajutorul trimis de regele Ungariei, Țara Românească a putut rezista la teribila încercare din 1352, găsind pe urmă forțele necesare pentru contraofensiva din 1354. Victoria strategică obținută prin convertirea lui Dimitrie îi va fi permis lui Nicolae Alexandru, aidoma aliaților săi, să își extindă și el teritoriul înspre gurile Dunării, până în preajma Vicinei, cum mărturisește actul patriarhal din 1359.

Însă victoria aliată din 1354 conținea germenii conflictului care urma să vină și care trebuia să îi separe curând pe foștii aliați. Convertirea lui Dimitrie la catolicism îl punea în dificultate, în primul rând, pe Nicolae Alexandru, care se vedea astfel prins din două părți de puteri catolice, câtă vreme el era încă socotit un *infedele*, un schismatic de către rege. În fața injoncțiunilor pontificale conținute în instrumentele cruciadei,

de convertire nu doar a necredincioşilor, ci şi a schismaticilor, Nicolae Alexandru nu mai avea de ales decât între trecerea la catolicism şi ruptura deschisă cu suzeranul său.

Înţelegem astfel mai bine contextul exact în care, între cele două mari campanii din 1352 şi 1354, mitropolitul bizantin al Vicinei, Iachint, s-a refugiat la Curtea de Argeş în vremea primului patriarhat al lui Filotei Kokkinos (1353-1354). Circumstanţele dramatice ale ofensivei mongole din 1352 împotriva „regelui Prosclaviei" ne înfăţişează mai clar contextul în care Mitropolia Vicinei va fi fost definitiv devastată, ducând la alungarea prelatului bizantin şi la decăderea oraşului.

Pe fondul noilor condiţii de după 1354, prezenţa mitropolitului ortodox la Curtea de Argeş, pe un scaun atunci vacant, nu putea să nu influenţeze decizia lui Nicolae Alexandru. Pe măsură ce pericolul mongol era îndepărtat sau îmblânzit, admonestările pontificale nu îi mai puteau viza pe tătari, ci se îndreptau în primul rând împotriva schismaticilor. Deznodământ inevitabil, produs nu mai târziu de 1356, când, profitând de moartea recentă a lui Ştefan Duşan, papa Inocenţiu VI proclama o nouă cruciadă. Învingător asupra lituanienilor şi a rutenilor, regele era de această dată încurajat să se îndrepte împotriva schismaticilor din Serbia (*Probasti hoc certe Litwanos et Ruthenos infideles frequenter expugnans, hoc Regni Rassie scismaticos et hereticos persequens demonstrasti*). Cerându-i din nou lui Ludovic I, *pugil Christi, athleta Domini, miles fidei christiane,* să îşi încingă spada pentru o nouă luptă, papa îl încuraja nu doar să lupte împotriva schismaticilor din Serbia, dar şi să îi alunge sau să îi convertească pe schismaticii din propriul său regat[356]. Până în 1355, românii mai făcuseră încă

[356] Theiner, *VMHH*, vol. II, nr. XXXIX, p. 24-25: „*Et quamquam teneamus indubie,*

parte, alături de nobili, de saşi şi de secui, din stările Transilvaniei reunite în dietă[357]. După acest an se constată dispariţia lor aproape bruscă din această structură. În acest imbold pontifical al lui Inocenţiu VI de excludere a schismaticilor din structurile regatului se găseşte, aşadar, punctul de pornire al deciziilor luate de rege, ce vor culmina zece ani mai târziu, în 1366, împotriva ortodocşilor din Regatul Ungariei[358].

În condiţiile radicalizării discursului pontifical, Nicolae Alexandru nu mai avea de ales. Acordă mâna fiicei sale urmaşului lui Ştefan Duşan, ţarul Ştefan Uroş, în cadrul unei politici de alianţă între victimele noii cruciade angevine. De asemenea, procedă, prin recurgerea repetată la sprijinul Patriarhiei ecumenice, la desăvârşirea procedurii de ridicare a episcopiei de la Curtea de Argeş la rang mitropolitan. Prin aceste gesturi decisive, el marca reîntoarcerea sa în rândurile familiei „împăraţilor ortodocşi ai pământului", cu toate consecinţele de rigoare.

Concluzie

A compara nu înseamnă, aşadar, a demonstra: *comparaison n' est pas raison.* Legităţile (ca să nu spunem generalităţile)

---

quod tu, qui in remotis infideles et scismaticos persecutus es hactenus, et proponis persequi, ut prefertur, eos in ipso Regni tui gremio pati non debeas, quoniam reprehensibile tibi esset sustinere in propriis partibus, quod in aliis execraris: ut tamen fervens in hoc propositum tuum nostris exhortationibus fortius accendamus, serenitatem tuam monemus, requirimus, et hortamur in Domino, illam attente precantes, tibique tui honoris et salutis intuitu paternis et sanis consiliis suadentes, quatenus prudenter attendens, quod ignis, cuius longe positi facile vitatur incendium, periculosus in proximo est, et serpentis morsus et venena propinqui timenda sunt amplius, quam remoti: ante omnia pelle de Bosnensi et aliis dicti Regni tui partibus hereticam pravitatem; morbus enim infectionis est heresis, et velut serpens latenter inserpens, facile inficit simplices maxime, nisi prudentum studio et peritia confutetur".

[357] Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile valahilor schismatici. Românii şi puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, Bucureşti, 2011, p. 321-329.

[358] Ş. Papacostea, „Întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei şi românii din Transilvania: un nou izvor", în Idem, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Bucureşti, 1999 (ed. a 2-a), p. 81-103; I.-A. Pop, *Din mâinile valahilor schismatici*, p. 297-313, 329-344.

invocate de Neagu Djuvara în preambulul istorico-filosofic ce servește cărții sale drept intrare în materie sunt departe de a-i sluji teza. Cercetarea a permis să se pună în evidență existența în sec. al XIV-lea a unei diviziuni de ordin general a spațiului dintre Carpați și Dunăre, definite prin repartizarea toponimiei de origine turanică în peisajul marcat de o toponimie românească[359]. Ar fi existat astfel, *grosso modo,* o separație între, pe de o parte, Cumania, situată în zona de stepă din valea Dunării, și, pe de altă parte, Muntenia din zona carpatică și sud-carpatică. Chestiunea nu este, așadar, nici pe departe cea a prezenței cumanilor în acest spațiu, realitate incontestabilă, care constituie obiectul interesului constant al istoriografiei române încă de la Bogdan-Petriceicu Hasdeu[360]. Adevărata problemă ce necesită efortul de înțelegere al istoricului este cea a sensului în care unificarea celor două s-a produs și semnificația acesteia.

Consecința unificării a fost înglobarea uneia dintre cele două unități și asimilarea ei în cadrul jumătății victorioase. Dacă unificarea ar fi fost rezultatul acțiunii minorității dominante cumane, ea ar fi marcat o victorie decisivă a stepei în fața muntelui și pădurii. În acest caz, formațiunea politică rezultată ar fi trebuit să poarte numele politic de „Cumania" sau de „Câmpina", urmând principiul fondării de state de către populațiile migratoare venind dinspre stepă. Numele de țări în Evul Mediu erau, într-adevăr, în mare măsură, expresia politică a minorității dominante. Dacă, într-adevăr, țara întemeiată de franci s-a numit

---

[359] I. Donat, „The Romanians South of the Carpathians and the Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries", în volumul *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania,* București, 1975, p. 277. A se vedea și clarificările geografice ale antroponimiei și toponimiei cumane operate în prezentul volum de Matei Cazacu.

[360] B. P. Hasdeu, *Originile Craiovei* (1230-1400), București, 1878.

Francia, cea întemeiată de longobarzi – Lombardia, de vandali – Andaluzia, de bulgari – Bulgaria, de unguri – Ungaria, și de ruși – Rusia etc., o țară întemeiată de cumani ar fi trebuit să rămână în istorie, potrivit comparațiilor sugerate, cu numele de Cumania.

Marea enigmă istorică ce trebuie înțeleasă nu este, așadar, emergența Cumaniei, atestată în sec. al XIII-lea, ci, dimpotrivă, tocmai dispariția ei în secolul următor și înlocuirea cu o Țară Românească. Suntem deci departe de a discuta un triumf al stepei, ci dimpotrivă, cercetăm coborârea înspre Dunăre a Munteniei și extinderea dominației sale politice până la a conferi întregului spațiu numele său, în ciuda predominanței geografice a câmpiei. În fine, departe de a rămâne o „Cumanie", în spațiul respectiv a triumfat irevocabil o Valahie, o Țară Românească. Se poate astfel concluziona că dispariția Cumaniei a fost tocmai rezultatul triumfului unei elite victorioase, care a fost în măsură să schimbe numele politic al spațiului în cauză din Cumania în Valahia/ Țară Românească. Un asemenea deznodământ istoric nu se putea datora decât unei elite politice și militare românești, care a înlăturat-o cu forța pe cea cumană, integrând resturile acesteia care au acceptat noul regim politic, unificând sub egida sa întregul spațiu dintre Carpații sudici și Dunăre și dându-i propriul său nume.

Cercetarea prezentă a furnizat poate câteva elemente suplimentare care permit să înțelem mai bine cum a fost structurată această elită *„per Bazarab Olacum et filios eius"*, dinastie care a reușit, potrivit mărturiei regelui Carol Robert de Anjou însuși, să reunească în jurul său puterea militară și societatea românească (*aggregata sibi quadam potentia et societate Olakali*)[361].

[361] *DRH, D*, vol. I, nr. 26, p. 53 (ian. 1333).

MATEI CAZACU DAN IOAN MUREȘAN

IOAN BASARAB, UN DOMN ROMÂN LA ÎNCEPUTURILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI

„... Medievistica românească se află în prezent sub un asalt paraștiințific similar celui la care sunt supuse de câteva decenii studiile clasice din țară din partea curentului tracoman. Ambele discipline sunt confruntate, din direcții diametral opuse, cu acuzații violente și fără nuanțe din partea unor curente mai mult sau mai puțin structurate, ai căror membri nu s-au încumetat să parcurgă drumul dificil al unei formații în domeniu. Ele sunt vizate în bloc, fiind acuzate de falsificarea conștientă a trecutului, fie prin denaturarea rolului „strămoșilor" poporului român (traco-dacii) într-un caz, fie prin minimizarea contribuției alogene (turcice, mai precis cumane) în celălalt. Pentru unii, ea nu ar fi suficient de „patriotică", pentru ceilalți ea este, de la începuturile sale, definitiv marcată de un „naționalism obtuz".

În fața acestor atacuri care subminează grav criteriile epistemologice recepte, ocupând ilegitim spațiul de dialog între istorici și publicul interesat de cunoașterea trecutului, cei doi autori au decis să ia o poziție tranșantă și fără complezență. În paginile care urmează i se conferă criticii istorice dreptul deplin de cetate, cu scopul unic de a separa net între mistificare și adevăr istoric. Cele două părți ale lucrării își propun să conducă în mod convergent și complementar un dublu demers de deconstrucție și reconstrucție a dosarului factual și interpretativ al complexei problematici a întemeierii Țării Românești."

ISBN 978-9975-79-807-5

9 789975 798075

28 RON / 94 MDL

CARTIER

Intră în cărți www.cartier.md